

POLITIKA

UURIMINE, ÕPPIMINE JA ÕPETAMINE

Riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik

Toimetajad Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann

JOHAN SKYTTE poliitikauuringute instituut

Tartu ülikool

26. mail 2017 Tartu ülikooli Johan Skytte instituudis toimunud esimese riigiteaduste aastakonverentsi „Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine“ ettekannete toimetatud kogumik.

Toimetajad: Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann

Kogumik on kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Aastakonverentsi fotod (kogumiku esikaanel): Kerstin-Gertrud Kärblane

Küljendus ja kujundus: Alar Kilp

Keeletoimetus: Helen Urmann

ISBN 978-9949-6-5037-8

Tartu ülikool, Johan Skytte poliitikauuringute instituut

2018

Sisukord

SISSEJUHATAV SAATESÕNA

Alar Kilp	Erialane praktikakogukond	5
Helen Urmann	Metafoorid politoloogia mõtestamisel	9

ERIALA

Vello Pettai	Andmerekolutsioon riigiteadustes: kuidas empiirilisemalt uurida poliitikanähtusi?	11
Rein Taagepera	Teadus kõnnib kahel jalal, ent sotsiaalteadused katsuvad keksida ühel	17
Helen Urmann	Võimu olemus politoloogias: võim kui poliitika?	23

UURIMUSED

Elisa Ellen	Mis teeb emast hea ema? Eesti Naisliidu ideoloogia ja nõuded aasta ema kandidaadile	31
Karl Lembit Laane	Eesti kommunismitont uues kuues	37
Andres Reimann	Radikaliseerumise islamiseerumine Euroopa Liidus Brüsseli terrorirünnaku näitel	48
Rein Olesk, Kristiina Vain, Ellen Müil	Noorte poliitiline teadlikkus Rakvere Gümnaasiumi ja Tallinna Prantsuse Lütseumi õpilaste seas	54
Kristin Saar	Setsessiooni eeltingimused Euroopas: flaamid ja katalaanid....	59
Aleksei Jašin	Võimuvastased meeleolud Venemaal: aktiveerumine?	70
Artur Panov	Brexit'i diskursuse võrdlev analüüs eesti- ja venekeelse meedia kontekstis	74
Gert Siniloo	Sisepoliitilised väljakutsed Saksamaal liiduvalimiste kontekstis	78

ÕPPIMINE JA ÕPETAMINE

Andres Reimann, Kristel Jakobson, Karl Juhan Saks	Johan Skytte instituudi ning ühiskonnateaduste instituudi seminarisüsteemi võrdlus Oxfordi tutorial systemiga	82
Kristel Vits	Tõhusamast info otsimisest ja kontrollimisest	86
Raul Toomla	Socratic'i testide mõju kontrollitöödele ainetes „Inimõigused“ ja „Rahvusvaheline kord“	92
Rain Soosaar	Üliõpilase pilguga õppetöö eesmärkidest	96
Rein Toomla	Loengutes käimise mõttekusest	100
Alar Kilp	Pragmatistlik politoloogia pedagoogika	104

Tabelid, graafid, joonised

Valitsuskabinettide keskmine kestvus vs. parlamendierakondade tingarv	18
Seosed seoste vahel valimis- ja erakonnasüsteemides.....	19
Teadus kõnnib kahel jalal: vaatlus ja mõtiskelu	20
Nüüdis-sotsiaalteadus katsub keksida ühel jalal: vaatlus	21
Nelja võimudimensiooni lihtsustatud mudel: võimukolmnurk.....	27
Sotsialismi allharud Heywoodi järgi	39
Klassikaline sotsiaaldemokraatia vs ortodoksne kommunism.....	41
Klassikaline sotsiaaldemokraatia vs „kolmas tee“	41
Ortodoksne kommunism vs kaasaegne marksism	41
EÜVP valimisedu häältes ja protsentides 1992-2017.....	42
Setsessiooni eeltingimuste olemasolu flaamide ja katalaanide puhul	66
Sõna “brexit” sisaldavad artiklid perioodil 23.03-23.09.2016	76
Otsisõnade triangulatsiooni harjutus	88
Inimõiguste aines lõpptesti tulemused Socrative’i testis osalemise põhjal	93
Rahvusvahelise korra aine läbinud õpilaste keskmine tulemus Socrative testis osalemise põhjal	94
Socrative ja lõpptesti tulemuste seos	95
Osalus ja loengueksami tulemused	102

Erialane praktikakogukond

Alar Kilp

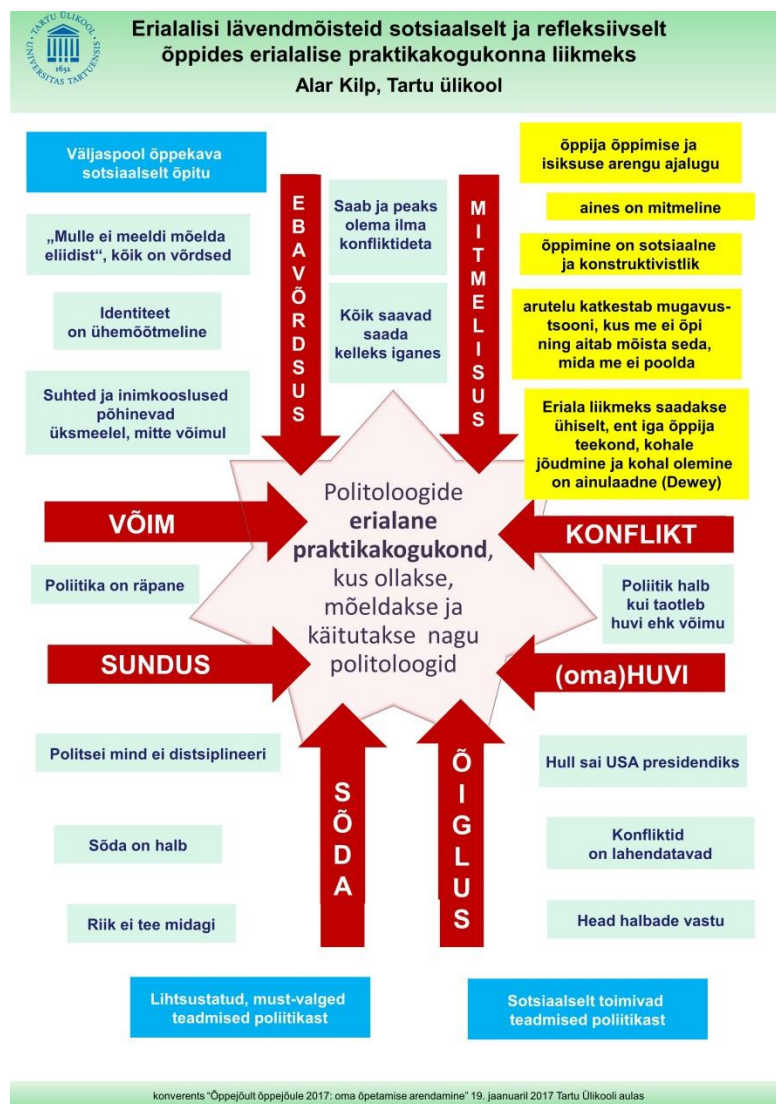
Sisuline aade ja sellega seonduvad mõtted olid arenenud ja küpsenud kaua, 26. mail 2017 esmakordselt Johan Skytte poliitikauuringute instituudis toimunud riigiteaduste aastakonverents sai aga alguse rahast. Kevad-suvel 2017 oli lõppemas mulle 2015. aastal omistatud „hea õpetamise“ stipendiumi kahe-aastane periood. Selle stipendiumi juurde kuulus ka üks eriotstarbeline summa, mida sai kulutada struktuuriüksuses (ehk siis Johan Skytte poliitikauuringute instituudis) otseselt või kaudselt õppe arendamiseks. Kõige tavapärasem oleks olnud korraldada õppejõududele mingi õppealane koolitus või üritus. Kaas-stipendiaatidelt sain mõtteid, et õppejõududele saab korraldada „midagi õppealast“ ka nt väljasõiduga looduskaunisse kohta. Oleks ilus kollegiaalne lõpp akadeemilisele õppeaastale. Kaudsemalt oleks saanud õpetamise õhkkonda edendada ka nt selle raha eest (veel ühe) koopia- või kohviaparaadi soetamisega instituudile. Need olid enesestmõistetavad variandid. Nii oli ka varem tehtud. Aga ei tekkinud nende osas seda õiget tunnet.

Mõned kuud varem, 19. jaanuaril 2017 üleülikoolilisel „õppejõult õppejõule“ konverentsil olin teinud poster-ettekande teemal “Erialaseid lävendmõisteid sotsiaalselt ja refleksiivselt õppides erialase praktikakogukonna liikmeks” (Kilp 2017). Seejärel püsis (järgmisel leheküljel olev) poster mul pool aastat kontori uksele, mistõttu ligi pooltega nendest, kellega kontoris suhtlesin, rääkisime ka plakatist. Mõni küsis, et „Miks sul punaplatat uksele on?“ Uksel nähtav plakat andis mulle võimaluse (nii teiste kui ka enda jaoks) mõtestada, kuidas kulgeb ühe tudengi teekond politoloogia erialasesse kogukonda ja selle sees.

Veel jaanuaris 2017 oli mu huvi rohkem „lävendimõistetel“, milleks politoloogias on nt õiglus, võim, konflikt, sundus, poliitiline huvi (Bernstein 2013). Lävendmõistetest (*threshold concepts*) lähtuv õpetamine eeldab, et ainevaldkonna omandamisel kohtab õppiija „pudelikaela“ (*bottleneck*), kuhu ta kipub kinni jääma ning mille läbimiseks on tal raske ainet süvendatumalt omandada. Igal ainevaldkonnal on omad „pudelikaelad“. Politoloogial ka. Reeglina õppejõud ise selliseid pudelikaelu enam ei koge (ta on harjunud kasutama mõisteid erialaliselt ja viisil, kuidas neid väljaspool ülikooli ei kasutata) ning nad ei pruugi seetõttu ka kuigivõrd hoomata, mis kohtades õppijatel tupikud tekivad.

Mina ühendasin „lävendimõistete“ lähenemise „praktikakogukonnaga“ ning kokkuvõttes väitsin, et sedalaadi lävendimõistetest õpitakse mõtlema ja neisse hakatakse teistmoodi suhtuma siis, kui õppija saab osaks erialasest praktikakogukonnast, kui ta õppija või uustulnukana (*novice, apprentice*) teeb sama asja (sama praktikat), mida teevad eksperdid, kes valdavad vastava tegevuse (praktika) tegemist. Posteril lühituvustusena seetõttu kirjutasin:

“Sotsiaalteaduste õpe kõrgkoolis nõuab hoiakute ja arusaamiste muutust, mille käigus väljaspool kõrgkooli õpitud ja sotsiaalselt toimivatest teadmistest jõutakse erialast kogukonda ühendavate arusaamisteni. Et erialased teadmised võivad erineda ja vastanduda ühiskonnas laialtlevinud teadmistega, omandatakse neid praktikakogukonna liikmena ehk protsessi käigus, milles õppejõud ja õppijad koos uuritavat mõtestavad ja uuritavale tähendust omistavad. Näiteks politoloogia praktikakogukonnas ei suhtuta negatiivselt võimu, ebavõrdsusse, sõjapidamisse, omahuvisse, vägivalda, sundusesse ja konfliktidesse. Nagu kirurgidele inimihu, on poliitikas toimuv politoloogidele huvitav uurimisobjekt, millesse ei suhtuta positiivselt või negatiivselt kallutatud eelarvamustega. Politoloogide praktikakogukonnas inimene õpib mõtlema, suhtuma ja käituma kui politoloog.” (Kilp 2017, 27)

Kuni märtsini 2018 ma uskusin, et olin sedalaadi praktikakogukonda kogenud Tartu ülikoolis „Kollegiaalse tagasiside“ gruppides, kus õppejõud käisid didaktiku (ehk õpetamisoskuste arendamise konsultandi) juhendamisel üksteise läbiviidavat õppetööd vaatamas, üksteisele tagasisidet andmas ning kord kuus üksteisega õpetamisel küsimustes mõtteid vahetamas. Vahemikus 2014 kuni 2017 osalesin kuue semestri jooksul sellistes gruppides kord ühes ja puhuti ka mitmes grupis korraga (lisaks valdkondlikele õppejõudude gruppidele olid eraldi grupid rahvusvahelistele õppejõududele ning oma grupp oli ka aines „Õppimine ja õpetamine kõrgkoolis“). Nii „nägin ma pealt“, kuidas õpetati portugali keelt, meditsiini, matemaatikat, geoloogiat ja keemiat ning seda, mida tudengid tegid minu loengutes, jõudsid nende aastate jooksul pealt vaadata rohkem kui kümme erinevat õppejõudu väljastpoolt Skytte instituuti.

Kui ma ühel hetkel lugesin juurde Etienne Wengeri käsitlusi praktikakogukonnast, siis ma teadvustasin enda jaoks, et „kollegiaalne tagasiside“ grupp oligi praktikakogukond. Selles võrgustikus suheldes me justkui unustasime ära, kes meist on professor, kes lektor või assistent ning vahetasime mõtteid „justkui väljaspool vahetuid töösuhteid“. Õpetamine oli meie jaoks ühine ja sama praktika.

Veel märtsis 2018 Airi Niiloga (õpetamisoskuste arendamise konsultant Tartu ülikooli sotsiaalvaldkonnas) vesteldes viitasin „kollegiaalsele tagasisidele“ enesestmõistetavalt kui praktikakogukonnale. Airi küsis minult, et kas ikka on „praktikakogukond“? Sest Etienne Wengeri käsitluse kohaselt „kollegiaalne tagasiside“ ei olnud praktikakogukond. Portugali keele õpetajaga ühendab mind õpetamise praktika ning võib-olla vägagi üldises mõttes võiks meid pidada üleülikoolilise kogukonna liikmeteks. Ent meil on erinevad erialad. Me töötame erinevates vahetutes kooslustes. Praktikakogukonnad on ainevaldkondade ja nende oskuste põhised.

Erialane praktikakogukond Skyttes

Etienne Wengeri praktikakogukonna käsitlus (Wenger 1998, 2000) eeldab lisaks jagatud praktikale ka kogukonda (*community*) ja ainevaldkonda (*domain*). „Kollegiaalses tagasisides“ tegelesime me kõik küll õpetamisega, ent meil ei olnud jagatud ja ühist ainevaldkonda (me olime erinevatelt erialadelt) ning me ei moodustanud ka kogukonda (me käisime kord kuus „üksteise õppetööd vaatamas“ või „üksteisega mõtteid vahetamas“, ent kogu ülejäänud aja veetsime igaüks omas kogukonnas). Üks põhjus, miks „me rääkisime üksteisega justkui võrdsetega“, tuleneski sellest, et meil polnud vahetut töösuhet.

Lisaks sellele, et Etienne Wengeri käsitluses peab praktikakogukonnal olema korraga nii ainevaldkond, praktika kui ka kogukond, on paratamatu, et kogukonnas on nii uustulnukad kui ka eksperdid (Wenger *et al.* 2002, 148), on „tuum“ ja „perifeeria“ ning parimad eksperdid on jõudnud „tuumani“ ehk kogukonna keskmesse, uustulnukad aga alustavad äärtest ehk perifeeriast ning võivad, ehkki alati ja kõik ei pruugi, seejärel liikuda „tuuma“ suunas.

Seetõttu on loomulik, et uustulnuk alustab perifeeriast (Lave, Wenger 1991).¹ Ka on loomulik, et meistri ja õpipoisi suhe on asümmeetriline (Lave, Wenger 1991, 93). Erialases praktikakogukonnas osalejaid eristavad üksteisest paratamatult rolli- ja staatuserinevused ehk see, kes kui kaugele selles kogukonnas on jõudnud.

Erialane praktikakogukond toimib mitte ainult tavapärasel õppetöös (kus on õppejõud ja tudengid), vaid ka õppejõud ise tegutsevad erinevates praktikakogukondades, kus nad igaüks on jõudnud erinevale kaugusele ja kõrgusele. Riigiteaduste vilistlased, kes ei ole valinud akadeemilist karjääri, teevad täna karjääri praktikakogukondades väljaspool ülikooli.

Oletame (hüpoteetiliselt), et meil on poliitilise psühholoogia professor. Poliitilise psühholoogia ekspertiis koondub nende inimeste võrgustikesse ja kogukondadesse, ajakirjadesse ja uurimisprojektidesse, kes selle ainevaldkonnaga tegelevad. On loomulik, et sedalaadi professor osaleb ühes või mitmes sellistest erialastest praktikakogukondadest. Aeg-ajalt võib ta teha mõne ettekande ka instituudi kollokviumis, kus õppejõud ja doktorandid läbisegi teevad ettekandeid, arvustavad, kommenteerivad ja tunnustavad üksteise tehtavaid uurimusi. Selline kollokvium on väärtus omaette. Ent poliitiline psühholoogia ei ole ainevaldkond, mis ühendaks kõiki instituudi õppejõude ühte praktikakogukonda. Kollokvium

¹ Wenger eristab legitiimset perifeeriat mitte-legitiimsest. See, et kõik alustavad perifeeriast, on iseenesest legitiimne. Kui pakub huvi, siis Wenger käsitleb ka küsimusi, kas kõigist õpipoistest peaks aja jooksul saama meistrid ning miks võib kogukond (organisatsioon) vajada, et arvestatav osa õpipoistest jääkski perifeeriasse.

on vajalik aeg ja ruum selleks, et suhelda ja luua sidemeid erinevates kitsamates erialalistes praktikakondades tegutsevate inimeste vahele.

Kui meie instituudis tuntakse sedalaadi kollokviumi järele vajadust kord kuus, siis kord aastas võiks olla konverents, kus ettekandeid teevad tudengid, vilistlased, õppejõud. Just sellest aatest lähtudes korraldati aastakonverents ja koostati käesolev ettekannete kogumik.

Nii aastakonverents kui ettekannete kogumik on väljund ja vahend, millega "politoloogid saavad politoloogidega politoloogiast ja poliitikast" mõtteid ja kogemusi vahetada. Meil kõigil on politoloogiaga oma suhe ja see on erinev. Ent meil kõigil on suhe politoloogiaga. Meil on üksteisega palju selliseid mõtteid jagada õpetamise, õppimise, teaduse ja eriala kui identiteedi ("kes me oleme?", "kes ja milleks meid vajab?", "mis on politoloogilise ekspertteadmise roll ja võim"? jms) teemadel, milleks olemasolevate eesti- või võõrkeelsete teadusajakirjade näol ei ole väljundit.

Eesti keeleruumis puudub ajakiri, mis oleks "politoloogilt politoloogile" ja oleks samas avatud nii politoloogiks õppivatele tudengitele, vilistlastele kui õppejõududele. Kui vaid olemasolevates teadusajakirjades avaldatu jääks meie-vahelise mõttevahetuse väljundiks, jääks meil omavahel ütle mata 95% sellest, mis meil üksteisele öelda on.

Lisaks võimaldab aastakonverentsi ettekannete kogumik talletada (jäädvustada, teha kättesaadavaks ja kasutatavaks) tudengite ja õppejõudude kogemusi, mõtteid ja tehtud töid. Nii jääb alles vähemalt osa sellest, mida tudengid ja õppejõud teevad ja saavutavad, mis muidu kaoks igikestvas infovoos.

Politoloogia-alaste mõtete, uurimuste ja tööde talletamine aitab tugevdada erialaseid praktikakogukondi, erialalist identiteeti ning eriala nähtavust ka Eesti ühiskonnas.

Ja viimselt, politolooge nagu iga teistki erialalist praktikakogukonda, ei ühenda niivõrd jagatud teadmised ja üksmeel, vaid jagatud huvi ja ühised küsimusepüstitused. Nii aastakonverentsi kui ettekannete kogumiku eesmärgiks edendada debatti eriala jaoks olulistel ja aktuaalsetel küsimustel. Meid ei ühenda vastused, vaid küsimused ja huvi.

Kasutatud kirjandus

- Bernstein**, Jeffrey L. 2013. "Plowing through Bottlenecks in Political Science: Experts and Novices at Work." In: Kathleen McKinney (Ed.) *The Scholarship of Teaching and Learning Across Disciplines*. Bloomington: Indiana University Press, 74-92.
- Kilp**, Alar. 2017). "Erialaseid lävendmõisteid sotsiaalselt ja refleksiivselt õppides erialase praktikakogukonna liikmeks". *Õppejõult õppejõule 2017: Oma õpetamise arendamine, Tartu ülikool, 19. jaanuar 2017*. Tartu: Tartu Ülikool, lk 27. Kättesaadav: <http://dspace.ut.ee/handle/10062/57450>
- Lave**, Jean; Etienne **Wenger**. 1991. *Situated Learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wenger**, Etienne. 1998. *Communities of practice: learning, meaning, and identity*. Cambridge University Press.
- Wenger**, Etienne. 2000. "Communities of practice and Social Learning Systems." *Organization* 7 (2): 225–246.
- Wenger**, Etienne; Richard **McDermott**, William M. **Snyder**. 2002. *Cultivating Communities of Practice*. Boston, MA: Harvard Business School Press.

Metafoorid politoloogia mõtestamisel

Helen Urmann

Metafooride kasutamist seostatakse esmajoones ehk teksti ilustamise ja sõnademängu efektiga. Samal ajal on metafoorid kasutusel mõneti ka lihtsustamise eesmärgil – olemasoleva keeruliselt hoomatava ja spetsiifilise kontseptsiooni asemele on võimalik luua nii-öelda asekujutlus, kasutades elementaaremaid ning lihtsamini hoomatavaid kujutlusi. „Laenatud“ kujutluste ja kontseptsiooni enda suhte vahe illustreerib omakorda võimalikke mõtestamise viise. Sotsiaalteadustes ja sealhulgas politoloogias on lihtsustamise kõrval metafooridel mõneti veelgi olulisem roll (seda vähemalt politoloogia „tarbijale“) – paljud kontseptsioonid, mis on omased poliitikale ja mida uurib politoloogia, ongi puhtalt „nähtuste“ tasandil. Selliselt võib öelda, et metafooride roll politoloogias on ka konstrueeritud nähtustele mõnevõrra reaalsemalt manifesteerunud kujutluse omistamine. See üksnes ei lihtsusta nähtuste mõistmist, vaid aitab neid ka visualiseerida, võrrelda ja rõhutada eripärasid, mis võivad mõne nähtuse mitmetahulisuses muidu lihtsalt varju jääda. Niisiis paistab, et metafooridel on oma koht politoloogias ja seetõttu pole ehk ka üllatav, et neil on oma koht aastakonverentsil osalenud politoloogiat praktiseeriva kogukonna mõtete füüsilises kehastuses – antud kogumikus.

Riigiteaduste 2017. aasta aastakonverentsi kogumik algab oma olemuselt fundamentaalsetest küsimustest: astudes nähtuste mõõtmise tasandil sammu tagasi, kuidas neid nähtusi konstrueerida, kasutada ja milline võib olla vastutustundetu teadustegemise tagajärg? Kuidas läheneda nähtuste mõõtmisele? Miks on olulised politoloogia lävendmõisted? Seejärel liiguvad kogumiku tööd juba nähtuste enda rakendamisele, mõõtmisele ja analüüsile. Kuidas on need aga seotud metafooridega?

Helen Urmann. 2018. „Metafoorid poliitika mõtestamisel.“ *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 9-10. Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Vello Pettai alustab kaastööga kogumiku sisulist osa, rõhutades, et ühiskondlikul tasandil pole midagi ühetaoline ning sestap rajaneb politoloogia (ja selles mõõdetava valiidus) suuresti sotsiaalset kirjeldava (mitte dubleeriva) konstrueerimisel. Kuivõrd sotsiaalteaduste väärtus (aga ka keerukus) seisneb paljuski „mõõdetamatu“ (nähtamatu) mõõdetavaks muutmisel, paikneb see konstruktsioon, mida meetoditega loome ning millele analüüsi käigus tähenduse omistame, paljuski liivasel pinnal. Liiv – kuigi sellel on ehitusmaterjalina oluline roll kindlama (betoon)pinna loomisele – pole eraldiseisvalt teab mis stabiilne „element“. Kui sellele ka fikseeritud meetoditega mõõdetud indikaatorite ehk „kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete telliskivide“ abil konstruktsiooni laome ning selle „majaks või müüriks“ tituleerime – nähtuse nii-öelda vormistame – ei tähenda, et see konstruktsioon oleks kõigutamatu. See paikneb liivasel pinnal ja „aja möödudes võib see liiv nihkuda – olenevalt sellest, kuidas me oma nähtused ümber mõtestame või tõlgendame. Seejärel võivad meie ehitisse tekkida praod või mõrad. Pika peale võib see koguni kokku variseda.“ Sestap on oluline mitte lihtsalt andmetesse sukelduda ja valimatult „müüri laduda“, vaid aeg-ajalt astuda ka samm tagasi ning mõelda aluspinnale, millele müüri laotakse. Võib öelda, et seda (kindlat) sammu saab astuda omakorda kahel jalal.

Rein Taagepera rõhutab oma kaastöös, et teadus ei peaks põhinema peaasjalikult sellel, „kuidas asjad on“, vaid samaväärselt palju ka sellel, „kuidas asjad peaksid loogiliselt olema“. Need on teaduse tegemise kaks jalga, mis funktsionaalselt toimides peaksid ületama tekkida võivad teadvustamise ja meetodi rakendamise tõkked, mida „ühel jalal keksides“ ületada ei saa. Üksnes (statistilisele) meetodile keskendudes ja andmeid analüüsides, sealjuures mõtlemise ning vahejärelduste tegemist ignoreerides, kasutatakse meetodit kui tööriista valesti. „Statistilised lähenemisviisid on kasulikud tööriistad. Nii nagu ka peitlid. Aga häda sellele, kes peitli avastab, karjub „Peitlid!“ ja katsub peitliga ka lõigata, torgata, saagida ja kaevata, kuigi teisi tööriistu oleks saadaval.“ Seega – konstruktsiooni loomisele ja püsivusele (ning iseäranis ehk ehitamismeetodi enda mõistuspärasusele) ei aita ilmselt kaasa ka see, kui telliskivisid laotakse, kasutades kellu asemel peitlit.

Metafoorid pole poliitika või politoloogia mõtestamisel uudne lähenemisviis. Markantsema näitena kirjeldavad ühiskonna subjektide käitumist - ja seda ennekõike eliiditasandil - näiteks rebased ja lõvid, puht machiavellistlikult-paretolikult lähenedes. Selle kogumiku metafoorid liiguvad alustuseks aga mõnevõrra eemale zooloogiast ning liginevad hoopis rohkem ehitusteadustele! See ei tähenda, et lõvid ja müürid ei võiks kooseksisteerida, vaid pigem näitab, et pädev politoloogia põhineb samadel aluspõhimõtetel nagu füüsilised konstruktsioonidki – tugev baas, õiged materjalid ja vahendid loovad kindla ehitise, mida on keeruline lammutada ning mis võib omakorda võõrustada nii isalõvisid kui ka emarebaseid nende võimalikus „tulises arutelus“ (Eliisa Ellen) „kruvide kinnikeeramise“ (Aleksei Jašin) „poliitilises olulusvõitluses“ (Karl Lembit Laane). Metafoorid, millega lugeja juba esimestes töödes kokku puutub, rõhutavad, et politoloogia pole (või vähemalt ei peaks olema) üksnes valmismüüri kasutamise kunst: selle hulka kuulub ka pinnase hindamine ja müüri (taas)ladumine, mis õnnestub ennekõike õigeid tööriistu kasutades. Kõik muud tegelased liituvad hiljem!

Andmerevolutsioon riigiteadustes: kuidas empiirilisemalt uurida poliitikanähtusi?

Vello Pettai

Lühikokkuvõte

Artikkel arutleb riigiteadustes järjest enam suureneva andmekogude arvu üle ning tutvustab võimalusi neid paremini integreerida õpetamisse ja uurimustesse. Esitletakse erinevaid andmeanalüüsi harjutusi, mille autor on välja töötanud ning katsetanud nii bakalaureuse- kui magistriastmes õpetades. Antud ettekanne arutleb erinevate küsimuste üle: kui hästi suudame poliitikanähtusi väljendada numbritega; kui palju andmebaase on meil lõpuks vaja; kuidas erinevad andmebaasid õpetavad erinevaid analüütilisi oskusi. Autor jõuab järeldusele, et ehkki kvantitatiivsetel lähenemistel on oma puudused süvateadusliku, ennustusliku kausaalsuse loomisel, on suurte andmekogude analüüsimine paradoksaalsel kombel vajalik just selleks, et tajuda, mida sotsiaalteadustes teha saab ja mida mitte.

Vello Pettai on võrdleva poliitika professor aastast 2005. Ta omandas doktorikraadi politoloogia erialal Columbia Ülikoolis (USA, 2004) ning bakalaureuseõppe läbis Middlebury College'is (USA), kus tema erialadeks olid politoloogia, vene keel ja prantsuse keel. Ta on õppinud, stažeerinud või töötanud Pariisis, Moskvas, Firenzes ja Lüneburgis. Ta on olnud riigiteaduste instituudi juhataja (2012-2015) ning praegu on ta „Demokraatia ja valitsemise („Democracy and Governance“) magistriõppekava programmijuht.

E-post: vello.pettai@ut.ee

Vello Pettai. 2018. “Andmerevolutsioon riigiteadustes: kuidas empiirilisemalt uurida poliitikanähtusi?” *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 11-16.
Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Sotsiaalteadused ning andmekogud

Sotsiaalteadused tegelevad peamiselt kolme asjaga. Esiteks loovad nad mõisteid või tähendusi meie ühiskondliku elu kirjeldamiseks ning mõtestamiseks. Seejärel üritavad nad neid nähtusi mõõta, st ühe või teise juhtumi määra (mahtu) hinnata teiste samasugustega võrreldes. Ja kolmandana üritavad nad fikseeritud määrade (või nende ajas muutumiste) põhjusi seletada.

Mõõdistused või andmed, mida nende tegevuste käigus korjame, tunduvad küllaltki võimsad. Ka siis, kui need ei ole otseselt numbrid, on tegemist ikkagi meie arvates kindlaks tehtud faktidega, mille põhjal saame edaspidi opereerida või otsuseid langetada.

Kõik liigub niisiis väga hästi, kuniks meenub tõsiasi, et meie ühiskondlikus elus ei ole midagi olemas sada protsenti, vaid kõik algab uuritava-mõõdetava nähtuse *konstruktsioonist*. Seega nii kvalitatiivsed kui kvantitatiivsed telliskivid, mida me justkui kokku loeme ning uhkelt üksteise peale laome, rajame me tegelikult paljuskii liivale ehk konstrueeritud nähtusele ning selle tinglikkusele. Selline väide ei tähenda, et telliskivist maja või müür, mida me rajame, kohe ümber kukub. Kuid aja möödudes võib see liiv nihkuda – olenevalt sellest, kuidas me oma nähtused ümber mõtestame või tõlgendame. Seejärel võivad meie ehitisse tekkida praod või mõrad. Pika peale võib see koguni kokku variseda.

On selge, et mõned sotsiaalteaduslikud nähtused on reaalsemad kui teised. Rahvusvahelistes suhetes on iseenesest mõistetav, et ühe riigi sõjalise võimsuse mõõtmine võib olla üpris konkreetne ja kindel. Kolm haubitsat või seitse sõjalennukit omavad igati reaalselt (letaalselt!) tähendust ning nende kokkulugemine hindamaks riigi suutlikkust kasutada sõjalist jõudu on täiesti asjakohane ning tõepärane. Kuid paljud nähtused pole nii ühemõttelised.

Võtame näiteks autoritaarsuse. Ka siis, kui me teame, et see on paljuskii vastand mõistele „demokraatia“, on võimalik, et me tahame näiteks teada, milline riik on „autoritaarsem“ – kas Usbekistan või Singapur? Muammar Gaddafi Liibüa või Robert Mugabe Zimbabwe? Veel enam võib meil tekkida soov võrrelda mõndakümnet taolist režiimi. Sellisel juhul tahame oma tööd lihtsustada ning lausa numbriliselt neid määrasid kokku võtta. Tekib andmebaas.

Mil määral on andmebaasi loomine „teadus“? Tavamõistus ütleb, et kui meil on olemas kindlad kriteeriumid ning reeglid mõõtmiseks, siis peaksid andmebaasid olema igati teaduslikud, kuna nende näol on meil tegemist süsteemselt ning korrapäraselt korjatud informatsiooniga. Me saame sellega reaalselt opereerida. Kuid meenub loomulikult sotsiaalteaduste esimene funktsioon: mõistete loomine. Niisiis, isegi kui meil on kokkulepitud reeglid näiteks autoritaarsuse mõõtmiseks, ei tea me veel sellegi poolest, kuidas see nähtus täpselt „olemas on“, kuna antud konstellatsioon võimusuhetest ühes ühiskonnas ei ole ju midagi looduse poolt ette antud. See on meie tõlgendus (koos teatud normatiivse varjundiga) sellest, kuidas võimusuhted näivad olevat. Kusjuures kindlasti ei kehti need suhted kõikide elanike suhtes, igal hetkel, võrdselt ja läbivalt. Iga režiimi määratlus on tegelikult vaid selle umbkaudne ning tinglik mõõdistus, kui tahes ranged meie kriteeriumid või kodeerimisreeglid ka on.

Miks ma esitan selliseid relativistlikke või sotsiaalteaduste teaduslikkust õõnestavaid mõtteid, kui kirjutise teemaks pidi olema andmerevolutsioon riigiteadustes? Põhjuseks on soov panna lugejat seda enam üllatuma, et viimase viieteistkümne aasta jooksul on püsti pandud sedavõrd palju uusi andmebaase vaatamata nende epistemoloogilisele piiratussele (ehk võimele olla kindel mõnes teadmises). Riigiteadustes elame ajastul, mil andmemassiive on järjest enam ja enam ning nendega tuleb tegeleda, neid tuleb uurida. Kindlasti ei saa me kahe silma vahele jätta tõsiasja, et suurem osa sellest, mida me „mõõdame“, on algusest peale

mõtteline konstruktsioon, mistõttu andmebaasidel on alati oma piir selle osas, mida nad meile tegelikult öelda saavad.

Andmekogude areng riigiteadustes

Suuri andmekogusid on riigiteadustes olnud pea sajand. Nii kuidas arvutitehnika revolutsioon pärast II maailmasõda võimaldas hakata talletama lõpmatut kogust arve, nii on ka sotsiaalteadlased rakendanud neid tehnoloogiaid enda andmebaaside loomiseks. Kõige esimesed sammud puudutasid arvamusküsitluste andmete kogumist, eelkõige nn poliitilise kultuuri uuringute kontekstis (Almond, Verba 1964). Need olid andmebaasid selles tähenduses, et mitmesajalt inimeselt saadi vastuseid kümnetele eri küsimustele ning seda infohulka tuli edaspidi süsteemselt töödelda.

Seejärel kerkisid esile andmebaasid, mis puudutasid omaette seisvate nähtuste kodeerimist ning kokkulugemist. Üheks taoliseks nähtuseks olid demokraatlikud valimised ning seega tekkisid esimesed valimistulemuste andmekogud (Mackie, Rose 1974). Said võimalikuks näiteks valimiste volatiilsuse mõõtmine läbi aja või erakondade tingarvu määratlemine (Pedersen 1979; Laakso, Taagepera 1979). Teisalt hakati looma andmebaase sõjalistest konfliktidest, nt projekt nimega *Correlates of War* (Singer, Small 1972). Siin kerkis esimest korda üles epistemoloogiline väljakutse defineerida (konstrueerida) huvipakkuv nähtus teadlaste poolt loodud parameetrite alusel. Antud juhul puudutas see nähtust „sõda“, mille definitsiooniks sai igasugune relvastatud konflikt, mille käigus hukub sõjategevuse tulemusena vähemalt tuhat inimest kuni kaheteistkümne kuu jooksul. Tähelepanuvääriv siin ongi määratlus, et alla tuhande hukunu puhul ei ole tegemist „sõjaga“, kuigi üks konflikt võib olla igati vägivaldne ning kahjusid tekitav.

Järgmine samm andmebaaside loomisel konstrueeritud nähtuste alusel astuti 1970ndate alguses, mil Ted Robert Gurr käis välja poliitilise režiimide mõõtmise süsteemi nimega Polity (Gurr 1974). Gurri ettevõtmine oli ambitsioonikas mitte ainult selle ajalise haarde poolest (1800-1971), vaid ka formuleeringute (indikaatorite) osas, mis pidi ära määratlema, kas ühel või teisel aastal oli mõni riik „demokraatia“, „autokraatia“ või „anokraatia“ (ehk eelneva kahe režiimi vahepealne variant). Siinkohal ei ole ruumi hakata loetletud tüüpe täpsemalt lahti seletama. Tähtis on tajuda asjaolu, et Gurr käis välja kolm ülimalt konstrueeritud nähtust (eriti anokraatia) ning et sedasi kodeeritud informatsiooni alusel on tehtud kümneid ja kümneid analüüse ning uurimustöid.

Viimane andmebaasi tüüp, mida tasub mainida, on need, kus kodeeritud on tekst (nt dokumentidest, kõnedest jne). Võrdlevas poliitikas on maailmakuulsaks saanud Ian Budge'i, Hans-Dieter Klingemanni jt juhitud Manifesto Research Group, mis alates 1979. aastast on üritanud fikseerida erakondade valimislubadusi ning muid poliitilisi seisukohti taaskord teadlaste poolt määratletud parameetrite alusel. Kusjuures tegemist ei ole ainult vasakparempoolsuse hindamisega, vaid ka hindamine teatud liberaalsuse skaalal või nn post-materialismi mõõtmel.

Kokkuvõttes tasub igati hinnata erinevate riigiteadlaste pingutusi luua mõtlemapanevaid mõisteid ning seejärel asuda neid mõõtma. Kui aastatel 1980-1995 üritati rakendada ülal loetletud andmebaase järjest enam, siis teiselt poolt esines ka kriitika, mis puudutas mitte niisama reaalelu „numbritesse valamist“, vaid ka seda, mis on meie vahekord nähtuste ja mõõtmiste vahel.

Andmerevolutsioon

Samas aastast 2000 võib iseäranis võrdlevas poliitikas selgesti täheldada uut andmebaaside loomise lainet, kusjuures kõikide eelpool kirjeldatud alatüüpide suunal. Esmalt arendati edasi just demokraatlike institutsioonide kodeerimisi (*Database of Political Institutions; Comparative Constitution Project*) ning samuti nende institutsioonide baasil loodud valitsusi (*ParlGov*). Seejärel püüti luua sügavamaid mõisteid poliitilise arengu kohta tervikuna (*Bertelsmann Transformation Index*) või siis valitsemise kvaliteedi kohta (*Quality of Government*). Kolmandana keskenduti „valitsemise“ veelgi sügavamale konstrueerimisele läbi ingliskeelse mõiste „governance“ (*World Governance Indicators*). Ning lõpetuseks ei saa mainimata jätta teadlaste katseid valada sisu hāgusasse anumasse nimega „korruptsioon“ läbi selliste mõõdikute nagu Transparency International'i *Corruption Perception Index* või Maailmapanga *Enterprise Surveys*. Kõikide nimetatud andmebaaside puhul on olnud tegemist kas tavapäraste poliitikatulemuste agregeerimisega või küllaltki oluliste tõlgendustega selle kohta, kuidas ühe riigi poliitilist hetkeseisu hinnata.

Veel ulatuslikumalt võib aga täheldada viimase aja andmebaaside loomise buumi demokraatia kui režiimi hindamisel. Freedom House'i vabaduse indeks *Freedom in the World* on ilmselt teada kõigile. Kuid nimetatud neljakümneaastasele veteranile on juurde tulnud konkurente nii erasektori analüütikutelt kui ka klassikalistelt teadlasrühmadelt. Esimeste seas on teadupärast olemas *Economist Democracy Index* samanimelise ajakirja toimetajatelt (Economist Intelligence Unit 2017). Selle voorus on koostajate eesmärk hōlmata ka käitumuslikke elemente, nagu inimeste rahulolu demokraatiaga või usaldus institutsioonide vastu.

Teisalt on mitmed teadlasrühmad üritanud koostada veelgi spetsiifilisemaid määratlusi demokraatia kohta, leides, et demokraatiat tuleks lahata just selle mitme seesmiselt toimiva põhimõtte järgi, nagu näiteks vabadus, õiglus, osalus, võrdsus, deliberatiivsus või õigusriiklus. Selle tulemusena hargneb kogu demokraatia idee veel arvukamateks konstruktsioonideks, millest igaühte annab eraldi mõõta, aga ka omaviisi kombineerida – nii nagu vaja on.

Samas käib antud andmebaaside loojate seas ka oluline metodoloogiline debatt selle osas, kas tugineda nimetatud mõõtmiste puhul ainult statistilistele andmetele või kasutada kohati ka eksperthinnanguid. Esimene, n-ö purismi lähenemine nõuab, et näitajad oleksid võimalikult reaalsed ehk tuletatud kindlate faktide või statistiliste allikate alusel. Hea näide sellest on *Democracy Barometer*, mille lõid 2011. aastal pool tosinat saksa ning šveitsi politoloogi (Bühlmann et al. 2012). Üks demokraatia indikaatoritest selles andmebaasis on ühiskonna rahumeelsus ning sellest tulenevalt võtab demokraatia baromeeter arvesse, kui mitu tapmist on riigis aastas 100 000 elaniku kohta.

Teine, veidi paindlikum seisukoht leiab, et eksperthinnanguid (st küsitlusi sotsiaalteadlaste seas, hindamaks erinevaid demokraatia elemente ühes või teises riigis) tuleb kasutada siis, kui tahetakse andmekoguga kaugemale ajalukku tagasi minna ning samuti kui soovitakse arvestada riikide ajalooliste või muude taoliste iseārasustega. Sellisel arvamusel on kõige suurema demokraatiaindeksi *Varieties of Democracy* koostajad, kes on endale seadnud eesmärgiks hinnata demokraatia sisu enam kui 170 riigi puhul, pea 400 tunnuse alusel ning rohkem kui 100 aasta (1900-2015) vältel (Coppedge et al. 2011). Just taolise andmekogu loomiseks on V-Demi võrgustik kaasanud enam kui 2500 sotsiaalteadlast üle maailma, et vastata küsimustele stiilis „kui sõltumatu oli Boliivia keskvalimiskomisjon aastal 1923?“ või „mil määral põhjendasid Indoneesia juhid vajalikke poliitikaotsuseid ühiskonna üldise heaolu nimel aastal 1961?“. Küllaltki keeruline hinnang, mida anda, aga muud teed ei ole.

Andmerevolutsioon ja meie

Andmekogusid on niisiis tänapäeva politoloogias vaat et külluseni.² Mida saame aga meie nendega õppetegevuses teha? Selge on see, et suuremaid andmebaase saab „lükata“ kohe kvantitatiivsete meetodite ainetesse. V-Dem andmebaasis on 18 miljonit andmepunkti. Peaks ehk piisama mõne korraliku regressiooni läbiviimiseks. Aga ka muudes ainetes saab nendest andmebaasidest kasu, alates mõistagi elementaarsete võrdluste loomisest. Kuidas muidu saame vastuseid küsimustele: kui populistlikud on Eesti erakondade valimisplatvormid; kui verine on olnud Süüria kodusõda; kui tugev on Brasiilia presidentaalne süsteem. Ülalmainitud andmebaasid annavadki ettekujutuse.

Ühtlasi aga tasub andmebaasides näha võimalust tugevdada meie metodoloogilist teadlikkust. Kasutades ükskõik millist andmebaasi, oleme sunnitud analüüsima ka selle ülesehitust ehk küsima, milliseid kontseptuaalseid, kodeerimis- või andmekogumisvalikuid on selle koostaja teinud. Kas me oleme nende valikutega päri? Mida need valikud tähendavad minu uurimisküsimuse jaoks? Kas antud andmebaasi valikud klappivad minu uurimisküsimusega? Kui mitte, kas ma siis otsin mõne sobivama andmebaasi või ma muudan oma uurimisküsimuse ning liitun n-ö olemasoleva andmebaasiga? Kuidas ma suhtun sellistesse otsustesse? Kuidas koorub siin minu jaoks välja mingi tõde?

Kolmas kasutegur andmebaaside kasutamisest õppetöös toob meid tagasi selle kirjutise alguse juurde. Andmebaasid seavadki meid kokku sotsiaalteaduste kõige olulisema funktsiooniga – mõistete loomine. Kuna andmebaasid on sedavõrd bravuursed oma püüdega väljendada meie sotsiaalset reaalsust numbritega ning luua skaalasid, mille alusel teha riike võrreldavaks (neid „paika panna“), sunnivad nad meid tänuväärselt mõtlema üsna kriitiliselt selle üle, mida üks või teine kontseptualiseering ikkagi tähendab, kas me peame ühte või teist lähenemist valiidses ja kuidas selle hinnangu alusel edasi liikuda. Ent need on oskused, mida meil tänapäeval hädasti vaja on: võime küsida järele, kas üks või teine fakt on tõepõhine või mitte ning kuidas selle alusel toimida.

Andmebaasid õppetöös

Kuidas saab ise nokitseda andmebaasidega, ilma et peaks raske raha eest endale STATA programmi ostma või R-i skripti pähe õppima? Õnneks on internetimaailm taas jõudnud nii kaugele, et paljudel andmebaasidel on olemas oma võrgupõhised analüüsikeskkonnad, kus saab võrdlevaid graafikuid luua ning seejärel need alla laadida kasutamiseks enda uurimistöös. Mõned kasutajasõbralikumad keskkonnad leiduvad V-Dem, Democracy Barometer, Bertelsmann Transformation Index ning Manifesto Project kodulehekülgedel. Nende baasil olengi oma õppetöös palunud üliõpilastel teostada algseid andmeanalüüsi mitte ainult tutvustamiseks nimetatud andmekogusid, vaid ka harjutamiseks neid samu kriitilise mõtlemise oskusi, millest eelpool juttu oli.³ Veidi keerulisemaid portaale pakuvad World Governance Indicators, PARLINE (parlamentide kohta) või Quality of Government. Mõistagi on üldjuhul iga andmebaasi puhul võimalus laadida vastavad andmed alla Excel failina, mille kaudu saab vähemalt esmase ülevaate huvipakkuvatest indikaatoritest või riikidest. Selliselt jääb alati valik, kui „peeneks andmetöötlmiseks“ läheb.

² Vt veel http://www.democracybarometer.org/links_en.html või <https://github.com/erikgahner/PolData>

³ Valik minu poolt väljatöötatud andmeanalüüsi harjutusi leidub ÕISis, aine Poliitiline süsteem (SHRG.00.036) õppematerjalide kaustast.

Kasutatud kirjandus

- Almond**, Gabriel, ja Sidney **Verba**. 1964. *The Civic Culture*. Boston: Little, Brown and Co.
- Bühlmann**, Marc, Wolfgang **Merkel**, Lisa **Müller**, ja Bernhard **Weßels**. 2012. "The Democracy Barometer: A New Instrument to Measure the Quality of Democracy and Its Potential for Comparative Research." *European Political Science* 11: 519-36.
- Coppedge**, Michael, John **Gerring**, David **Altman**, Michael **Bernhard**, Steven **Fish**, Allen **Hicken**, Matthew **Kroenig**, Staffan I. **Lindberg**, Kelly **McMann**, ja Pamela **Paxton**. 2011. "Conceptualizing and Measuring Democracy: A New Approach." *Perspectives on Politics* 9: 247-67.
- Economist Intelligence Unit**. 2017. "Democracy Index 2016: Revenge of the "Deplorables"." *The Economist Intelligence Unit*, 25. jaanuar.
- Gurr**, Ted Robert. 1974. "Persistence and Change in Political Systems, 1800–1971." *American Political Science Review* 68: 1482-504.
- Laakso**, Markko, ja Rein **Taagepera**. 1979. "'Effective' Number of Parties: A Measure with Application to West Europe." *Comparative Political Studies* 12: 3-27.
- Mackie**, Thomas T, ja Richard **Rose**. 1974. *The International Almanac of Electoral History*. London: Macmillan.
- Pedersen**, Mogens N. 1979. "The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility." *European Journal of Political Research* 7: 1-26.
- Singer**, Joel David, ja Melvin **Small**. 1972. *The Wages of War, 1816-1965: A Statistical Handbook*: John Wiley & Sons.

Teadus kõnnib kahel jalal, ent sotsiaalteadused katsuvad keksida ühel

Rein Taagepera

Lühikokkuvõte

See on ülevaade ettekandest Rahvusvahelise Politoloogia Ühingu konverentsil 2016, kus sain Karl Deutsch'i auhinna. Esitasin oma peamised tulemused valimissüsteemide jaoks, keskendudes mõtlemisviisile, mis võimaldas neid tulemusi saada. Teadus kõnnib kahel jalal. Üks põhineb küsimusel, kuidas asjad on. Teine põhineb küsimusel, kuidas asjad peaksid olema loogilisel alusel. Nüüdis-sotsiaalteaduses on graafimist liiga vähe ja veel vähem on arukat graafide juures mõtisklemist, et luua mudeleid. 50 aasta eest hakkasin aega kulutama kahe lootusetu sihi suunas: Saada Eesti vabaks ja teha politoloogiast teadus. Esimene sai tehtud. Teine on võtnud rohkem aega. Aga midagi vist liigub edasi, kui sellisele hullule siiski anti Karl Deutsch'i auhind.

Rein Taagepera on Tartu Ülikooli ja University of California Irvine'i linnaku emeriitprofessor. Doktorikraadiga füüsikas, ta on saanud Johan Skytte auhinna (2008), ülemaailmselt suurima politoloogias, ja Rahvusvahelise politoloogia ühingu Karl Deutsch'i auhinna (2016). Ta uusim raamat (Matthew Shugart'iga) on *Votes from Seats: Logical Models of Electoral Systems* (2017). A. 1992 sai ta 23% häältest Eesti Vabariigi presidendi valimisel ja asutas uue lääneliku sotsiaalteaduskonna Tartu Ülikoolis. Aastal 2003 oli ta uue erakonna esimees, mis peatselt hõivas peaministri koha. Tal on mälestusraamatud *Määravad hetked* (2012), *Mare ja mina* (2014), *Marega Kalifornias* (2015) ja *Armastuse keemia: Mare Taagepera pärand* (2016).

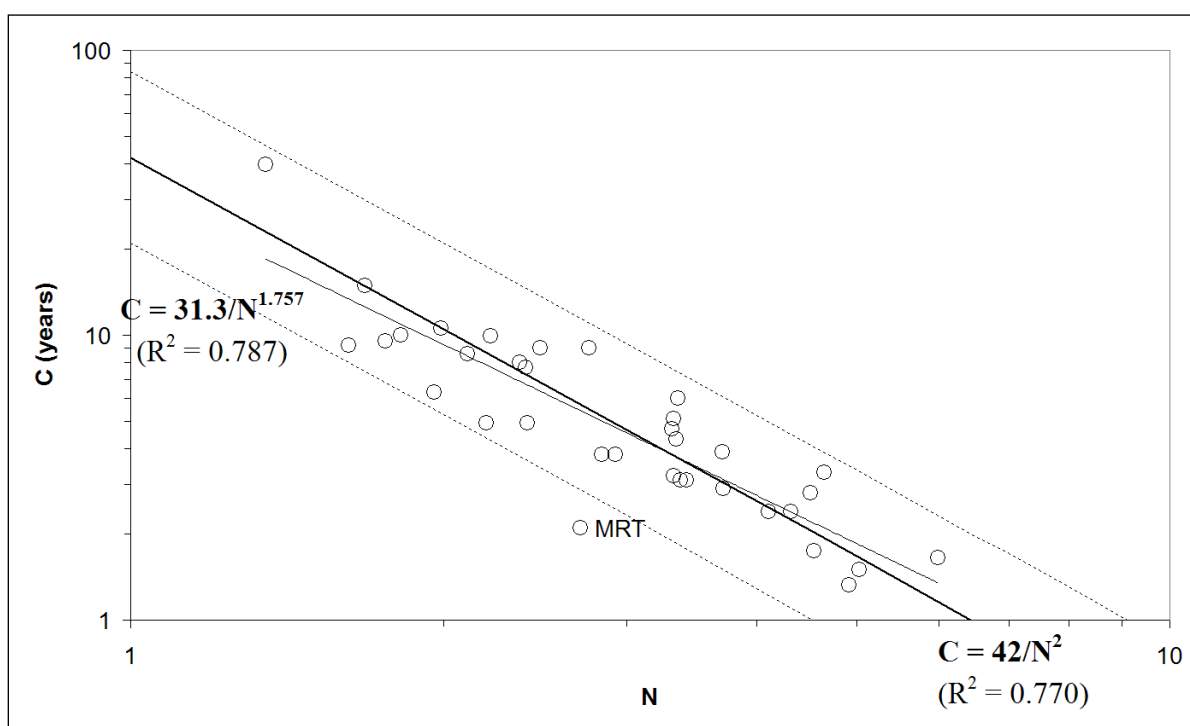
E-post: rtagepe@uci.edu

Rein Taagepera. 2018. "Teadus kõnnib kahel jalal, ent sotsiaalteadused katsuvad keksida ühel." *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 17-22.
Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

See on ülevaade ettekandest (laiendatult: Taagepera 2018), mille pidasin a. 2016 Rahvusvahelise Politoloogia Ühingu konverentsil Poznanis, kui sain tolle ühingu Karl Deutschi auhinna. Esitasin oma peamised tulemused valimissüsteemide osas. Aga keskendusin *mõtlemise* viisile, mis võimaldas neid tulemusi saada. Neid tulemusi *ei* ole võimalik saada, kui ainult andmeid statistiliselt sobitada. On vaja ka andmeid kujutada graafidena ja siis neid graafe tõsiselt vaadata. Nende üle pead murda.

Joonis 1 annab sellest näite, nimelt valitsuskabinettide keskmine kestvus. Seda saab ennustada erakondade tingarvu alusel. Ja see pole mitte mingi seletamatu empiiriline suhe, vaid on loogiliselt tuletatud.

Joonis 1. Valitsuskabinettide keskmine kestvus vs. parlamendierakondade tingarv: ennustava mudeli joon, regressioonijoon ja võõnd faktor 2 piires mudelist.

On vaja ka seoseid seoste vahel. Oletame, et meil on üks võrrand, mis seob mingi A mingi B-ga ja teine võrrand, mis seob mingi K mingi L-iga. Sellest ei piisa. On vaja ka võrrandit, mis seob neid võrrandeid omavahel. Selline teadus on nagu Euroopa raudteevõrgustik, kus igast jaamast võib sõita igasse teise, Tartust Tarragonani. Nii on see füüsikas. Seevastu nüüdne sotsiaalteadus on nagu raudtee jupid Aafrikas, kus ainult pääseb sadamalinnast sisemaale ja siis on lõpp.

Ka ühiskondlikes nähtustes leidub seoseid seoste vahel. Kui neid vaid märkab otsida. **Joonis 2** näitab üht loogiliste seoste jada (vt. Shugart & Taagepera 2017). See viib esinduskogu ja valimisringkonna suuruse juurest valitsuskabinettide kestvuse juurde. Jah, kui meil on teada, mitu kohta on esinduskogus ja mitu kohta on keskmises valimisringkonnas, siis on valitsuse keskmine kestvus juba suuresti paigale pandud! Aga kui pelgalt katsuda statistiliselt sobitada, siis sinna raudteejaama ei jõua.

Joonis 2. Seosed seoste vahel valimis- ja erakonnasüsteemides.

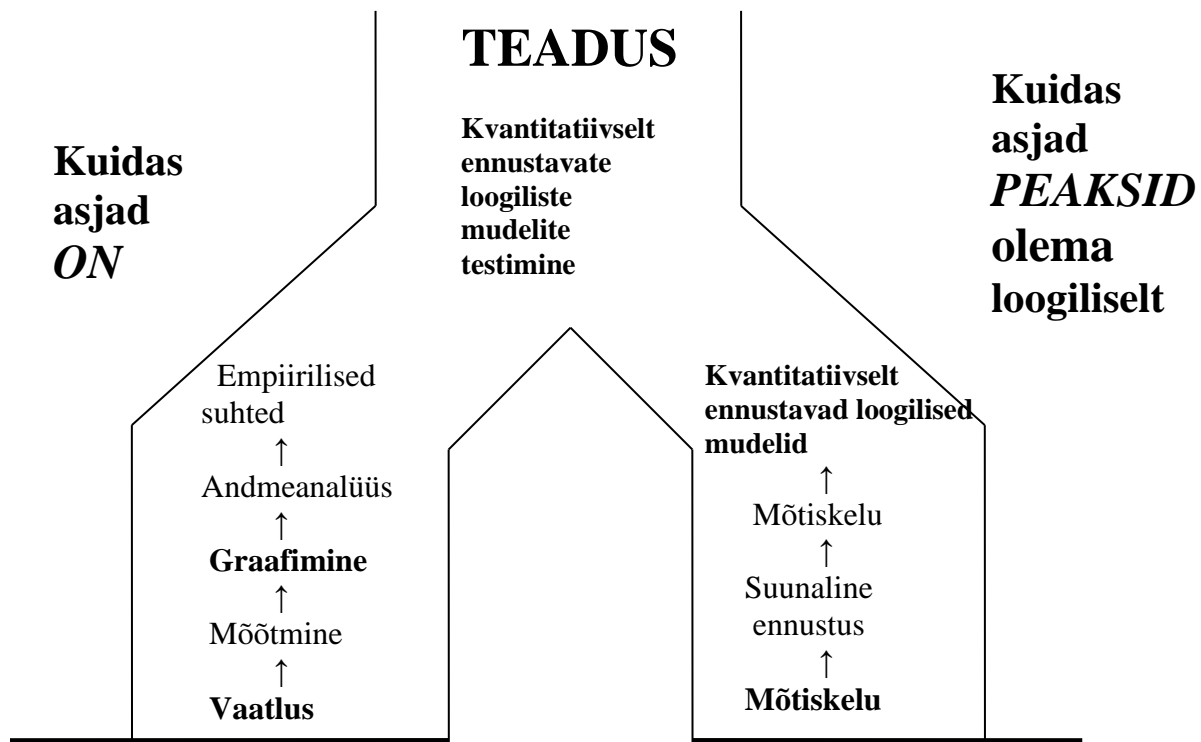
rahvaarv P ↓ $S=P^{1/3}$	$N_0=(MS)^{1/4}$	$s_1=N_0^{-1/2}$	$N=s_1^{-4/3}$	$C=42 \text{ a.}/N^2$
esinduskogu suurus S ja ringkonna magnituud M	→koha- korrutis MS	→kohtadega erakondade arv, N_0	→suurim kohtade osakaal, s_1	→erakondade tingarv, N →kabineti kestvus, C

Näidis: Portugal 1976-2002, $P=10$ miljonit, $P^{1/3}=215$.
 TEGELIK $S=230, M=12.2 \rightarrow MS=2810$ $N_0=6.9$ $s_1=0.43$ $N=3.3$ $C=3.2 \text{ a.}$
 MUDEL $S=230, M=12.2 \rightarrow MS=2810 \rightarrow N_0=7.3 \rightarrow s_1=0.37 \rightarrow N=3.8 \rightarrow C=3.0 \text{ a.}$

Ja selles peitub nüüdis-sotsiaalteaduse traagika. Selle jaoks saabusid arvutid liiga vara, enne kui matemaatiline ja graafiline mõtlemine olid paika loksunud. Loodeti, et arvuti teeb mõtlemise ära. Nii see aga ei käi. Olete kuulnud väljendit “rämps sisse, rämps välja”. Tegelik lugu on veel palju haledam sellises sotsiaalteaduses, mis toetub mõttelagedalt ainult statistika meetoditele. Siis käib asi nii, et täiesti korralik andmestik sisse, rämps välja. Tehnoloogiliselt kõrge tasemega rämps.

Joonis 3 näitab mõttekäiku päristeaduses. Teadus kõnnib kahel jalal. Üks põhineb küsimusel, kuidas asjad *on*. Teine põhineb küsimusel, kuidas asjad *peaksid* olema loogilisel alusel. See küsimus juhib esimest. Võetakse vaheldumisi samme kummalgi jalal – nii empiirilisel, kus on nii graafimine kui ka statistiline sobing, ja mõtlemise jalal, kus luuakse loogilisi mudeleid. Neid mudeleid siis lõpuks testitakse, rakendades ka statistikat.

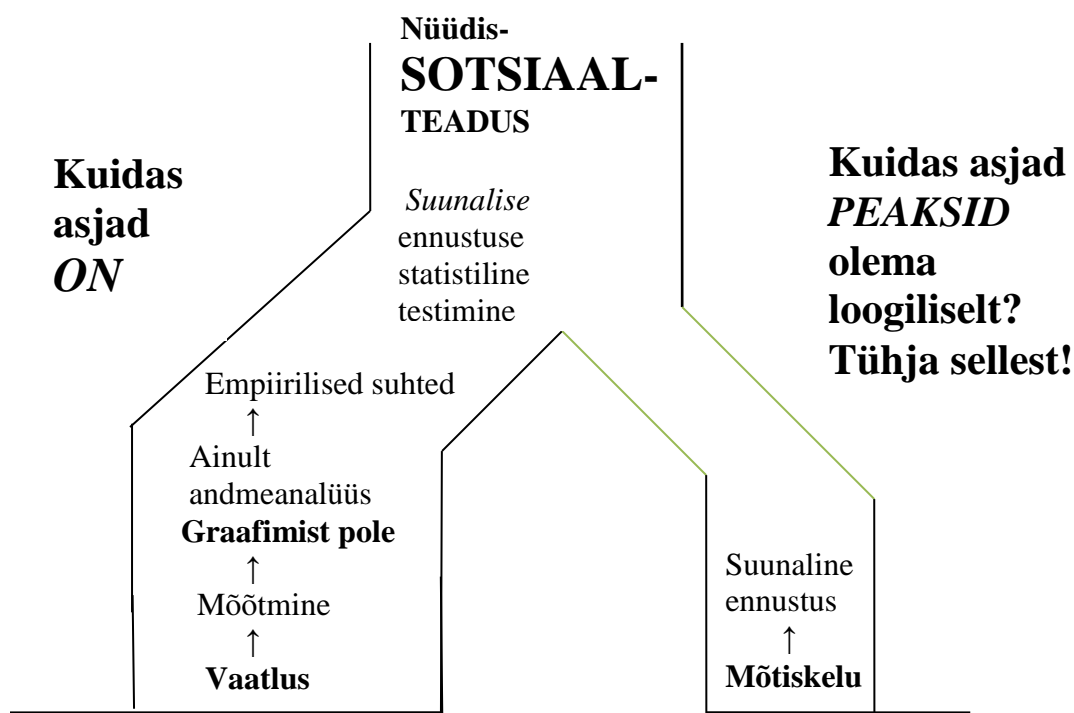
Joonis 3. Teadus kõnnib kahel jalal: vaatlus ja mõtiskelu.

Joonis 4 seevastu kujutab teadusliku mõttekäigu karikatuuri, nii nagu see on levinud nüüdis-sotsiaalteaduses. Graafimist on vähe. Ja veel vähem on arukat graafide juures mõtiskelu, mis viiks ennustusvõimeliste kvantitatiivsete mudelite juurde.

Parem jalg kipub nüüdis-sotsiaalteaduses piirduma *suunaliste* mudelitega: et kui mingi x läheb üles, siiski mingi y läheb alla. Sellest ei piisa. Iga Toskaana talumees võinuks Galileole teatada, millises *suunas* asjad kukuvad. Alla poole! Mida muud sul veel vaja on? Galileo aga tahtis ka teada *kui kiiresti* asjad kukuvad – ja *miks*? Kui tahame, et meie ala võetaks poliitika *teadusena*, siis peame küsima samalaadset kabinettide kestvuse puhul – ja iga muu suunalise nähtuse puhul.

Joonis 4. Nüüdis-sotsiaalteadus katsub keksida ühel jalal: vaatlus.

Ent kui ma seda teen, siis kaugelt liiga paljud ajakirjade retsensendid käituvad nagu Toskaana talumees. Nad teatavad, et kõik peale nähtuse *suuna* on ülearune. Sellega nad tõkestavad uurimise just seal, kus Galileo uurimine alles algas. Need matsid teevad tõesti palju kahju ühiskonnateadusele.

Kui ma 50 aasta eest sotsiaalteadusse tulin, oli see väheteaduslik. Nüüd on ta muutunud *pseudo*-teaduslikumaks. Mul pole midagi kvalitatiivse politoloogia vastu – see on hädavajalik tegevus. Mis on kurjast, on vääristunud kvantitatiivne. See risustab politoloogiat. Mõned ajakirjad isegi suruvad seda peale. Olgu vaid üks näide.

Lugesin huvitavat uurimust, mis selgitas poliitika teatavat tahku, ilma kasutamata arve. Siis ta aga mandus mõttetuks regressiooniks. Kontrast oli nii suur, et kirjutasin autorile. Küsisin, kas ajakiri nõudis regressiooni lisamist. Vastus: “*You are absolutely right.*” Kui seda lugu Poznani konverentsil jutustasin, käis kahin läbi kuulajaskonna: Jah, see oli ka neile juhtunud.

Kasuliku meetodi asemel on statistilisest regressioonist saanud usuline liturgia. Liiga paljud ajakirja retsensendid käituvad nagu selle usundi sallimatud preestrid – nad suruvad seda kõigile peale. See on osa sellest, kuidas politoloogia on liikunud mitte-teaduslikkuse poolt pseudo-teaduslikkuse poole.

Kordan veelkord: Statistilised lähenemisviisid on kasulikud tööriistad. Nii nagu ka peitlid. Aga häda sellele, kes peitli avastab, karjub “Peitlid!” ja katsub peitliga ka lõigata, torgata, saagida ja kaevata, kuigi teisi tööriistu oleks saadaval. Topelt häda uurimisalale, kus peitlipreestrid oma riista teistele peale suruvad nagu see oleks ainus õige.

Sotsiaalteadus on teinud suuri edusamme, et mõista ühiskonda kvalitatiivselt. Statistilised meetodid on kah vajalikud – seni kui nad ei muutu vähkkasvajateks. On aga on ülim aeg neid täiendada loogiliste mudelitega.

Head sõbrad! Harrastage *kvalitatiivset* politoloogiat, ja rahu olgu teiega! Aga kui teie uurimisküsimus nõuab ka kvantitatiivset lähenemist, siis katsuge rakendada ehtsat kvantitatiivset teadust, mis kõnnib *kahel* jalal. Katsuge vältida võltsteadust, mis keksib ühel jalal. Kuidas seda teha, kui seda oskust pole varem õpitud? Mul on kaks raamatut, millest võib abi saada.

Esimene oli *Making Social Sciences More Scientific: The Need for Predictive Models* (Taagepera 2008) – et kuidas teha sotsiaalteadused teaduslikumaks, rakendades ennustusvõimelisi mudeleid. Oxfordi Ülikooli kirjastus avaldas selle 10 aasta eest. Leidsin aga, et mu õpilastel on vaja midagi praktilisemat – et kuidas üldse peale hakata. Niisiis kirjutasin ka *Logical Models and Basic Numeracy in Social Sciences* (Taagepera 2015)– Loogilised mudelid ja põhiline arvuoskus sotsiaalteadustes. See tekst on vabalt saadaval Internetis. Olen seda kasutanud nii gümnaasiumi õpilastega Eestis kui ka doktorantidega California Ülikoolis. See raamat eeldab vähe matemaatikat peale aritmeetika. Et luua loogilisi mudeleid – see nõuab peamiselt julgust teha asju lihtsalt ja kriitilist meelt, et aina küsida: Kas see saab ikka niimoodi olla?

50 aasta eest hakkasin aega kulutama kahe tobedalt lootusetu sihi suunas: Saada Eesti vabaks ja teha politoloogiast teadus. Esimene sai tehtud. Teine on võtnud rohkem aega. Aga midagi vist liigub ikkagi edasi, kui sellisele hullule siiski anti Karl Deutschi auhind.

Kasutatud kirjandus

Taagepera, Rein. 2008. *Making Social Sciences More Scientific: The Need for Predictive Models*. Oxford: Oxford University Press.

Taagepera, Rein. 2015. “Logical Models and Basic Numeracy in Social Sciences.”
http://www.psych.ut.ee/stk/Beginners_Logical_Models.pdf

Shugart, Matthew & Rein Taagepera. 2017. *Votes from Seats*. Cambridge: Cambridge University Press.

Taagepera, Rein. 2018. “Science walks on two legs, but social sciences try to hop on one.”
International Political Science Review 39 (1): 145-159.

Võim politoloogias: poliitika kui võim?

Helen Urmann

Lühikokkuvõte

Tundub, et võimu on ühe politoloogia baaskontseptsioonina tihtipeale hoolimatult käsitletud. Seda on lihtne mõõdetavuse kriteeriumile taandades poliitikaga samastada, kuid antud kontseptsioon ise pakub lisaks kogu ühiskondlikul tasandil toimiva mõtestamisele ka väherakendatud viise poliitika uurimiseks – seda võimu ennast poliitikaga võrdsustamata. Antud töö kirjeldab lühidalt võimu mõtestamise viise ning esitab ülevaate neljast võimu palgest, mis aitavad kõige ülevaatlikumal tasandil illustreerida võimu mõiste keerukust, aga seeläbi ehk ka pakkuda võimalusi, rakendamaks võimu kontseptsiooni politoloogia uurimiseks.

Helen Urmann on Tartu Ülikooli demokraatia ja valitsemise õppekava magistrant. Bakalaureusekraadi on ta omandanud võrdleva poliitika erialal, keskendudes õpingute vältel paljuskki võimuteooriatele. Ta on korraldanud poliitikasimulatsioone, osalenud kohalike omavalitsuste halduskavade koostamises ning rakendusuuringute keskuse (RAKE) töös ja tegutsenud Johan Skytte poliitikauuringute instituudis õppeassistendi ning bakalaureuse õppekava assistendina.

E-post: helen.urmann@ut.ee

Helen Urmann. 2018. “Võim politoloogias: poliitika kui võim?” *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 23-30. Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Sissejuhatus

Võim on üks kontseptsioonidest, mille tõelist sisu on raske tabada – seda nii mõiste enda paradoksaalsuse kui ka lähenemiste, rakendamise ning tajumise paljususe ja kontekstipõhisuse eelduse tõttu. Ühelt pool on võim hoob, mis motiveerib suhte osapoolte käitumist. Samas viitab see ka instrumentidele, mis suhtes konformse käitumise kindlustaks. See on sfäär, milles suhted toimivad. Võim manifesteerub kõige eelnimetatu tulemusena lisaks käitumisele ka osapoolte huvides, normides ja teadvuses. Puhtkonstruktivistlikult lähenedes on võim sotsiaalne konstruktsioon, mis tegutseb ja kohandub iseenda loodud ruumis ning taastoodab end subjektide kaudu. Juba sellest lühikesest eristusest võib eeldada, et tegemist on keerulise kontseptsiooniga, kuid võimu enda keerukuse kõrval tekitab kohati suuremat muret hoopis mõiste kergekäeline ja liigselt üldistav rakendamine. Kui 2017. aasta kevadel riigiteaduste aastakonverentsi raames ettekannet tegin, ei olnud minu eesmärk esitada ühtset fundamentaalset raamistikku, mis teeks võimu mõistmise ühtäkki hoomatavaks. Vastupidi – nüüdseks mitme aasta pikkuseks kujunenud võimu uurimine on tõstatanud enam küsimusi kui vastuseid ning mind panevad muretsema pigem inimesed, kes väidavad end võimust kõike teadvat, kui need, kes tunnistavad, et teavad sellest vähe. Minu eesmärk on näitlikustada võimu mõistmise erinevaid viise, rõhutada termini mitmetajutavust ning loodetavasti inspireerida riigiteadlasi mitte ainult võimu kontseptsiooni erinevate sotsiaalsete protsesside uurimisse kaasama ja seda „mõõdetamatut“ nähtust mõõdetavaks mõtestama, vaid seda ka põhjendatult tegema.

Lühidalt nelja palge võimuteooriatest

Mida ma mõtlen võimu mõiste kergekäelise rakendamisega? Võimust rääkides viidatakse tihti peale osapoolte vahelisele dominantsele suhtele, milles võimukandjatel on selle rakendamiseks ning võimule allujatel selle järgmiseks teatud aluspõhjus. Seda aluseks võttes võime rääkida ka teatud minimaalsest definitsioonist, milles võim väljendub osapoolte vahelist käitumist moonutavas suhtes ja mis sarnaneb paljuski Robert Dahli esitatud võimu „valemile“ (1957, 202-203). Mõiste on tihedalt seotud – ennekõike politoloogias endas – poliitika kui ühe asümmeetrilise võimu hoovaga. Politoloogias on võim kujunenud omamoodi käibesõnaks, mida on võimalik siduda paljude poliitiliste protsessidega – olgugi, et võim pole eksklusiivselt poliitiline protsess. Võimust räägitakse režiimiuuringutes ja esindajate-liidrite poliitilise haarde ulatust kirjeldades, riikidevahelisi otsuseid ning motiivide selgitades. Lühidalt – võim politoloogias on ennekõike valitsemine. Selliselt võib eeldada, et võim on tegevus ja see tegevus on nähtav, kogetav ning mõõdetav. Samas annab see lähenemine üksnes pinnapealse ülevaate võimu mõiste olemusest. Võimust rääkides peaks tekkima küsimus: milline võim? Kas see võim on nähtav, peidetud või nähtamatu? On see *soft*, *hard* või *smart power*? On see aktiivne, potentsiaalne või loov? On see teadvustatud või teadvustamata? On selle rakendamiseks kasutatud füüsilisi (jõud) või positsioonilisi meetmeid (sund, autoriteetsus, mõjuvõim, manipuleerimine)? Need küsimused rõhutavad veelgi enam võimu mõiste keerukust ja vajadust täpsustada, millisele käsitlusele keskendutakse – võim ei tohiks olla seega üheselt ega iseenesestmõistetav. Võimu teooriaid on loomulikult palju, kuid üsna ülevaatlikku lähenemist võimu olemusele pakuvad aga ehk teooriad võimu neljast palgest, millest igaüks käsitleb veidi ülaltoodud eristustest.

Eelnimetatud võimu miinimumdefinitsioon on tuletatud **võimu esimesest ehk liberaalsest dimensioonist**, mida võib seostada Robert Dahli võimukäsitlusega. Dahli lähenemises on võim inimeste vaheline suhe, mis väljendub lihtsustatult skeemil: A-l on võim B üle, kui B teeb tema mõju tõttu midagi, mida ta muidu ei teeks (Dahl 1957, 202-203). Võim on tajutud suhe, mis on ülekantud tähenduses nähtav võim. See on kogu võimukäsitlusest üksinda pinnapealne osa, mis on aga dominantsust illustreerivana aluseks ja rakendatav

kõikidest dimensioonidest tulenevate mõõtmete mõtestamisel. Esimese dimensiooni võimu käsitus keskendub toimijate võimu-ulatusale erinevate ühiskondlike teemade-probleemide puhul, milles on oluline osa otsustusprotsessi domineeriva subjekti leidmisel. Võimu rakendatakse teadlikult ja aktiivselt, kusjuures see on otseselt seotud alluva seisukoha, positsiooni või huvide allasurumisega oma tegutsemise kaudu. Kuigi Dahli pluralistlik-essentsialistlik lähenemine kritiseerib eliidivõimu käsitlust, ei välista pluralistlikkus eliidi täielikku puudumist, vaid tähistab pigem eelistuste mitmekesisust, mille puhul igas eelistusi esindavas grupis on oma eliit. See aga ei välista omakorda võimu asümmeetrilist olemust, kuivõrd pluralistlikkus ise loob võimu isekorrastuvuse kriteeriumi - ühelt poolt tasakaalustab see võimu omajate suhet (kõik subjektid ei saa domineerida kõikide küsimuste üle, kuna kõikide huvidele ei anta teatud küsimustes võrdset kaalu), teisalt aga loovad võimu saavutamiseks rakendatavad tegevused-otsused uue hierarhilise raamistiku, mis dubleerib olemasolevat institutsionaalset korda või võimurole. Liberaalse käsitluse kohaselt on huvidel võrdväärne staatus tegelike soovidega ja seega avalduvad inimeste (poliitilised) eelistused nende (poliitilises) käitumises (Lukes 2005a, 37-38). Käitumispõhine võimu mõtestamine pakub aga üsna ühekülgset lähenemist, kuivõrd ei suuda näitlikustada vähem nähtavaid viise ja motiive, kuidas pluralistlikus süsteemis on võim kallutatud teatud gruppide poole teiste suhtes. Dahl keskendub oma võimu dimensioonis võimu mõõdetavale olemusele, jättes analüüsist – kuid mitte arutlusest – välja selle peidetud tahud. Sellele keskendub enam aga teine võimu dimensioon.

Teine ehk reformatiivne käsitus on Peter Bachrachi ja Morton Baratz (1962) kriitika Dahli mõõdetavus-kriteeriumist inspireeritud lähenemisele. Kuivõrd Dahli võimusuhe kätkes endas olulise elemendina konflikti (eelistuste ja seeläbi käitumise vastandumist ja moonutatust), minimeerivad Bachrach and Baratz konflikti osatähtsust võimu suhte olemasolu hindava meetodina – muidu võiks järeldada, et kui pole toimunud konflikti (ehk ühe osapoole rakendatud võimu tõttu pole muutunud teise käitumine), pole järelikult toimunud ka võimu rakendamist. Selline tähepanek on oluline ka järgnevate dimensioonide puhul. Konflikti ei saa siiski täielikult välja arvata, kuivõrd olemasoleva võimu suhte analüüsist järeldub võimu legitiimsus (st niinimetatud suhte konsensuse aste). Reformatiivne käsitus lisab liberaalsele eelistusi kontrolliva aspekti, mis väljendub peidetud võimumehhanismide tulemusena – näiteks päevakorra (*agenda-setting*) mõjuna. Põhirõhk on sarnaselt Dahli lähenemisega siiski paljuski instrumentidel, kuid peidetud olemuse tõttu laieneb võimu ulatus otseselt võimu suhtest teadlikest subjektidest kaugemale. Võimu rakendamine avaldub teadlikult või teadmatult sotsiaalsete ja poliitiliste väärtuste ning nendele vastavate mehhaaniliste väljenduste kujundamisel võimusfääris – seda võimaluste loomise või takistamise teel (Bachrach, Baratz 1962, 948-949; Bachrach, Baratz 1970, 44). Teisisõnu lisandub esimese dimensiooni otsustele ka niinimetatud mitteotsused (Bachrach, Baratz 1962, 949). Rohkem tähelepanu keskendub positsioonilistele võimu vormidele, mis toimivad kallutatuse (*bias*) mobiliseerimise kaudu. Kallutatuse mobiliseerimise mõiste all peame silmas valdavate uskumuste, väärtuste, protseduuride või rituaalide hulka, mis toimivad süsteemselt ja pidevalt teatud subjektide kasuks teiste arvelt (Bachrach, Baratz 1970, 43-44). Võimu omavad seega need, kes on paremas positsioonis oma huvide ellu viimiseks (Lukes 2005a, 21). Kuigi võimu teine dimensioon pöörab oluliselt rohkem tähelepanu organisatsioonilise kallutatuse mõjule poliitika kujundamisel, on lähenemine nähtamatute konfliktide suhtes võrdlemisi piiratud, seda ennekõike oma otsustus-mitteotsustuse protsesside põhise lähenemise tõttu (Lukes 2005a, 39), mis jätab endiselt suuresti tähelepanuta varjatud konfliktid võimu rakendamise puhul. Sellele pöörab omakorda rohkem tähelepanu aga võimu radikaalne käsitus.

Esimesele kahele dimensioonile omane mõnetine keskendumine võimu mõõdetavusele annab omakorda alust kriitilisele lähenemisele **kolmandas dimensioonis**.

Radikaalset võimukäsitlust võib seostada Steven Lukesi võimuteooriaga, mis rõhutab tugevalt võimu konstruktivistlikku olemust. Biheivioristlike lähenemiste kriitika laieneb muuhulgas võimu mõõtmisele – kuivõrd varasemate käsitluste kontekstis tõmmati võimu ja selle allikate (sh positsioon, militaarsus-jõulisus) vahele paralleele, on Lukesi jaoks oluliseks eristuseks asjaolu, et võimu instrumentide omamine ei tähenda tingimata võimu omamist (Lukes 2005b, 478). Esimene ja teine dimensioon nägid võimu aktiivse tegevusena, samas kolmas dimensioon eristab seda pigem võimalikkusena, milles võimusuhe toimib nähtamatuna. Kolmas dimensioon rõhutab „huvide“ mõistet – kui varasemad käsitlused seostasid huvisid otseselt käitumisega, siis Lukesi lähenemises on huvid võrdsed eelistustega. Tema käsitluse kohaselt näitab võimu teise osapoole suhtes võimekus mõjutada tema põhilisi huvisid, kusjuures huvisid kirjeldavad (teadvustatud) eelistused, mis avalduvad omakorda sotsiaalses käitumises (majanduslik käitumine, poliitilised eelistused-hääletamine), baasvajadustes või heaolu maksimeerimise mehhanismides (Lukes 2005b, 482-483). Radikaalne käsitlus sätestab, et inimeste soovid võivad ise olla poliitilise süsteemi tulem, mis muuhulgas võib töötada nende huvide vastu - poliitilises süsteemis otsustatakse, mida inimesed võiksid tahta ja eelistada ning tehakse otsused ära, mistõttu antud käsitluse raamistikus on oluline mõista inimeste otsustamisse sekkumise määra ja võimalust ennast väljendada (Lukes 2005a, 37-38). Võimu mõistele lisandub huvisid loov aspekt, milles reaalsus ja otsused sotsiaalses sfääris kujundavad inimeste huve ning seeläbi ka eelistusi ja käitumist. See juhatab aga sisse lähenemise võimu neljandasse dimensiooni.

Neljandat ehk distsiplinaarset võimu käsitlust iseloomustab Foucault'lik mõte „võim on kõikjal“. Võimu ei saa piiritleda tegevuste või mittetegevuste kaudu – see eksisteerib igal pool, kuna on isiku objektiviseerimise kaudu iga sotsiaalse sfääri osa (Foucault 1982, 778,781-782,788; Lynch 2011, 15; Digeser 1992, 980). Kuivõrd eelneva kolme tasandi puhul võib võimu nähtavusest või teadvustamisest rääkida ennekõike subjektidevahelises suhtes, siis neljas tasand seostab teadvustamise mõiste isiku enda enesetsensuuriga – kuidas isik piirab ennast oma teadmise ja alateadvuse kaudu (Foucault 1982, 781). Võimu rakendajaks pole seega mõni konkreetne subjekt, vaid kogu ühiskond ning sellesse kuuluvad normid. Neljas võimukäsitlus keskendub küsimustele, mille kaudu selgitada, millised normid, uskumused ja nende allikad kujundavad ühiskondlikke väärtusi ja seeläbi isiku (*subject*) teket (Foucault 1982, 777; Digeser 1992, 982). Eelnevatest dimensioonidest erinevalt liigub see dimensioon kaugemale võimu suhte ja selle osapoolte uurimisest – võim ei eksisteeri väljaspool sotsiaalset sfääri, seega on uurimisobjekt kogu sfäär ise. Võim ei avaldu mitte vastuhakus toimijatele vaid vastuhakus võimule endale (Foucault 1982, 781; Digeser 1992, 982, 984).

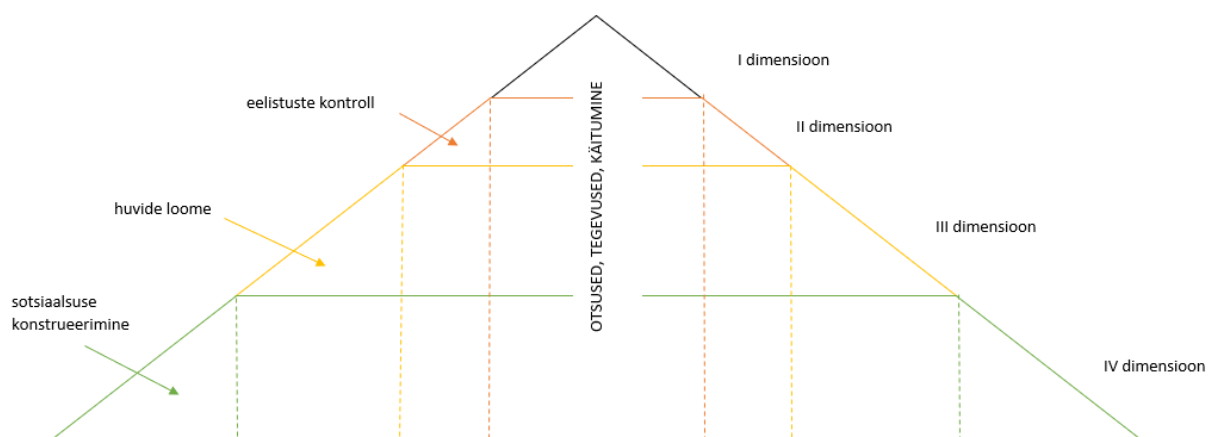
Võimu nelja palet põgusalt kirjeldades võib näha, et võimu mõiste muutub järkjärgult „laiemaks“. Kriitika käitumis- ja instrumentidepõhisele lähenemisele ning üritus raamistada võimu lisaks nähtava ja aktiivse suhtena ka teadvust loova konstruktsioonina ilmestab kontseptsiooni dimensionaalsust. Dimensiooni mõiste viitab siinkohal asjaolule, et võimu käsitlused on ülesehituslikult üksteist mitte välistavad, vaid uusi lisanduvaid mõttemõõtmeid loovad – esimeses dimensioonis käsitletut ei välista neljas dimensioon ja vastupidi. Joonisel 1 esitatud võimukolmnurk on üritus lihtsustamise mõttes modelleerida nelja dimensiooni võimuteooriate olemust. Võim kui sotsiaalne konstruktsioon esineb samaaegselt mitmel tasandil: käitumises, mille on tinginud eelistused ja huvid, mis on kujundatud subjektide poolt ning mis toimivad ning alluvad omakorda sotsiaalses sfääris manifesteerunud korraldusele. Selliselt on ka keeruline väita, et käitumist või otsuseid saab uurida üksnes nende enda kontekstis, kuivõrd neid on alateadlikult siiski mõjutanud keskkond – see on oluline teadmine läbimõeldud analüüsi tegemiseks ning isegi kui seda mõne protsessi uurimiseks otseselt ei mõõdetata, peaks seda vähemalt selgelt teadvustama.

Võimukolmnurk on kasulik vahend teooriates orienteerumiseks – nagu iga (keerulise) kontseptsiooni puhul, tasub mõtteselguse loomiseks koostada jooniseid, kuigi antud juhul on dimensioonide nii-öelda mõõtekava loomulikult mõtteline. Selle keskseks ning kõiki dimensioone läbivaks osaks on nähtava ja teadvustatud võimu ilmingutena uuritavad nähtused: otsused, tegevused, käitumine. Iga dimensioon, mida saab võtta ka eelneva piiratuse kriitikana, lisab väikestes kolmnurkades kirjeldatud võimuelemendi, mis läbib järgnevaid dimensioone, mõjutab eelnevaid nähtusi, kuid tegutseb järgnevate „seatud“ keskkonnas.

Teine dimensioon lisab seega eelistuste kontrollina kirjeldatava *agenda-setting* (n-ö päevakorra seadmise) mõju, milles ei kujundata eelistusi (ja seeläbi käitumist) ennast, vaid omistatakse teatud eelistustele olulisem kaal, mis omakorda kujundab esimesest dimensioonist tulenevat käitumist. Võimu omajateks on sellisel juhul subjektid, kes kontrollivad päevakorda ning politoloogiaski on sellise võimunähtuse rakendamine tuntud tagatoapoliitika ja parlamentarismi uuringutes.

Kolmas dimensioon lisab huvide loome elemendi, milles võimu omavad subjektid, kes suudavad teadlikult (või alateadlikult) kujundada allujate huvisid, kujundavad omakorda nende eelistusi. Sellised kujundatud huvid on objektiivsed ning ei pruugi kattuda inimeste reaalsete (subjektiivsete) huvidega. Kolmandas dimensioonis lisandunud elementide abil on võimalik vastata muuhulgas näiteks küsimusele, kas mediaanhääletaja ja „mediaankodaniku“ huvid kattuvad (priisõiduprobleem).

Neljas dimensioon suunab tähelepanu subjektidelt kogu ühiskonnale. Ühiskonnas valdavaid norme, uskumusi ja väärtuseid on konstrueerinud ühiskond ise ning võim toimib igal ajahetkel, kusjuures võimule allutatu tegevuse nii-öelda järelevalvet teostab allutatu ise „enesetsensuuri“ kaudu. Sellised võimu niinimetatud minikeskkonnad on võrreldavad aja või kultuuride lõikes. Kõrvalekalle ühiskondlikust on seega ka kõrvalekalle võimust endast, kuigi võib väita, et kui ka eemalduda ühest võimukeskkonnast, sisenetakse teise. Võim toimib igal ajal ja igal puhul, kuivõrd subjekti teadvus (ning seega võib öelda, et ka subjekt) ise on võimu sfääris konstrueeritud. Lõppeks illustreerib võimukolmnurk aga ehk kõige paremini seda, et iga nähtavat võimuelementi kujundab taustal hulk peidetud või nähtamatuid elemente, mida ei tohiks protsesside analüüsist ning ammugi nende mõtestamisest välja jätta.

Joonis 1. Nelja võimudimensiooni lihtsustatud mudel: võimukolmnurk.

Allikas: autori koostatud Robert Dahli (1957), Peter Bachrachi ja Morton Baratz (1962), Steven Lukesi (2005a) ning Foucault (1982) tööde baasil.

Võim ja poliitika

Võimu nelja dimensiooni sissevaade aitab mõneti anda ülevaate sellesse, mis on võim ja kuidas see seostub politoloogiga ja poliitikaga. Mõned protsessid, viisid ja instrumendid viitavad poliitikas üldtuntud tegevustele, kuid ühtlasi viitab laiem võimu mõtestamine samaaegselt, et võim ei ole iseeneslikult poliitikale üldistatav – seega jõuame tagasi niinimetatud kontekstipõhise täpsustamise vajaduseni. Lisaks nähtava-peidetud-nähtamatu, füüsilise-positsioonilise, teadliku-teadvustamata võimu eristamisele tekib seega vajadus eristada ka olemuselt poliitilist ja mittepoliitilist võimu.

Jacques Rancière on esitanud eristuse kahe ühiselt jagatava (võimu) vahel: esimene neist – jälgimine (*police*) – on seotud ühiskonna ja selles rakendatavate tegevuste, väärtuste, võimaluste ning rollidega, mis loovad ise ja „sekkumiseta“ (sümboolselt) sotsiaalsust ning teine on tema terminoloogia kohaselt poliitika – tegevused (ja subjektid), mis rakendavad võimu just „kõrvaliste toimijate“ sekkumise ning vastuolu mobiliseerimise kaudu (mittesümboolse rollide määramine olemasolevas institutsionaalses raamistikus) (Rancière 2004, 6-7). Kuivõrd poliitikat mõistetakse selle kitsamas riigitasandi tähenduses institutsionaalse (või isegi instrumentaalse) võimuna, mis viib otsuseid ellu juriidilist laadi mehhanismide kaudu või nendele toetudes, võib selles kontekstis poliitiliseks pidada valitsemisega (*governing*) seotud võimu mehhanisme, toimijaid ja tegevusi. Mittepoliitilise alla koonduvad vastandina seega mehhanismid, toimijad ja tegevused, mis pole oma põhiolemuselt poliitilist laadi – need tulenevad sotsiaalsetest teguritest, normidest, väärtustest, uskumustest ning nähtuvad teadmiste loomes ja nende alusel käitumises. Võimu eristatakse siinkohal mittepoliitilisena, kuna see ei taotle muutust (vaid pigem stabiilsust) ning on osa ühiskonna mõtte- ja käitumislaidist – see pole suunatud ega teadvustatud.

Poliitika ja võimu diskursuste omavahelist suhestumist saab selgitada kummagi definitsioonide kaudu. Teisisõnu võiks öelda, et nimetatud kaks mõistet käivad koos ja täiendavad üksteist vaid teatud eelduste täitmisel, kontekstis ja tõlgendustes. Võimu rakendamist poliitikas hinnatakse enamasti siis, kui poliitikat mõistetakse manipulatiivse ja asümmeetrilise tegevusena, mis ei lähtu (aga võib lähtuda ülaltoodud mõtestamise raamistikus) tingimata kollektiivse võrdsuse laadist. Ühiskondlik võtmeküsimusdilemma on poliitilist laadi, kui seda saab vaadelda muutuste loomise instrumendina. Võimu rakendamine nende võtmeküsimuste puhul mittepoliitilistele sfääridele mõjub omakorda politiseerivalt, kuna see väljendab tegevust (Guzzini 2005, 497), mida võib võimu käsitluste raamistikus nimetada otsusteks. Otsuste mõistel on teiste seas määrav tähtsus võimumehhanismide rakendamise ja toimimise selgitamisel. Otsused võimu käsitlemise mõistes on tegevuste tulemused, millel on alternatiivsed nii-öelda lahenduskäigud (Guzzini 2005, 508). Nende lahenduskäikude alternatiivsust – teisisõnu võimule alluva subjekti käitumise kõrvalekallet talle suunatud erinevate võimu kasutamise viiside käigus – saab võtta aluseks, hindamaks, kas võimu on rakendatud ning millise iseloomuga see on.

Daniel Frei käsitluse kohaselt on võimu kontseptsioon fundamentaalsel tasandil identne poliitilisuse-poliitika kontseptsioonile: tema jaoks on seega iga poliitiline küsimus, mille lahendamisel on kasutatud võimu suunavat funktsiooni politiseeritud ning seega osa poliitika mõistest (Frei 1969, 647). Poliitika – järelikult – hõlmab eeltoodud arutluse alusel poliitilist ja mittepoliitilist sfääri, mille ühendab poliitika tasandisse nende vaheline politiseeriv võimusuhe.

Mehhanismid, mis rakendavad ja taastoodavad otseselt poliitikale omast, saab eristada ühiskondlikus teadvuses konstrueeritud väärtustest. Nende vahele jäävat ala saab nimetada üleminekuna politiseerivaks võimuks, kuna see ühendab endas poliitika ja

mittepoliitika instrumente, toimijaid ja raamistikku. Nii võime ka luua poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaala (milles eelnimetatud on kaks marginaalset äärmust) ning paigutada nende vahele politiseeriva sfääri. Selline eristus pakub esiteks võimalust mõtestada võimuteooriate hinnangulist paiknemist sotsiaalses sfääris, teisalt ilmestab aga ala potentsiaalsetest protsessidest, mida rakendada võimu uurimiseks politoloogias. Kuigi võimu mõistet seostatakse paljuskki sama kergekäeliselt poliitikaga, siis tegelikult moodustab poliitiline võim üksnes pinnavirvenduse ühiskondlikest võimusuhetest. Samas – liites puhtpoliitilise mittepoliitilisele, saab laiendada ka politoloogia valdkonda kuuluvat uurimisala.

Kokkuvõte

Nagu alguses mainitud, antud töö ja ettekande eesmärk ei ole esitada üht ning ainuõiget raamistikku võimu mõistmiseks. Ma usun, et sellist raamistikku üldjoontes ei leidugi ning võimu taandamine kitsastesse raamidesse rikuks kogu kontseptsiooni selle keerulisuse ilus. Minu eesmärk on siiski tõmmata tähelepanu asjaolule, et võim – nagu iga teine mõiste, mida oma töös kasutame – ei peaks olema iseenesestmõistetav. Paralleeli tõmmates, põhikooli lõpetajalt demokraatia definitsiooni küsides on tõenäoliselt vastuseks õpikuteadmisena miinimumdefinitsioon „demokraatia on enamuse võim“. Riigiteadlane korrastaks samas vastamiseks peas erinevaid teooriaid demokraatia, selle indikaatorite ja edetabelite kohta. On aga kummaline, et sama küsimuse vastus võimu kohta ei erine politoloogide (või ka võimuteadlaste nagu end kohati hellitavalt nimetame) puhul üldjoontes võimu minimaalsest definitsioonist.

Kohati taandub võimu mõisteüldistamise tendents ka termini mõõdetavuse asjaolule – selliselt on võimu olemus politoloogias seotud selle mõõdetavuse astmega. Ja siinkohal ei saa ka pahaks panna, kuivõrd näiteks kolmanda dimensiooni objektiivsete ja subjektiivsete huvide latentset konflikti on ääretult keeruline, kui mitte võimatu uurida – kuidas eristada inimeste kujundatud huvisid nende reaalistest huvidest? Kas seda saab üldse teha kui ka reaalsed huvid on kujunenud konstrueeritud sfääris? Siiski ei tasu selle tõttu jääda minimaalse juurde, mida võimuteooria pakub. Nagu näitavad nii võimudimensioonid kui ka võimude eristus poliitilisuse-mittepoliitilisuse skaalal, siis on politoloogial ja politoloogidel suur potentsiaalne uurimisala, mida võimu mõiste asjatundlikul rakendamisel ja teatud mõõtmisraskuste ületamisel ära kasutada. Ka piirid võimu uurimiseks on üksnes konstrueeritud!

Kasutatud kirjandus

- Bachrach**, Peter, **Baratz**, Morton S. (1962) "Two Faces of Power" *American Political Science Review* 56(4), 947-952.
- Bachrach**, Peter, **Baratz**, Morton S. (1970) *Power and poverty: Theory and practice*. New York: Oxford University.
- Dahl**, Robert A. (1957) "The concept of power" *Behavioral Science*, 2(3), 201-215.
- Digester**, Peter (1992) "The fourth face of power" *The Journal of Politics*, 54(4), 977-1007.
- Foucault**, Michel (1982) „The Subject and Power“ *Critical Inquiry*, 8(4), 777-795.
- Frei**, Daniel (1969) „Vom Mass der Macht: Überlegungen zum Grundproblem der internationalen Beziehungen“ *Schweizer Monatshefte : Zeitschrift für Politik, Wirtschaft, Kultur*, 49(7), 642-654.

- Guzzini**, Stefano (2005) „The Concept of Power: a Constructivist Analysis“ *Millennium: Journal of International Studies*, 33(3), 495-521.
- Lukes**, Steven (2005a) *Power: a radical view*. New York: Palgrave Macmillan.
- Lukes**, Steven (2005b) „Power and the Battle for Hearts and Minds“ *Millennium: Journal of International Studies*, 33(3), 495-521.
- Lynch**, Richard A. (2011) „Foucault’s theory of power“ D. Taylor (Ed.), *Michel Foucault: Key Concepts* (lk 13-26). Durham: Acumen Publishing Limited.
- Rancière**, Jacques (2004) „Introducing disagreement 1“ *Angelaki: journal of the theoretical humanities*, 9(3), 3-9.

Mis teeb emast hea ema? Eesti Naisliidu ideoloogia ja nõuded aasta ema kandidaadile

Eliisa Ellen

Lühikokkuvõte

MTÜ Eesti Naisliidu ideoloogia on segu feminismist, rahvuslusest ja konservatismist. Naisliit on rajatud feministlikele alustõdedele, seistakse sugude võrdse kohtlemise ja naiste väärkuse ausse tõstmise eest. Kõige enam on sarnasusi liberaalse feminismiga. Leidub ka konservatiivsele natsionalismile omast sotsiaalse sidususe, rahvusliku patriotismi ja ühtsuse tähtsustamist. Põhikirja ei ole kirjutatud seisukohta ideaalsest peremudelist või pereväärtusetest. Oluliseks Naisliidu ideoloogia kujundajateks on liikmed, kes seisavad peamiselt traditsioonilise perekonna käsitlemise eest. Aasta ema konkursi nõuded on paika pandud liikmetevahelise arutelu tulemusel ja selles peegelduv konservatism on üheks osaks ühenduse ideoloogiast.

Eliisa Ellen õpib alates 2016. aastast Tartu Ülikoolis riigiteaduste erialal, peaerialana rahvusvahelisi suhteid ning kõrvalerialana saksa keelt ja kirjandust. 2014/15. aastal juhtis ta Eesti Õpilasesinduste Liidus rahvusvaheliste suhete valdkonda. Ülikooliõpingute kõrvalt on ta alates 2017. aastast liige AEGEE-Tartus, tegutsedes kommunikatsioonitiimis.

E-post: eliisaellen@gmail.com

Eliisa Ellen. 2018. "Mis teeb emast hea ema? Eesti Naisliidu ideoloogia ja nõuded aasta ema kandidaadile."

Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 31-36.

Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Sissejuhatus

Igal aastal väljaantav aasta ema tiitel põhjustas 2017. aastal avalikkuses tulise arutelu konkursi nõuete üle – aasta ema kandidaadi lapsed peavad olema sündinud ja kasvatatud abielus (ERR 2017a). Seda kriteeriumit peavad paljud iganenuks, sest see muudab tiitli saamise võimatuks üksik-, vabaabielus ja ka lesbisuhtes olevatele emadele ning kahandab nende väärtust ühiskonnas (ERR 2017c). Teised jällegi usuvad, et aasta ema tiitli väljajagamine peaks propageerima abielu ning tervet ja traditsioonilist peremudelit, milles lapsel on turvaline kasvada (Pikkur 2017).

Kogu ühiskonda kaasanud vaidlus konkursi nõuete üle ja vastandlikud arvamused Naisliidu-siseselt on tekitanud küsimuse, milline on täpselt Eesti Naisliidu ideoloogia. Kas tegu on ühendusega, milles on esikohal võrdsus ja kõikide naiste õigused või on tähtsamad traditsioonilised väärtused? Ideoloogia analüüsimisel tuginetakse MTÜ Eesti Naisliit põhikirjale ning juhatuse liikmete väljaütlemistele, aramuslugudele ja intervjuudele. Töös käsitletakse peamisi ideoloogilisi suunitusi Naisliidu põhikirjas ja tegevuses, antakse ülevaade aasta ema tiitli nõuetest ning liikmete seisukohtadest tiitlist.

Natsionalism ja konservatism

Eesti Naisliidu põhikirjas leidub natsionalistlikke, patriotistlikke ja konservatiivseid jooni. Oluliseks peetakse kodakondsust ja keelt, rahvuse säilimist ning pereväärtuste kaitsmist ja levitamist. Põhikirjas püstitatud eesmärk „hoida emakeelt ja isamaad ning ühendada naiste vägi ja vaimujõud iseseisva Eestimaa hüvanguks“ (ENL 2016, 1.3) on üles ehitatud rahvuse ja selle säilimise põhimõttele. Esile on toodud mõisted „emakeel“, mis näitlikustab kultuuri ja kultuurilise ühtsuse tähtsust, ning „isamaa“ – riik, mille kodanik ollakse –, rõhutab kodanikustaatus ja päritolu olulisust. Ka siht ühendada naiste vaimujõud ja vägi iseseisva kodumaa heaks näitab, et Naisliidule on oluline (nais)kodanike ühtsus, aktiivsus ja isamaalisus. Selgelt ilmneb Naisliidu patriotistlik, rahvuslik ja konservatiivne suunitus – väljendatakse armastust, kiindumust ja lojaalsust isamaa vastu, järjepidevust, rahvuskultuuri säilitamist ja edasikandmist ning võetakse endale ülesanne „tutvustada, kaitsta ja levitada pereväärtusi“ (ENL 2016, 1.3.1.4, 1.3.1.5).

Siin rõhutatakse jätkusuutliku rahvusliku pärandi vajadust ja traditsiooni edasikandmist, mis on eelkõige rahvuslik põhimõte, traditsioonide osas ka konservatistlike ilmingutega. Ära on märgitud ka perekonna tähtsus, ent on jäädud väga üldsõnalise pereväärtuste kaitsmise ja levitamise juurde. Seda, kas pereväärtuste all peetakse silmas abielu, lastele hea kasvukeskonna tagamist või midagi kolmandat, täpsustatud pole. Tähelepanuväärne on ka fakt, et põhikirjas pole mainitud, kas tutvustatakse, levitatakse ja kaitstakse just traditsioonilisi pereväärtusi, mille alla kuulub ka abielu.

Naisliidu ülesandena on esitatud ka inimestes kõlbelisuse, humaansuse, sallivuse ja halastuse kasvatamine (*ibid*, 1.3.1.3). Ehkki humaansust ja sallivust võib pidada justkui liberalismi ja ka feminismi tunnusteks, on kõlbelisus ja halastus traditsioonilisema, lausa konservatiivse alatooniga. Eesti kultuuriruum on ehitatud kristlikele väärtustele ning mõisted „kõlbelisus“ ja „halastus“ seostuvad esmalt just kristlike põhimõtetega. Arvestades tõsiasi, et tänasel päeval võib Eestit võrdlemisi usuleigeks riigiks pidada, mõjub seatud ülesanne ajas kujunenud traditsioonide jätkamise püüdena.

Feminism Eesti Naisliidu põhikirjas ja tegevuses

Naisliidu põhikirjas esitatud ülesanded on feministlikud ning seisavad naiste õiguste ja sugudevahelise võrdsuse eest. Neist kumab läbi arusaam, et sugude ebavõrdne kohtlemine,

naiste ahistamine ja ebaväärikas positsioon ühiskonnas on probleem, mille vastu tuleb võidelda. Selline teemapüstitus on selgelt feministlik ning vastandub niiviisi teistele ideoloogiatele, mille järgi diskrimineerimist ei peeta probleemiks või nähakse hoopiski vajalikuna. Näiteks on esimeste ülesannetena nimetatud seista vastu naiste õiguste igasugusele ahistamisele ja sugude ebavõrdsele kohtlemisele ning tõsta naiste väärikus au sisse (*ibid*, 1.3.1.1). Ebakonkreetne sõnastus võib vihjata feministlikule mõtteviisile, et naiste õigused ei piirdu vaid õigussüsteemi ja poliitikaga, vaid hõlmavad ka niinimetatud erasfääri rolle, igapäevaelu poliitikat (Heywood 2007, 234-235).

Naisliidu feministlikku olemust kinnitab 2002. aastal ühes teiste naisühendustega esitatud pöördumine soolise võrdõiguslikkuse seaduseelnõu toetuseks (Postimees 2002). Pöördumises on muret tuntud soolise ebavõrdsuse pärast tööturul, mis on ka teiste sotsiaalsete probleemide põhjuseks (*ibid*). 2016. aastal pöördusid Naisühendused Riigikogu poole, et toetada soolise võrdõiguslikkuse probleemide läbitöötamise probleemkomisjoni moodustamist (Lamp 2016). Sarnaselt 2002. aastaga toonitati soolise ebavõrdsuse probleemi Eestis ning nimetati selle tagajärgedena sotsiaalseid, majanduslikke ja demograafilisi probleeme (*ibid*). Samuti toodi esile vajadus vabaneda iganenud soostereotüüpidest ja saada sooliselt võrdõiguslikuks ühiskonnaks (*ibid*). Seeläbi seisab Naisliit feministlike vaadete eest, taotledes sugudevahelist võrdsust.

Feministlikele ülesannetele ja pöördumistele vastandub põhikirja konservatiivne toon ja käsitletavate teemade vastavus traditsioonilisele naise soorollile. Rõhutatud on tavapäraselt naistele omistatud empaatiliste omaduste tähtsust, näiteks humaansuse, sallivuse ja halastuse olulisust (ENL 2016, 1.3.1.3). Huvitaval kombel on toodud välja ka kõlbelisus (*ibid*), mis justkui viitaks sellele, et naine peaks olema vooruslik ja vaga. Niisamuti on olulisel kohal kodu, pere ja lapsed (*ibid*, 1.3.1.5, 1.3.1.8). Hariduse ja töökuse väärtustamisest on kirjutatud vaid ühes punktis (*ibid*, 1.3.1.7) ning ka see on väga üldsõnaline. Ehkki põhikirjas pole öeldud, et kirjapandud ülesanded on just naiste seas rakendamiseks, võib seda siiski eeldada organisatsiooni eesmärgist, kus on sihiks seatud just naiste jõudu iseseisva Eesti hüvanguks kasutada.

Aasta ema tiitli nõuded ja esinaise kommentaarid

Aasta ema tiitli nõuded on pärvinud tähelepanu ka enne 2017. aastat. 2008. aastal kritiseeriti Naisliitu, et aasta ema ja aasta isa tiitleid ei jagata ka üksikvanematele (Kase 2008). Eesti Naisliidu esinaine Siiri Oviir kinnitas, et tunnustatud on ka üksikvanemaid (*ibid*). Oviiri sõnul korraldab Naisliit konkurssi, et väärtustada perekonda ja abielu ning olla kahe vanemaga peremudeli abiga julgustavaks eeskujuks üksikvanematele (*ibid*). Esinaise sõnavõtust kõlab läbi konservatiivne, traditsiooniline hoiak peremudeli suhtes – lastele vajalik ja turvaline keskkond tagatakse eelkõige kahe abiellunud vanemaga perekonnas, üksikvanem peab samaväärsete olude jaoks mitmekordselt pingutama.

2017. aasta aprillikuus tekitas aasta ema tiitli nõue, et kandidaat peab olema lapsed kasvatanud abielus, avalikku arutelu (ERR 2017b). Naisliidu esinaine Siiri Oviir kaitses kriteeriumit, rõhutades abielu väärtust ja väites, et enamik vabaabielus paaridest abielluvad niikuinii laste kooliealiseks saades (*ibid*). Oviiri sõnadest võib järeldada, et tema jaoks on abielu midagi loomulikku ja iseenesestmõistetavat. Nii kinnitab ta Naisliidu konservatiivset vaadet peremudelile. Siiri Oviir pidas kujutlematuks olukorda, milles abiellunõuet kandidaadile poleks, sest nii valitaks tõenäoliselt aasta emaks naine, kes igal jõululaupäeval lastele uut isa tutvustataks (*ibid*). Esinaise sõnade põhjal lähtub Naisliit binaarsest suhtesüsteemist – ema kas on püsivas ja monogaamses abielus või vahetab sageli kaaslast ega

suuda hoida püsivat suhet. See ilmestab taaskord Naisliidu konservatiivset vaadet peremudelile ning esitab abielu kui ainuvõimaliku toimiva ja püsiva suhte võimaluse.

Tähelepanuväärne on see, et aasta emal võib olla lapsi mitmest abielust (*ibid*). Kärgpere tähendab aga samuti, et naine on olnud „püsimatutes“ suhetes ja lastele mitut isa tutvustanud. Ka kärgpere ei kuulu oma olemuselt just traditsioonilise peremudeli alla – konservatiivsetest põhimõtetest lähtuvalt peaks abielu olema püsiv ja lahutamatu ühendus mehe ja naise vahel. See muudab Naisliidu seni võrdlemisi selgelt konservatiivse pereväärtuste ja -mudeli käsitlese segaseks, kuivõrd kärpperet võib käsitleda kui omamoodi kommuunielu, milles on kõrvale jäetud laste traditsiooniline saajaprotsendiline veresugulus. Seega võib käsitleda kärgpere aktsepteeritavust kui sotsialismi ilmingut muidu üdini konservatiivses perekonna kontseptsioonis.

Naisliidu liikmete seisukohad

Liikmete reaktsioonid esinase Siiri Oviiri väljaütlemistele näitavad, et Naisliit ei ole oma konservatiivses peremudelikäsitluses täielikult ühtne. Arvestades asjaolu, et seda ei ole põhikirja otseselt kirja pandud, on sellised erisused ka loomulikud. Siiri Oviiri kommentaaridele reageeris neli Naisliidu eestseisuse liiget (Mihelson 2017). Neist kaks, Lea Saareoks ja Karin Neem, nõustusid täielikult Oviiri öelduga (*ibid*). Saareoks rõhutas traditsioonilise perekonna tähtsust ja lisas, et aasta ema tiitel käib just traditsioonilise peremudeli juurde (*ibid*), mis on taaskord konservatismi ilming Naisliidu põhimõtetes. Neem nentis, et perekond on turvaline, kui olemas on nii ema kui ka isa (*ibid*). See kinnitab et Naisliidu liikmed näevad lapsevanemaid binaarses süsteemis – kas abielus või üksikvanemana, seega tähtsustavad abielu rolli, toetuvad traditsioonilisele perekonnamudelile ja heidavad alternatiivsed võimalused kõrvale.

Eha Tamm tähtsustas sarnaselt Neemele turvalisust, mis tekib mõlema vanema olemasolus (*ibid*). Samas kinnitas ta, et konkursitingimusi peaks aeg-ajalt üle vaatama ning otsustama, kas need on iganenud või vajavad ümbertegemist (*ibid*). Laine Zirnask on samuti veendunud, et kriteeriumid tuleks ajapikku üle vaadata ja mitte jääda kinni 20 aastat tagasi paika pandusse (*ibid*). Ehkki Zirnask nõustus, et lapse jaoks on turvalisem keskkond, kus ta saab toetuda nii emale kui isale, ei pea tema meelest see alati paika – vahel võib üksikema pakkuda ka turvalisemat keskkonda (Mihelson 2017). Tamme ja Zirnaski käsitleused ei ole nii konservatiivsed ning tuginevad rohkem feministlikule vabale peremudelile.

Tulemused

Naisliit on rajatud feministlikele alustõdedele: seistakse sugude võrdse kohtlemise ja naiste väärkuse ausse tõstmise eest. Kõige enam sarnanevad Naisliidu feministlikud tõekspidamised liberaalse feminismiga. Lisaks naiste võrdse kohtlemise taotlemisele võib põhikirja temaatika põhjal väita, et osaliselt tunnistatakse ka loomulikke erinevusi naiste ja meeste vahel. Ehkki ühenduse seatud eesmärgid lähtuvad eelkõige kollektiivsest huvist, väärtustatakse ka liberaalsele feminismile omast individualistlikkust, seda just üksikisiku töökuse, hariduse ja innovaatilisuse väärtustamise kaudu.

Teiseks suureks ideoloogiliseks alustalaks on konservatiivne natsionalism. Eesti Naisliit on oma põhiliseks eesmärgiks seadnud isamaa ja emakeele hoidmise ning Eesti naiste vaimu ja jõu ühendamise Eestimaa hüvanguks. Samuti tahetakse kaasa aidata rahvuslike ideaalide ja rahvuskultuuri säilimisele. Seega peetakse oluliseks konservatiivsele natsionalismile omast sotsiaalset sidusust, rahvuslikku patriotismi ja ühtsust.

Nii võib lihtsalt oletada, et lisaks organisatsiooni alusdokumendis – põhikirjas – ilmnevale feministlikule ja rahvuslikule ideoloogiale kujundavad olulise osa Naisliidu ideoloogiast selle liikmed. On ju ka aasta ema konkursi nõuded pandud paika liikmetevahelise arutelu tulemusel ja seetõttu võib selles peegelduvat konservatismi pidada üheks osaks ühenduse ideoloogiast. Seega võib MTÜ Eesti Naisliidu ideoloogiat määratleda kui segu feminismist, rahvuslusest ja konservatismist.

Pikkur, Tiiu. 2017. „Peapiiskop Urmas Viilma: ärge surmake imeilusat aasta ema valimise traditsiooni“, 20. aprill, <http://www.eestikirik.ee/peapiiskop-urmas-viilma-arge-surmake-imeilusat-aasta-ema-valimise-traditsiooni4/> (külastatud 01.05.2017).

Postimees. 2002. „Kirjad: päeva kiri“, 15. september,
http://arvamus.postimees.ee/1964991/kirjad?_ga=2.241337922.198562050.1493725531-1625330651.1472635902 (külastatud 01.05.2017).

Eesti kommunismitont uues kuues

Karl Lembit Laane

Lühikokkuvõte

Eestimaa Ühendatud Vasakpartei vastab kõigile sotsialismi tuumikteemadele: vastandutakse konkurentsiihiskonna ideele, eelistades sellele koostööd ja kogukondlikku tegevust; taotletakse võimalikult suurt sotsiaalset võrdsust seni halvemal järjel olevate gruppide (venekeelsed, kodakondsuseta inimesed, vaesed, maainimesed jne) kasuks, käsitledes seda (küll mitte otse sõnastatult) klassivõitluse raames. Tahetakse liikuda heaoluriigi suunas, mille avalikud hüvised on näiteks kaasaegsest ühisomandist, ning edendada selle kaudu ka internatsionalismi. Konkreetselt marksismile viitavad siinkohal nende retoorika (sh austus oktoobripöörde vastu) ning viited klassivõitlusele (millest sotsiaaldemokraadid on loobunud) ja väärteadvusele. Taotlus moodustada „suur koalitsioon“ teiste emantsipatsiooniliikumistega kapitalismi vastu ning ideed detsentraliseerimisest, otse- ja osalusdemokraatiast selle saavutamiseks – ning seda kõike rahumeelsel teel – on aga omane konkreetselt kaasaegsele marksismile. Niiviisi on endine Eestimaa Kommunistlik Partei heitnud kõrvale kunagine ortodoksse kommunismi kuue ja asendatud selle uuega.

Karl Lembit Laane on õppinud Tallinna Nõmme Gümnaasiumis, mille põhikoolitaseme ta lõpetas kiitusega, gümnaasiumi kuldmedaliga. Ta on kolme filmi kaasautor, millest tähtsaim on *Lennart Meri – Eestile elatud elu?*. Samuti on ta pälvinud Maxima Tulevikutalent 2015 (humanitaartalendi teine koht) ja Korp! Rotalia Bruno ja Helge Laani stipendiumid. Praegu on ta Tartu Ülikooli Johan Skytte poliitikauuringute instituudi riigiteaduste II kursuse tudeng. Kirjutanud on ta ERR-i, UT ajakirja, Sirpi ning ilmunud on ka artikkel Vikerkaares. Ta on üks Poliitikalabori ja Riigiteaduste Seltsi asutajatest ning tegutseb praegu esimese peatoimetajana.
E-post: karl.laane@gmail.com

Karl Lembit Laane. 2018. "Eesti kommunismitont uues kuues." *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 37-47. Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Sissejuhatus

Pärast Nõukogude Liidu lagunemist valdas endiseid idabloki riike trend, milles Kommunistlik Partei ja muud (tinglikult) äärmuslikud vasakpoolsed erakonnad peavoolupoliitikast kas kadusid või tõmbusid mõnevõrra eemale. Ka nüüd tekitavad enim avalikku arutelu just paremäärmuslased või -populistid (olgu siis Ungaris, Poolas või mujal), mitte vasakserv. Eesti ei ole siinkohal erand ning kohalik ajakirjandus ja riigiteadlased on viimastel aastatel suunanud oma pilgu peaaesjalikult Eesti Konservatiivsele Rahvaerakonnale, samas kui vasak äärmus on tähelepanuta. See võib aga olla ennatlik, kuna ka nt bolševike üritust peeti veel 1917. aasta suvel täielikult diskrediteerituks, kui juba paar kuud hiljem olid nad võimul.

Selle uurimistööga püüan määratleda Eestimaa Ühendatud Vasakpartei (EÜVP) ideoloogiat. Kuna tegu on erakonnaga, mis ise identifitseerib ennast juba nime poolest vasakpoolsena, ning see on Eestimaa Kommunistliku Partei õigusjärglane, ei jäta selle ideoloogia erilisi kahtlusi ning seetõttu uurin seda sotsialismi raamistikus. Põgusalt tuleb juttu ka selle kohast Eesti poliitilises olemusvõitluses. Enne seda aga vaatlen, mida kujutab endast sotsialism.

1. Sotsialismi olemus

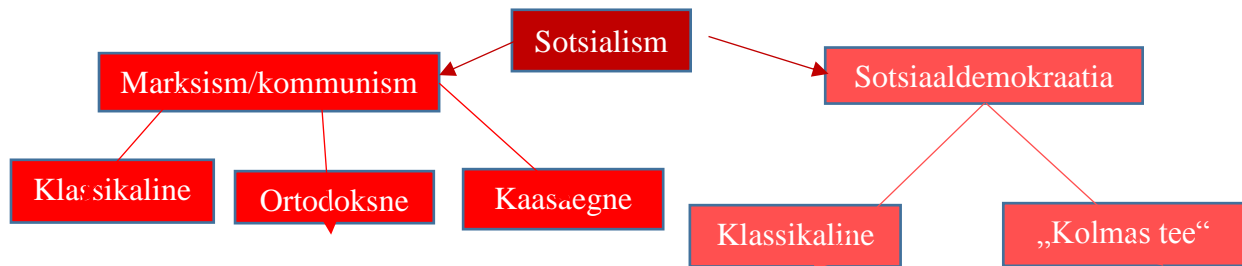
Andrew Heywood (2007: 102) eristab sotsialismis viit tuumikteemat: kogukond, koostöö, võrdsus, klassipoliitika ja ühisomand. Kõigi nende aluseeldus on sama: inimene on ühiskondlik olend, kes eelistab tegutseda inimkooslustes ja saavutada sellest ühiskasu, mis peaks seejärel jagunema koosluse liikmete vahel (võimalikult) võrdselt (Heywood 2007: 102-106). Ühiskonda nähakse jagunenuna klassideks, olgu siis tootmisvahendite omanduse järgi kapitalistideks-kodanlasteks ja töölisklassiks (nagu jaotavad marksistid) või siis sissetulekute ja staatuste erinevuse järgi alam-, kesk- ja kõrgklassiks (sotsiaaldemokraadid; Heywood 2007: 109; Macridis & Hulliung 1996: 60). Mõlemal puhul nähakse, et ühiskond on rajatud konkurentsile, mis läheb vastuollu inimese sotsiaalse olemusega, kalduvusele hoopis koostöö ja harmoonia poole teistega.

Eraomandit (tootmisvahendeid/kapitali) nähakse ebavõrdsuse allikana – kus seda esineb, koondub see enamasti väheste kätte (kuigi kogu väärtus luuakse kollektiivselt), see külvab saamahimu ja korrumppeerib moraalselt ning on ühiskondlike konfliktide allikas (Heywood 2007: 109-111). Seepärast usutakse ühisomandisse. Kuigi algselt tähendas see pigem tootmisvahendite andmist tööliste endi kätte, kujunes praktikas sellest välja riigisotsialism, kus erakapitalisti asendab täielikult riik, või segamajandus, kus riik on üks majandustoimijatest, kuid turumajandus suuresti säilib (*sama*: 111).

Lisaks eelnevale on sotsialismil olnud ka kindel suhtumine rahvuslusesse: isegi, kui rahvused pole konstrueeritud, on need endiselt suuresti tehnilikuks eristusjooneks inimeste vahel, keda peaks hoopis ühendama nende ühine inimsus (*sama*: 171-172). Kuna rahvuslus viib paratamatult ebavajalike konfliktideni (sh eri maade proletaarlaste vahel, kes kannatavad reeglina nendes kõige enam), eelistavad sotsialistid internatsionalismi, ideed koostööst ja harmooniast rahvuste vahel (*sama*: 170-171). Radikaalsemad sotsialistid on seisukohal, et seni, kuni pole kaotatud rahvust kui sellist, ei ole võimalik jõuda rahu ja ühisuse tunnetuseni – seetõttu tuleb see kaotada (*sama*: 172).

Niisiis soovivad sotsialistid rajada harmoonilise sotsialistliku ühiskonna ning näevad selle takistusena just klassi- ja rahvuslõhesid. Olenevalt oma eesmärgini jõudmise vahendite valikust jagunevad sotsialistid tinglikult kaheks: fundamentalistlikuks-revolutsiooniliseks suunaks, mida esindavad marksistid/kommunistid, ja revisionistlikuks-evolutsiooniliseks, mida esindavad sotsiaaldemokraadid (*sama*: 111-112). Eristusjooneks on, kas kaotada need

takistused jõuga või leevendada neid demokraatlike vahenditega järgjärgult (*sama*).⁴ Täpsemat jagunemist selle mudeli järgi näitab joonis 1.

Joonis 1. Sotsialismi allharud Heywoodi (2007: 118-119, 129, 139) järgi

1.1. Marksism

Marksism jaguneb kolmeks (Heywood 2007: 118-119): klassikaline, ortodoksne ja kaasaegne. Esimene tähendab otseselt Karl Marxi enda teooriaid: nt ajalooline materialism, mille järgi määrab iga ühiskonna pealisehitise (ususüsteemi, kultuuri, ideoloogia, poliitika jne) selle majanduslik baas (klassisüsteem, tootmisvahendid jne). Kuna see süsteem on dialektiline ehk iga teesiga kaasneb paratamatult ka antitees, areneb ühiskond läbi klassivõitluse tootmisvahendite omanike ja mitteomajate vahel, jõudes pidavalt sünteesini: primitiivsest kommunismist orjuse, sealt feodaalkorra, edasi kapitalismi ning lõpuks klassivaba ühiskonna ja ajaloo lõpuni (Heywood 2007: 119-121; Macridis & Hulliung 1996: 103-105).

Põhiliseks teemaks on, kuidas valitsev klass (senjäär, kapitalist jne) ekspluateerib madalamat (orjad, töölised jne) ja võõrandab viimase selle töö viljadest, võttes neilt kontrolli enda ja oma toodangu üle – valitsev klass maksab alamale ainult minimaalpalka, lõigates tema töö viljadest lisaväärtust (Macridis & Hulliung 1996: 101). Rõhutatud ei pane aga seda struktuuri tähele, kuna neid pimestab väärteadvus, mida hoiab ülal valitsev klass (Heywood 2007: 6). Kui saavad nii vajalikud objektiivsed (tööjaotus, kapitali akumulatsioon, tööpuuduse suurenemine jne) kui ka subjektiivsed majandusolud (töölisklassi teadlikkus ekspluateerimisest ja klassisüsteemist ning tahe see kukutada), siis on aeg küps sotsialistlikuks revolutsiooniks (Macridis & Hulliung 1996: 105-106). Ajutiselt kehtestatakse sotsialism ja proletariaadi diktatuur, et tagada klasside kadumine ja üleminek kommunismi, mille devisiks on „igähele vastavalt ta võimetele, igähele vastavalt ta vajadustele“ (*sama*: 107). See trajektoor pidavat olema paratamatu ja vääramatu. Kuna kapitalism oli märksa eluvõimelisem, kui Marx ennustas, ei arenenud ajalugu siiski seda rada pidi.

Ortodoksne marksism/kommunism pääses võimule 1917. aasta bolševike oktoobripöördega vastupidiselt Marxi ennustusele, et sotsialistlik revolutsioon saabub kõige arenenumates kapitalistlikes riikides, mitte poolfeodaalsel Venemaal (Heywood 2007: 124). Riigi tööstuslik mahajäämus tingis ka bolševike tegevuse suuna: organiseeruti avangardiparteiks, mis pidi proletariaadist sõltumatult „nende heaks“ võimu haarama (*sama*: 124). Kui see õnnestus, ilmnid ka tüüpilised ortodoksse kommunismi jooned: opositsioonita üheparteisisüsteem, rasketööstuslik industrialiseerimine, sundkollektiviseerimine,

⁴ See on muidugi üldistus, kuna ka üpris marksistlikud Saksa sotsialistid olid valinud 20. sajandi alguses parlamentaarse tee ja hilisemad marksistid loobusid revolutsioonist kui võimule pääsemise vahendist (*sama*: 115). Lisaks sellele saab väelda, kas revisionistid polnud ka marksistid – said nad ju oma nimetuse Marxi ideede revisjonist. Samuti jätab see välja 19. sajandi alguse sotsialistid-utopistid, kes küll ka soovisid enamasti haarata võimu jõuga, kuid ei olnud juurtelt mitte marksistlikud, vaid kristlikud (Macridis & Hulliung 1996: 55-56; Heywood 2007: 130-131). Siiski võimaldab see jaotus paremini üldistada.

riigisotsialism tsentraalse plaanimajandusega ja totalitaarne diktatuur (*sama*: 126). See suund lagunes koos Nõukogude Liiduga (*sama*: 128).

Kaasaegne ehk Lääne marksism eemaldus Marxi majanduslikust determinismist ja ideest, et proletariaat on peamine ühiskondlike muutuste kandja („kapitalismi hauakaevaja“; Heywood 2007: 126-127). Selle asemel seoti Marxi ideid enam individualismi ja humanismiga ning hakati propageerima detsentraliseerimist, osalusdemokraatiat ja isikliku vabanemist, mis andis marksistidele aluse siduda ennast varasemalt enam teiste emantsipatsiooniliikumiste teemadega nagu rõhutute õigused (seksuaal- ja rahvusvähemused, naised jne; *sama*). See on pinnaseks laiapõhjalistele koalitsioonidele, et kui mitte kapitalismi kukutada (asenduskava kallal alles töötatakse), siis vähemalt kaitsta neid valdkondi, kus edu on juba saavutatud (nt heaoluühiskond; Varoufakis 2015: 1, 13).

1.2. Sotsiaaldemokraatia

Klassikaline sotsiaaldemokraatia arenes välja alles pärast II maailmasõda ja seda iseloomustasid viis peamist põhimõtet (Heywood 2007: 129-130): 1. Tunnustati liberaaldemokraatlikke väärtusi ja võimuvahetust rahumeelsete ning seaduslike vahenditega. 2. Tunnistati kapitalismi kui ainust jõukuse loomise vahendit. 3. Kapitalismi nähti siiski vigasena, kuna see loob struktuurset ebavõrdsust ja vaesust. 4. Seetõttu pidi selle defekte tasakaalustama riigi sekkumisega ühiskonna sotsiaalmajanduslikku olukorda. 5. Parim sotsiaalmajandusliku elu regulatsiooni tasand on rahvusriik. Lisaks loobuti klassivõitluse ideest. Võimalust muuta kapitalism inimnäolisemaks nähti segamajanduse ja heaoluriigi mudelis (Macridis & Hulliung 1996: 62-66). Valitsevaks deviisiks sai „nii palju konkurentsi kui võimalik; sekkuda, kui vajalik“ (Heywood 2007: 133). Seni, kuni pidas vastu keinsistlik majandusmudel, pidas vastu ka see sotsialismi suund.

1970. aastatel lagunes see aga koost ja saabusid sotsiaalmajanduslikud raskused, millele klassikalised sotsiaaldemokraadid enam lahendusi pakkuda ei osanud (Macridis & Hulliung 1996: 66-70). Esile tõusis „uus parempoolsus“, mis mõjutas ka sotsiaaldemokraatia edasist arengut (Heywood 2007: 137). Sotsialismi ja uute parempoolsete sünteesist sündis „kolmas tee“, mis sõnastas viis uut sotsialistida aluspõhimõtet (*sama*: 137-139): 1. Dünaamilisele turumajandusele pole alternatiivi (loobuti riigi sekkumisest majandusse). 2. Rõhk on kogukonnal ja „uusindividualismil“ ehk ühiskond põhineb vastastikkusel, kus iga õigusega kaasneb ka kohustus. 3. Ühiskond on konsensuslik moodustis, kus klassierinevused pole tähtsad. 4. Mure sotsiaalse võrdsuse pärast asendab sotsiaalse kaasatuse idee, millega loobutakse „hällist hauani“ sotsiaalse kaitse mõttest ja keskendutakse puhtalt ühiskonnast võõrandunutele, muutes „heaolu“ asemel prioriteediks „tööolu“ (*workfare* ehk inimeste majanduslik iseseisvus). 5. Riigi eesmärk pole tagada heaolusüsteemi, vaid meelitada kohale rahvusvahelisi investeeringuid ja sotsiaalsete investeeringutega vormida inimeste väärtused, oskused, uskumused ja teadmised turumajandusega sobivaiks (heaoluriigi asemel konkurentsiriik).

Kuna nende seisukohtadega on praktiliselt täielikult loobutud klassipoliitikast ja ühisomandi ideest ning lahjendatud oluliselt ka sotsiaalse võrdsuse põhimõtet, on kaheldud, kas seda suunda enam üldse saab nimetada sotsialismi alaliigiks (*sama*: 136-137) – kapitalismi kukutamisel on liigutud selle teenimise ja alalhoiuni. Ülevaate nendest vooludest annavad tabelid 1-3, millest esimesed kaks pärinevad Heywoodilt (*sama*: 134, 139), viimane on aga tema (*sama*: 126-127) ja Varoufakise (2015: 1, 13) põhjal.

Tabel 1. Klassikaline sotsiaaldemokraatia vs ortodoksne kommunism

Sotsiaaldemokraatia	Kommunism
Eetiline sotsialism	Teaduslik sotsialism
Revisionism	Fundamentalism
Reformism	Utopism
Evolutsioon	Revolutsioon
Kapitalism inimlikustada	Kapitalism kaotada
Ümberjagamine	Ühisomand
Rahustada klassikonflikti	Klassitu ühiskond
Suhteline võrdsus	Absoluutne võrdsus
Segamajandus	Riigikollektiviseerimine
Majanduslik haldus	Keskplaneerimine
Parlamentaarne erakond	Revolutsiooniline erakond
Poliitiline pluralism	Proletariaadi diktatuur
Liberaaldemokraatlik riik	Proletariaadi/rahva riik

Tabel 2. Klassikaline sotsiaaldemokraatia vs „kolmas tee“

Sotsiaaldemokraatia	Kolmas tee
Ideoloogiline	Pragmaatiline
Rahvusriik	Globaliseerumine
Tööstusühiskond	Infoühiskond
Klassipoliitika	Kogukond
Segamajandus	Turumajandus
Täistööhõive	Täielik (potentsiaalne) hõivatavus
Mure allajääja pärast	Meritokraatia
Sotsiaalne õiglus	Kõigile võimalus
Kaotada vaesus	Edendada kaasatust
Sotsiaalsed õigused	Õigused ja kohustused
Hällist-hauani-heaolu	Heaolu, et töötada
Sotsiaalreformistlik riik	Konkurentsi/tururiik

Tabel 3. Ortodoksne kommunism vs kaasaegne marksism

Kommunism	Kaasaegne marksism
Revolutsioon (sõjakas)	Evolutsioon (rahumeelne)
Fundamentalism	Revisionism
Keskplaneerimine ja tsentraliseerimine	Detsentraliseerimine
Proletariaadi diktatuur	Otse- ja osalusdemokraatia
Proletariaat	Laiapõhjaline (rõhutute) koalitsioon

2. Eesti Ühendatud Vasakpartei: kaasaegse marksismi narratiiv

2.1. Erakonna päritolu ja senine populaarsus

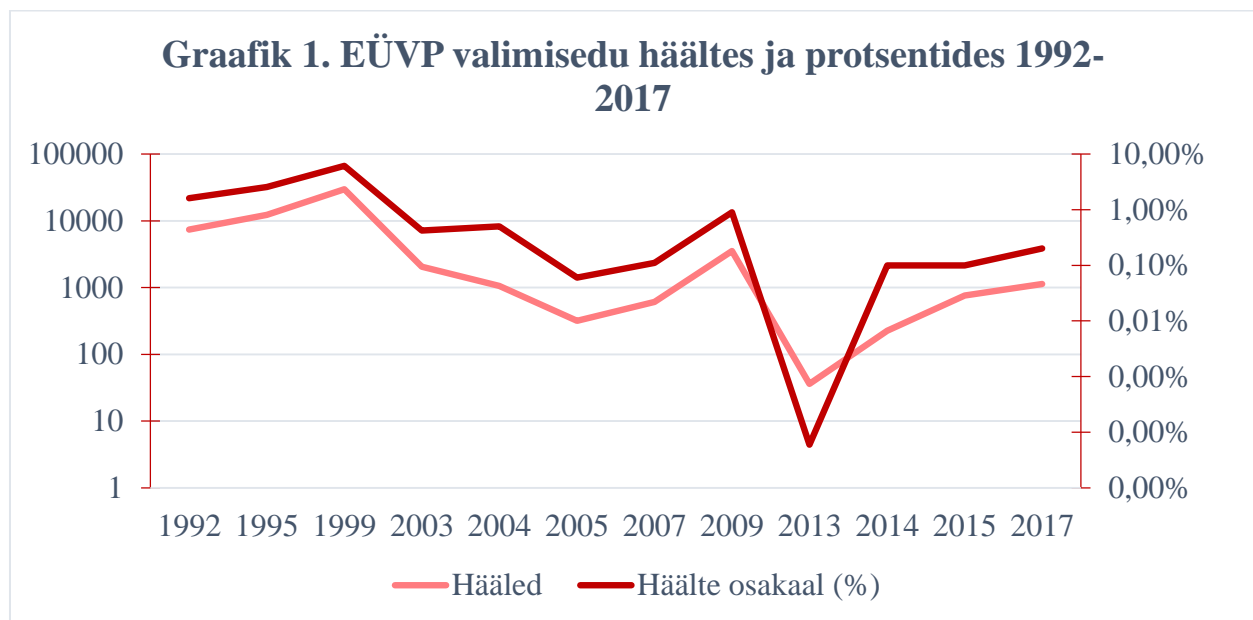
Eestimaa Ühendatud Vasakpartei on üks iseseisvuse taastanud Eesti vanimaid erakondi. See moodustati aastal 1990, kui Eestimaa Kommunistlik Partei jagunes „eestimeelseks“ ja „impeeriumimeelseks“ (*Erakondade.info*) – tänane EÜVP esindas esimest tiiba. Kui Eesti oli iseseisvuse taastanud, tegutseti veel umbes aasta vana nime all, kuni see muudeti Eesti Demokraatlikuks Tööparteiks (sama). Nime muudeti veel kolm korda: 1997. aastal (Eesti

Sotsiaaldemokraatlik Tööpartei), 2004. aastal (Eesti Vasakpartei) ja 2008. aastal, kui ühineti Konstitutsiooniparteiga (sama). Erakonna ideoloogiaks on infosüsteemis (sama) märgitud demokraatlik sotsialism ja kommunism.

Iseseisvalt ei ole erakond kunagi Riigikokku pääsenud, kuid Konstitutsioonipartei eellane (Eestimaa Ühendatud Rahvapartei, vene erakond) võitis 1999. aastal kuus kohta (sama) Kohalike omavalitsuste volikogude valimistel on oldud edukamad. 1993. aastal mindi välja oma valimisnimekirjaga Tallinnas ja Narvas ning viimases koguti 12 mandaati ehk enam kui kolmandiku kohtadest (Vabariigi Valimiskomisjon 1993). Kolm aastat hiljem mindi välja viie nimekirjaga, nendest üks valimisliidus; kandideeriti Tallinnas, Kuressaares, Pärnus ja Narvas, ning taas saavutati viimases 12 kohta (sama 1996).

1999. aastal tuldi välja 4 nimekirjaga, üks nendest valimisliidus (sama 1999). Kättesaadavad on andmed ainult Tallinnast ja Narvast – esimeses jäädi taas kord välja, teises võideti kolm mandaati (sama). Kolm aastat hiljem kandideeriti 11 omavalitsuses, üheski linnas volikokku ei pääsetud (sama 2002). Sarnane oli olukord ka järgmistel, 2005. aasta valimistel (sama 2005). 2009. ja 2011. aasta valimistest oma nime all osa ei võetud (sama 2009b, *Erakonnad.info*), 2013. aastal kogus erakond vaid 36 häält (Vabariigi Valimiskomisjon 2013). Oma kõnes kongressile (2017) kirjeldas esimees Valev Kald, kuidas 2016. aastal kaotati võim Maardus (Kald 2017). 2017. aasta KOV valimistel aga suudeti oma tulemust pisut parendada (Vabariigi Valimiskomisjon 2017).

EÜVP on ka Euroopa Vasakpartei liige (mis väljendub ka nende parteilogol) ja on osalenud kõigil Euroopa Parlamendi valimistel kordagi valituks osutumata (sama 2004, 2009a, 2014). Ehk kokkuvõttes jäävad erakonna parimad ajad (k.a selle ideoloogia populaarsus) minevikku ja võimalused olukorda parandada näivad kesised. Erakonna üldist trajektoori häältel kõigil valimistel näitab graafik 1.⁵

⁵ Põhineb see Vabariigi Valimiskomisjoni ja *Erakonnad.info* andmetel, hõlmates endas nii kohalike omavalitsuste volikogude, Riigikogu kui ka Euroopa Parlamendi valimis. 1990. aastate andmetest on välja toodud vaid Riigikogu valimised ja nendesse peaks suhtuma vaoshoitult, kuna neis arvestatakse valimisliidu, mitte erakonna tulemusega. 2009. aasta KOV-valimistel ja 2011. aasta Riigikogu valimistel ei osaletud.

2.2. Valitsevad olud Euroopas ja Eestis: misantroopia ja sõja hõng

Üks parimaid viise, kuidas ideoloogiaid eristada, on vaadata, kellele nende kandjad vastanduvad – igal on oma peavaenlased. Sama on Vasakparteiga, kelle puhul selgub see kõige paremini nende arusaamast Euroopas. See nähtub partei tugevast seotusest Euroopa Vasakparteiga, millelt (võib eeldada) EÜVP on suure osa oma retoorikast laenanud. Kes siis on suurimad ohud Euroopa ja Eesti tulevikule? Üldistades võib need jagada kolmeks: kapitalism, militarism ja natsionalism, kes koos moodustavad demokraatiavastased jõud.

Oma suurimaks vastaseks peab Vasakpartei neoliberaalset ja konsumeristlikku kapitalismi: „Kõik kaubaks, alates tööjõust kuni inimesedeni... See suundumus võõrandab aina enam inimesi poliitikast, tekitab sõdu vaeste vahel ning õhutab populismi, rassismi ja antisemitismi“ (Euroopa vasakpoolsed...: 1). Selles väites on mitu vihjet ideoloogilistest arusaamadest. Esiteks ilmneb siit kriitika senise turukorralduse suhtes, mis on ka tõlgendatav kui vastasseis konkurentidele, mis lõhestab ja soosib agressiivsust teiste inimeste vastu. Samuti viidatakse siin inimeste võõrandumisele ja väärtedusele: vaesed sõdivad omavahel, panemata tähele, kuidas neid ära kasutatakse. Niisiis on üldine keskkond inimvaenulik.

See pole pelgalt majanduslik suundumus, vaid poliitiliselt institutsionaliseeritud nähtus, mida pidevalt taastoodetakse ja mis ohustab demokraatiat. „[V]asakpoolsed vaated surutakse maha ning peale surutakse tarbijaühiskonna printsiipe väliskapitali ja parempoolsete poliitilis-majanduslike vaadete alusel“ (Kald 2017). See toimub nii Euroopas, kus võim on koondunud „suurvõimude direktoraadi“ (ja nendele lisaks ka WTO ja IMF-i), mitte valitavate organite (Euroopa Parlament, komiteed jne) kätte (Euroopa vasakpoolsed...: 2), kui ka Eestis, kus keskvoim püüab saavutada suuremat kontrolli nii kohaliku taseme kui ka riigiettevõtete äriõukogude üle (EÜVP 2017).

Sõjaseisund pole aga levinud ainult tööturul ja poliitilisel maastikul, vaid militariseerimist õhutatakse ka üldavalikkuses pidevalt (*sama*), mis on üks suurimaid ohte Euroopa korraldusele: „Pideva sõja teooria, nagu see väljendub praeguses doktriinis ning terroristliku vägivalda keeris, mida sõjalised kokkupõrked toidavad, süvendavad ebavõrdsust ja lähmatavad demokraatiat“ (Euroopa vasakpoolsed...: 1). Sõjahüsteeria üks peamiseid toitjaid on NATO, mille baasid on pidevaks ohuks julgeolekule (*sama*: 2) ning mis on tegelikult ebavajalikud, kuna Venemaa poolt rünnakut oodata pole (EÜVP 2017).

Loodud foon on aga viljakas pinnas natsionalismile/šovinismile. Peamiselt on seda näha just Eestis, kus diskrimineeritakse nii etniliselt, kodakondsuse kui ka emakeele põhjal (*sama*). Selle asemel peab olema aga tagatud kõigi inimeste võrdsus ja hindama mitte-eestlasi kui püsielanikke maksumaksjaid (*sama*). Rahvuspõhine vastandumine on mõttetu, kuna ka EÜVP toetab rahvusriiki ja riigikeele omandamist, nõudes lihtsalt senisest suuremat arvestamist nendega, kes eesti keelt ei räägi.

2.3. Rahulolematus ja suur koalitsioon

Loetletud tingimused pole suutnud ponnistustele vaatamata peatada tõusvat vastasrinda vasaktiivalt. See pole aga uusrevisionistlik sotsiaaldemokraatia: „Sotsiaaldemokraatlik kolmas tee on Euroopas läbi kukkunud, sest see ei suutnud eelmainitud suundumusele vastu seista ega pakkuda välja muud tegutsemisvõimalust“ (Euroopa vasakpoolsed...: 1). Samas ei sobi ka ortodoksne marksism: „... me ei saa minna sama teed, mis sai sisse tallatud 20. sajandil: see viis revolutsiooniliste sihtide eestvõitlejaid küll suurte saavutuste, kuid ka suurte ebaõnnestumiste ja tragöödiateni“ (Euroopa vasakpoolsed...: 2). Endiselt on bolševike saavutused siiski tähistamisväärilised (EÜVP 2017).

Uus suund tähendab moodustada suur koalitsioon kõikvõimalikest progressiivsetest jõududest: „Meie jaoks on olulised väärtused ja traditsioonid, mida kannavad endas sotsialism, kommunism ja töölisliikumine, feminism, feministlik liikumine ja sooline võrdõiguslikkus, keskkonnakaitseline liikumine ja jätkusuutlik areng, rahu ja rahvusvaheline solidaarsus, inimõigused, humanism ja antifašism, edumeelne ja liberaalne mõtlemine ning seda nii riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil“ (Euroopa vasakpoolsed...: 1). Nendele lisaks nähakse enda liitlasena ka intelligentsi ja ametiühinguid (EÜVP A: 1).

2.4. Põhiväärtused: internatsionalism, demokraatia ja sotsiaalne võrdsus

Välja toodud ideoloogilised suundumused (sümpaatiad ja antipaatiad) määratlevad ka EÜVP põhiväärtused, mis korduvad läbivalt nende programmilistes dokumentides. Kuigi need hõlmavad mitut tasandit ja on mitmetahulisemad, saab need liigitada kolmeks peateemaks: internatsionalism, demokraatia ja sotsiaalne õiglus. Need on peamised väärtused, mille järgi peaks nende meelest kujundama elu nii kohalikul, riiklikul kui ka üleliidulisel tasemel. Ideoloogilisest vaatepunktist on need kolm üllatavalt hästi seotud.

Arvestades EÜVP minevikku ja peamist sihtgruppi (kodakondsuseta isikud, Kald 2017), on loomulik, et internatsionalism on erakonna programmis niivõrd tähtsal kohal. „Me peame vasakliikumise põhiväärtuseks internatsionalismi ja vastustame mistahes natsionalismiilminguid niihästi võimustruktuurides kui opositsioonijõudude hulgas“ (*sama*). Kuigi seda mõistet ei seletata kuskil väga täpselt lahti, on näha, et see tuleneb peamiselt vastandumisest natsionalismile, milles nähakse vaid alust ebavajalikeks konfliktideks ning äärmusliku juhtumina ka „rahvuslikuks puhastuseks“ ja diskrimineerimiseks (EÜVP A: 1).

Selle asemel peaks „kõigile tagama sotsiaalse kindlustunde“ ja tegelema märksa suurema probleemiga: „kogu maailmas ainulaadse kodakondsuseta isikute rekordarvu“ vähendamise, hinnates kõiki eestimaalasi kui püsielanikke ja maksumaksjaid (EÜVP 2017). Eesti keelt tunnistatakse riigikeelena ja ollakse nõus seniste keelenõuetega, kuid rõhutakse, et peab olema ka võimalus õppida oma emakeeles ja et inimestel peab olema võimalus saada legislatiivset, juriidilist ja „eluliselt vajalikku“ infot ka oma emakeeles (*sama*). Sellele lisaks toetatakse soojemaid suhteid Venemaaga, kuna „[s]õda või idanaabri rünnak on ekspertide arvates äärmiselt ebatõenäoline, ähvardav rahvuslik autogenotsiid demograafide arvates reaalsus“ ning oht on hoopis selles, et „katastroofiliselt väheneb töövõimelise elanikkonna arvukus ja veel enam sündivus“ (*sama*).

Võrdväärne kohtlemine on üks alustest, mis võimaldab nimetada ühiskonda demokraatlikuks. Rahva võim ei piirdu aga ainult sellega: „EÜVP on... Euroopa vasakliikumise oluline lüli, mis jagab selle liikumise kodanlusevastast olemust ja toetab laiapõhjalist demokraatiat“ (EÜVP A: 1). Erinevalt internatsionalismist on demokraatia selgelt defineeritud: „EÜVP mõistab demokraatiat enamuse kohustusena arvestada vähemuse huvidega kõigil tasandil“ (EÜVP A: 1).

See tähendab toetada demokraatiat kõigis vormides ja igal tasandil: Euroopa Liidu tasemel esindusdemokraatiat tehnokraatia eest ja suurendada rahva osalust (rahva poolt valitavad vs mittevalitavad institutsioonid), otsedemokraatiat puhtalt parteide võimu asemel riigi tasemel (presidendi ja esimese astme kohtunike otsevalimine koos vandekohtute sisseseadmisega) ja sama ka kohalikul tasandil (linnapeade ja külavanemate otsevalimine), rääkimata siis umbmääraselt sõnastatud demokraatia edendamise töökojas (mis on pigem seotud sotsiaalse võrdusega) – (EÜVP 2017; Euroopa vasakpoolsed...: 2; Kald 2017).

Peamine demokraatia tagamise instrument on detsentraliseerimine, mille all mõistetakse nii kohaliku tasandi võimude poliitilist ja majanduslikku iseseisvust keskvoimust (EÜVP A: 2) kui ka avalike teenuste pakkumist madalaimal võimalikul tasemel, millest võib

välja lugeda toetust subsidiaarsuse põhimõttele (Euroopa vasakpoolsed...: 2). Ei olda küll täiesti kindlad, kuidas seda saavutada, ent rõhutaksegi vajadusele viia läbi konkreetsemad analüüsid ja võtta õppust Euroopa Vasakpartei liikmeserakondade kogemusest (EÜVP A: 3).

Eelloetletu jääks aga poolikuks, kui siia mitte lisada ka laia arusaama ühiskonna sotsiaalmajanduslikest probleemidest, millevastane tegevus kannakski tinglikku nimetust „sotsiaalne võrdsus“. Sellest lähtuvad arusaamad laienevad inimgruppidele, keda võib nimetada kas vähemusteks või rõhututeks: „Partei peab nõrgemate toetamist riigi peamiseks funktsiooniks ega nõustu sellega, et tugevamatel ja andekamatel on õigus riigi elanike nn põhimassi ekspluateerida“ (*sama*: 1). Kes siis moodustavad „põhimassi“, kes vajaksid riigi erihoolt?

Esimeseks kategooriaks on rahvusvähemused, kellest oli lähemalt juttu juba varem. Rahvusküsimus on aga teisejärguline ja peamiselt keskendutakse sotsiaalmajanduslikele probleemidele: „Seepärast nõuame Sotsiaalharta kolme punkti ratifitseerimist...: õigus kaitsele vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest... ja õigus eluasemele... Artiklis 4 – õigus saada õiglast töötasu – on ratifitseerimata p.1, mis kohustab „tunnustama töötajate õigust saada niisugust töötasu, mis tagab neile ja nende perekondadele inimväärse elatusaseme“ ja p.3, mis kohustab „tunnustama mees- ja naistöötajate õigust saada võrdse töö eest võrdset tasu““ (EÜVP 2017).

Kuna lõhed rikkamate ja vaesemate, tööandjate ja -võtjate vahel on suurenenud, vajavad rõhutunud kihid enam riigi tuge (*Eestimaa*... A: 1). Lisaks nendele on seda varasemast enam vaja ka maapiirkondadel, milleks „EÜVP peab vajalikuks riikliku koöperatsiooni arendamist maal, dotatsioonide suurendamist ja eelkõige maakoolide toetamist“ (*Eestimaa*... A: 3), ja ka välismaal töötavatel eestimaalastel (Euroopa vasakpoolsed...: 1), kelle puhul peab tagama, et nende õigused oleksid kaitstud (*sama*: 2). Säärane väljaränne ise on aga nii EÜVP kui ka Euroopa Vasakpartei silmis „Baltikumi häbi“ (Kald 2017a). Kokkuvõttes võideldakse „Eestimaa rahva põhiõiguste ja väärivate elamistaseme, pensionide ja töötasude eest“ (Kald 2017a).

Järeldused

Eestimaa Ühendatud Vasakpartei võib liigitada üldiselt sotsialistlikuks erakonnaks, mille suundumuseks on kaasaegne marksism, mis avaldub alljärgnevates tahkudes. Esimene näidik, et tegemist on pigem marksistliku erakonnaga, tuleneb nende retoorikast, kus korduvad sõnad „ekspluateerimine“, „kodanlik“, „kapitalistlik“ ja emotsionaalne seos bolševikega (eristades ennast sotsiaaldemokraatlikust „kolmandast teest“).

Teine näitaja on internatsionalism kui arusaam rahvuslusest ja rahvusest pigem kui ebavajalikke konflikte ja põlgust tekitavast faktorist. Kolmandaks toetavad nad sotsialistidele omaselt võimalikult suurt sotsiaalset võrdsust, eelistavad kollektiivseid ja kogukondlikke lahendusi ning näevad töövõtjate ja -andjate suhet (kuid ka rikkuse ja vaesuse olukorda) viisil, mis seostub arusaamaga klassivõitlusest. Selgelt vastandutakse kapitalismile, turumajandusele ja selle loodud väärteadvusele, mis taastoodab konsumeristlikku ja aina militaristlikumat õhkkonda. Sellele eelistatakse sotsiaalriiki, kus riik sekkub varasemast jõulisemalt sotsiaalmajanduslikku sfääri.

Põhjus, miks aga EÜVP liigitub konkreetsetl kaasaegseks marksistlikuks erakonnaks, tuleneb selle arusaamast, kuidas peaks olukorda paremaks muutma (seisma vastu vastasjõududele). Kui klassikalised ja ortodokssed marksistid nägid väljapääsu ainult (avangardipartei) revolutsioonis, mis pidi viima „proletariaadi diktatuurini“, siis Vasakpartei on laiahaardeliselt pühendunud demokraatiale, olles valmis moodustama „suure koalitsiooni“

teiste „progressiivsete“ emantsipatsiooniliikumistega. Veelgi enam: kui varasemad marksismi voolud nägid, et ühiskonna ideaali kohaselt ümber kujundamiseks on vaja haarata keskviim ja juhtida protsesse tsentraalselt, siis EÜVP on võtnud omaks vastupidise tõekspidamise, et progress saab toimuda ainult siis, kui viim on detsentraliseeritud. Niisiis ongi Eesti kommunismitont leidnud endale uue kuue; iseasi, kas see on olnud piisav, tulemaks toime meie ajastu poliitilise olemusviitlusega.

Kasutatud allikad

Eestimaa Ühendatud Vasakpartei (EÜVP). 2017. „EÜVP XX kongressi resolutsioon“, 20. märts <http://vasakpartei.ee/uncategorized/xx-euvp-kongressi-resolutsioon/> (külastatud 02.04.2017).

Eestimaa Ühendatud Vasakpartei (EÜVP). A. „Eestimaa Ühendatud Vasakpartei (EÜVP) programm 2014-2016“, http://vasakpartei.ee/wp-content/uploads/2015/09/Programm-EUVP_est_taiendatud-2014-2.doc (külastatud 02.04.2017).

Erakonnad.info. „Eestimaa Ühendatud Vasakpartei (EÜVP)“ <http://www.erakonnad.info/erakond/reg/euvp.html> (külastatud 15.04.2017).

Euroopa vasakpoolsed / Европейские левые. „Manifest. Muudame Euroopat“ *Eestimaa Ühendatud Vasakpartei* http://vasakpartei.ee/wp-content/uploads/2014/10/manifest_puhas1.pdf (külastatud 02.04.2017).

Heywood, Andrew. 2007. „Political Ideologies. An Introduction. 4th edition“ Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Kald, Valev. 2017. „Erakonna juhatuse esimehe Valev Kaldi kõne XX kongressile“, *Eestimaa Ühendatud Vasakpartei* 20. märts <http://vasakpartei.ee/uncategorized/erakonna-juhatuse-esimehe-kone-xx-kongressile/> (külastatud 01.04.2017).

Macridis, Roy C.; Hulliung, Mark. 1996 „Contemporary Political Ideologies: Movements and Regimes. 6th ed.“ Longman.

Vabariigi Valimiskomisjon. 1993. „Statistika. Erakondade osalemine valimisel“ ja „Valimispäev. Tallinn. Narva“ *Kohaliku omavalitsuse volikogude valimine* <http://vvk.ee/varasemad/?v=k93> (külastatud 15.04.2017).

Vabariigi Valimiskomisjon. 1996 „Statistika. Erakondade osalemine valimisel“ ja „Valimispäev. Tallinn linn. Kuressaare linn. Narva linn. Pärnu linn“ *Kohaliku omavalitsuse volikogude valimine* <http://vvk.ee/varasemad/?v=k96> (külastatud 15.04.2017).

Vabariigi Valimiskomisjon. 1999. „Statistika. Erakondade osalemine valimisel“ ja „Valimispäev“ *Kohaliku omavalitsuse volikogude valimine* <http://vvk.ee/varasemad/?v=k99> (külastatud 15.04.2017).

Vabariigi Valimiskomisjon. 2002. „Statistika. Erakondade osalemine valimisel“ ja „Valimispäev“ Tallinn linn. Narva linn“ *Kohaliku omavalitsuse volikogude valimine* <http://vvk.ee/varasemad/?v=k02> (külastatud 15.04.2017).

Vabariigi Valimiskomisjon. 2004. „Hääletamis- ja valimistulemus“ *Euroopa Parlamendi valimised* <http://vvk.ee/varasemad/?v=ep04/> (külastatud 15.04.2017).

- Vabariigi Valimiskomisjon.** 2005. „Statistika. Erakondade osalemine valimisel“ ja „Valimispäev“ *Kohaliku omavalitsuse volikogude valimised* <http://vvk.ee/varasemad/?v=k05/> (külastatud 15.04.2017).
- Vabariigi Valimiskomisjon.** 2009a. „Hääletamis- ja valimistulemus“ *Euroopa Parlamendi valimised* http://vvk.ee/varasemad/ep09/index.php?id=11205&aunit_c=0000&popup=1 (külastatud 15.04.2017).
- Vabariigi Valimiskomisjon.** 2009b. „Hääletamistulemus erakonniti“, 3. november <http://vvk.ee/varasemad/kov09/erakonniti.html> (külastatud 15.04.2017).
- Vabariigi Valimiskomisjon.** 2013. „Valimistulemus erakonniti“, 2. detsember <http://kov2013.vvk.ee/party-results.html> (külastatud 15.04.2017).
- Vabariigi Valimiskomisjon.** 2014. „Hääletamis- ja valimistulemus“ *Euroopa Parlamendi valimised* <http://ep2014.vvk.ee/voting-results.html> (külastatud 15.04.2017).
- Vabariigi Valimiskomisjon.** 2015. „Hääletamis- ja valimistulemus hetkeseisuga“ *Riigikogu valimised* <http://rk2015.vvk.ee/voting-results.html> (külastatud 15.04.2017).
- Vabariigi Valimiskomisjon.** 2017. „Valimistulemus“, *kohalike omavalitsuste volikogude valimised*, 25. oktoober <https://kov2017.valimised.ee/valimistulemus.html> (külastatud 13.03.2018).
- Varoufakis, Yanis.** 2015. „Eksleva marksisti ülestunnistused kesk tülgestavat Euroopa kriisi“ *Nihilist Labs*, 11. veebruar <http://nihilist.fm/eksleva-marksisti-ulestunnistused-kesk-tulgastavat-euroopa-kriisi/> (külastatud 30.04.2017).

Radikaliseerumise islamiseerumine Euroopa Liidus Brüsseli terrorirünnaku näitel

Andres Reimann

Andres Reimann õpib Tartu Ülikooli Johan Skytte poliitikauuringute instituudis riigiteadusi teisel kursusel. Alates 2017. aastast on ta tegev Poliitikalabori kaastöölisena.
E-post: andres.reimann@outlook.com

Andres Reimann. 2018. "Radikaliseerumise islamiseerumine Euroopa Liidus Brüsseli terrorirünnaku näitel." *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 48-53.
Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

"Minu vaikus on minu varjupaik. Hukkamõistu ning karmi kohtlemise pitsar on vajutatud Euroopa moslemitele. Ei ole süütuse presumptsiooni. Ei ole midagi." Nõnda kõlas Brüsseli ning Pariisi terrorirünnakute taga seisnud - või vähemasti kummagagi seotud – kahe aasta eest Molenbeekis haarangu käigus vahistatud maroko-prantsuse noormehe Salah Abdeslami kaitse 2018 veebruaris Palais de Justice'i-nimelises kohtumajas Brüsseli kesklinnas, mitte liiga kaugel terrorismiohvrite sümboliks saanud Maelbeeki metroojaamast. Mõne lausega konstrueerib Abdeslam Lääne-Euroopa islamiradikaalide enamust tagant tõukava jõu – identiteedi, mille aluseks on lihtne vastandite paar: "kurja kehastusena seisev" Lääs ning "õigesti juhitud" islam. Akadeemilisse konteksti asetatuna ilmnevad Abdeslami seisukohavõtust kontinendil igapäevast radikaliseerumist ning veidi harvem esinevat terrorismi mõtestavad tegurid, mida käesolev essee 2016. aasta Brüsseli terrorirünnaku näitel vaatleb. Analüüs jääb Barry Buzani ja Richard Little'i rahvusvahelise süsteemi teooria raamidesse, rakendades seejuures tugevama teoreetilise dimensiooni liitmiseks autorite nagu Michel Foucault, Jacques Derrida, Hannah Arendti ning Francis Fukuyama loomingut (Dallison 2018).

Rahvasteliidu (1937) ning Oxfordi sõnaraamatu definitsioone kombineerides saame termini "terrorism" tähenduse konstrueerida järgmiselt: "Eelkõige tsiviilisikutevastane kriminaalne akt, mille eesmärgiks on poliitilistel kaalutlustel luua hirmutunne ühes inimeses, grupis või kogu ühiskonnas." Rahvusvaheliseks muudavad käesoleva sündmuse selle juur, Lääne-Euroopas universaalselt kirjeldatav radikaliseerumine, radikaliseerumise ohvrite suhtlusvõimekused ning kogu poliitilismajanduslik sektor.

22. märts 2016 Brüssel

2016. aasta 22. märtsi hommikul leidis Brüsselis aset terrorirünnak – plahvatasid kaks pommi Brüsseli Zaveni lennujaamas ning üks Maelbeeki metroojaamas. Rünnakutes hukkus 32 tsiviilisikut ning 3 enesetaputerroristi, vigastada sai 340 inimest, neist iga viies raskelt. Terrorirünnakute eest võttis vastutuse terroriorganisatsioon *Da'esh*. Ohvrite arvu poolest oli tegu suurima terrorirünnakuga Belgia ajaloos. Täpsemalt toimus rünnak järgmiselt:

1. Kell 7:58 toimus 9-sekundilise vahega kaks plahvatust Brüsseli lennujaamas. Kolmandal enesetaputerroristil, kes sündmuspaigalt põgenes, ei õnnestunud pommi õhkida ning lõhkekeha tehti Belgia politsei poolt kahjutuks. Väidetavalt oli enne plahvatusi kuulda laske ning lennujaamast leiti Kalašnikovi automaat. Hukkus 11 ja sai vigastada vähemalt 81 inimest.

2. Teine enesetapurünnak toimus kell 9:11 Maelbeeki metroojaamast Arts-Loi' metroojaama väljunud rongi teises vagunis. Ohvrite arvu poolest oli rünnak suurem – hukkus 24 ning sai vigastada vähemalt 250 inimest.

Enesetapurünnakud panid toime Belgia kodanikud, Ibrahim el-Bakraoui, Najim Laachraoui ja vennad Khalid. Kõik osalised kuulusid samasse terrorirakukesse, mis viis läbi 2015. aasta novembris toimunud terrorirünnakud Pariisis (BBC 2016).

Neli kuud pärast Pariisi terrorirünnakuid toimu lisas kahtlemata pingeid rahvuspopulismi all ägava Euroopa olukorrale. Rünnak oli kurb, kuid tulemata jäi Pariisile järgnenud šokilaine. Nagu eelpool mainitud, ei seisnud Brüssel Pariisist eraldi, vaid asetus samasse aegritta Pariisi rünnakute ja nendes osalenud Salah Abdeslami kinnipidamisega. Oluline on ka see, et tegemist ei olnud *Da'eshi* sisserändajate või kogu kohaliku moslemkonna "ülestõusuga" – värvati paar kriminaalse taustaga 2.-3. põlvkonna immigranti. Vaatamata ühe raku elimineerimisele, ei paku tänases Euroopas kõneainet mitte see, kas terror

kordub, vaid kus järgmine akt toime pannakse – tegu on kas uue või kümnenditaguse vana reaalsuse naasmisega tänasesse Euroopasse.

Sotsiokultuuriline sektor

Sotsiokultuurilist sektorit seletab kõige paremini terroriakti toimepanijate radikaliseerumise protsess, mille põhjuseid võime näha nii süsteemi kui ka riigi tasandilt. Sisuliselt oleks võimalik kirjeldada ka indiviidi tasandit, kuid viimane nõuab Molenbeeki ning Pariisi radikaalsete imaamide või Süürias *Da'eeshi* esindanud vaimulike õpetuste detailset tundmist (väidetavalt külastasid kaks viiest Brüsseli terrorirünnaku autorist pärast radikaalsete ideedega kokkupuutumist Euroopas ka Süüriat).

Karmilt lihtsustatuna võiks juhtunule läheneda tsivilisatsioonide vaatenurgast. Samuel Huntingtoni teooria kohaselt ei tohiks Brüsseli sündmuse ega mõnd teist Euroopa terroriakti, mille eelduseks on radikaalse islami kohalolu isoleerida laiemast religioonide-tsivilisatsioonide kokkupõrkest. Pikemalt käsitlusse süvenemata pakun välja alternatiivse, veidi keerukama mudeli. Sarnaselt Huntingtonile on tegu süsteemitasandi analüüsiga, kuid olulisemat rolli mängib siin kaasaegne identiteedipoliitika ning sotsiaalmeedia seletusallikana.

Radikaliseerunud noormehed, kuigi oma elu viimases faasis Araabia poolsaare Al-Qaeda (AQAP – *Al-Qaeda in the Arabian Peninsula*) või *Da'eeshi* käepikendused, ei olnud islami, vaid Lääne ühiskonna tulem. Lahti peaks laskma lihtsast arusaamast kõige kohta, mis on seotud integratsiooniga. Nii Najim Laachraoui (lennujaam) kui ka vennad Khalid (metroo) olid lõimunud selle sõna kõigi tähenduste järgi: nad olid sündinud Euroopas, Belgia kodanikud ning valdasid kohalikku keelt suurepäraselt. Nad olid küll moslemid, kuid - ühe erandiga - sündinud mõõdukatesse peredesse. Khalide võib iseloomustada kui tänavanoori, kes tarvitasid kanepit, ajasid tüdrukuid taga ja olid seotud kuritegevusega. Laachraouil oli töökogemus Brüsseli lennujaamast, kus puutus kokku rahvusvahelise seltskonnaga. Hariduse omandas Laachraoul Leuveni katoliiklikus ülikoolis (ka instituudi partner Erasmus+ programmist). Oma vanemaid pidas ta uskmata. Kõigi kolme radikaliseerumisel mängisid rolli võimaluste puudumine, suletud silmapiir ning ersatsradikalism, mille seemne istutas hiljem radikaalne imaam Pariisi 19. Linnajaos (Lobjakas 2015).

Jättes välja islami, ei erinenud AQAP-i värbamisprotsess oma olemuselt Iiri Vabariikliku Arme, Bader-Meinhofi jõugu või mõne teise “tavapärase” terroriorganisatsiooni omast. Noored on alati ühiskonnas pettuma, pettumus otsib väljundeid, äärmuslikel juhtudel äärmuslikke. Siinkohal ongi oluline mõista, et suuremal osal juhtudest värvatakse noori suurde narratiivi individidena, väärtustelt euroopaliku riigi subjektidena, kodanikena, protestijatena, kelle arhetüübid pärinevad tihti arvutimängudest nagu *GTA*. Sellelt pinnalt võib radikaliseerumine aset leida igas liikmesriigis. Arvutimängude ja Hollywoodi filmidest saadud kujundid toetavad Oliver Roy vägivalla esteetilisuse teooriat, mille aluseks on nihilistlikud vaated. Nii võiks väita, et islamiseerub radikaliseerumine, mitte vastupidi (Lobjakas 2015; Roy 2016).

Francis Fukuyama järgi tuleb äärmuslikku islamistlikku ideoloogiat, mis on viimasel aasta- kümnel olnud paljude terrorirünnakute ajendiks, käsitada suurel määral moodsa identiteedipoliitika ilminguna. Sellisena on see midagi olemuslikult modernset ja seega meile varasematest poliitilistest äärmusliikumistest tuttav. Täpsemalt on islam deterritorialiseerunud viisil, mis on paisanud laiali moslemi identiteedi küsimuse tervikuna. Ehk tegu on küsimusega, mis ei teki sarnaselt kristlastele kristlikes ühiskondades moslemitel üheski traditsioonilises islamiühiskonnas (Piirimäe: 304-307).

Tegu on lõhega isikute sisemise ja välise mina vahel, mis ei tulene enam ainult ideedest, vaid mida tekitab moodsate turumajanduslike demokraatlike ühiskondade sotsiaalne tegelikkus. Pärast Prantsuse revolutsiooni käima lükatud struktuurne mõte, mille kohasel tuli sotsiaalse mobiilsuse teelt tõkete eemaldamiseks ühiskondlik staatus ümber defineerida saavutustepõhiseks, on identiteedist tehtud olemuslikult poliitiline objekt. Ehk lõppkokkuvõttes nõuab see eksisteerimiseks tunnustust – tunnustust, et olla osa mõnest omakorda tunnustatud rühmast. Tunnustajaks võib siin olla nii riik kui ka süsteem. Süsteem, mida võib näha Brüsseli kontekstis nii Euroopa Liidu kui ka Lääne-Euroopana. Viimane aga Belgia pommitajate puhul puudus. "Kinnitus" identiteedile leiti Molenbeeki keldrites ning korteris tegutsenud radikaalselt imaamilt.

Enne kokkupuudet füüsilistest isikutest radikaalidega saame Brüsseli rünnaku puhul rääkida sotsiaalmeediast kui rakendatud suhtlusvõimekusest. Sotsiaalmeedia vahendusel luuakse väga selgete piiridega isoleeritud (järelkult on siin ka struktuuri elemente) mull, milles üsna efektiivselt konstrueeritakse ohvrile tema jaoks ratsionaalselt põhjendatud ruum, mis siis omakorda samaaegselt teiste mullis opereerijate poolt tunnustust leiab. Meetmed, mida *online*’is kasutatakse, meenutavad detailselt Huntingtoni lähenemist. Vastandutakse Lääne tsivilisatsioonile kui agressorile ning islamimaailmast tehakse märtrite maa. Islam (esialgu kuulutatakse sobivaks ka mõõdukas islam, et vältida ohvrite tagasipöördumist endise identiteedi juurde) määratletakse suletud, kuid ühtselt mõistetava, paika pandud reeglitega, pidevas sõjaseisukorras oleva ning romantilist lõppu töötava hierarhiata tähistajana (Torok 2013).

Veebis toimub "jõu" kontseptsiooni ümberkujundamine "vägivallalt" "teadmise" suunas paralleelselt radikaalse islami normaliseerimisega. Diskursiivsete jõudude vahekorras saab teadmisest võim. Võim, mis on jagatud, distsiplineeritud ning absoluutne – ning võim loob eeldused radikaliseerumiseks (*ibid*).

Struktuurielemente võime siin näha mitmeid. Olgu siis tegu suhtlusvõrgustikesse sissekodeeritud negatiivsete vabaduste, Belgia valitsuse programmide või Euroopa Liidu liikmesriikide koostööga. Viimastest on sotsiokultuurilises sektoris aga olulisemadki Euroopa Liidu liikmesriikide – antud juhul Belgia – sekulaarsed kultuurid, mis mingil tasandil radikaliseerumist vaka all hoiavad, kuid teisalt identiteetide konstrueerimisel atraktiivse väljakutse vastandumiseks pakuvad.

Sõjalispoliitiline sektor

Raske on Brüsseli terrorirünnakut vaadelda sõjalispoliitilisest sektorist süsteemi tasandilt. Ründajaid ei suunanud mõte allutada kontinendil *Da'eeshi* valdustesse geograafilisi üksusi ega luua ruumi poliitiliseks debatiks. Küll aga võib tegu näha katsena lõhestada mitte ainult Belgia, vaid kogu Euroopa poliitilist maastikku, eelkõige muutes parketikõlblikumaks paremäärmuslikke parteisid, mille ideoloogilised seisukohad tsivilisatsioonide konflikti ning fašistlike kalduvuste näitel islami äärmuslaste esindatud positsioonidest liiga palju ei erine. Sel juhul paigutuks rünnak omaette huvitavasse olukorda – sellest saaks seletusallikas, täpsemalt suhtluskanal.

Paigutades Buzani ja Little'i süsteemi ühele poolusele Euroopa Liidu ning vaadeldes selle osiste vahelist julgeolekualast koostööd Brüsselile järgnenud ja eelnenud perioodil, saab omaette pealkirja Itaalia. Seda peaks kirjeldama kui allsüsteemi, sest tegu on riigiga "Euroopa Liidu poolusel", millele on praktilistel kaalutlustel viidatud patustajana. Näiteks ei usaldanud toona Saksamaa, Ühendkuningriik ega Prantsusmaa Itaaliale radikaliseerumise ning terrorismiga võitlemiseks elutähtsat luureinfot – väidetavalt on Lääne-Euroopal kogemusi

juhtumitega, kus info lekib maffiale ning sealt *Da'eeshile*. Süsteemi ning riigi tasandil oleks tegu ka struktuurielemendiga, mis takistab terviku tööd.

Võttes aluseks terrorirünnaku kui protsessi, saame toimunut sõjalispoliitiliselt riiklikul tasandil Belgia struktuurist lähtudes põhjendada järgnevalt (Poliitika.guru 2015):

- A) getostunud immigrantide kogukond – üldjuhul saabusid immigrantide vanemad Euroopasse kümnendite vältel pärast II maailmasõda;
- B) möödavaatamine immigrantide sotsiaalsetest probleemidest (madal haridustase, mis tagab kehva konkurentsivõime ka tööturul;
- C) radikaliseerumise riski alahindamine – tihti puudub riikide sisemistel struktuuridel võimekus kurjategijate või Süüriast kodanike jälgimiseks;
- D) administratsiooni killustatus ja haldusvõimetus;
- E) valitsuse suutmatus teha koostööd akadeemiatega või neile tihtipeale isegi vastutöötamine;
- F) Hannah Arendtist lähtudes võiks veel lisada moslemite kui "välja juuritud/tõmmatud" kodanike staatuse, mille eest vastutavad suuresti paremradikaalid. Arendt kirjeldab samade terminitega küll 1930. aastate Saksamaa juudi kogukonda, kuid sarnasusi on mitu, alustades poliitiliselt suunatud "akadeemilisest" kirjandusest, lõpetades tsivilisatsiooni (kui arengu sünonüümi) vastandamisega islamile (Saksamaal juutide võitlus Saksa rahvaga).

Kokkuvõte

Buzani ning Little'i mudel on üldjoontes Brüsseli terrorirünnaku ning selle tagamaade analüüsiks sobiv. Kõige huvitavam oli vaieldamatult tegeleda sotsiokultuurilise sektoriga, kuid lihtsam – lõpmatutest kombinatsioonide võimalusest tulenevalt – sõjalispoliitilise kategooriaga. Kindlasti oleks võimalik eraldiseisva töö kirjutada ka majandussektorist, kuid käesolevast tööst jäi see ruumi puuduse tõttu välja. Kõige paremad vahendid mudelanalüüsi teostamiseks andis Michel Foucault, kellele esimene osa analüüsist on üles ehitatud.

Kasutatud allikad

BBC. 2016. Brussels explosions: What we know about airport and metro attacks. 2016.

<http://www.bbc.com/news/world-europe-35869985> (21.03.2018).

Dallison, Paul. 2018. "Paris attack suspect refuses to attend trial", 6. veebruar.

<https://www.politico.eu/article/salah-abdeslam-paris-attack-suspect-refuses-to-attend-trial/> (21.03.2018).

Lobjakas, Ahto. 2015. "Euroopa oma islam", 15. jaanuar.

<http://pluss.postimees.ee/3057625/ahto-lobjakas-euroopa-oma-islam> (21.03.2018).

Piirimäe, Eva. 2009. *Rahvuslus ja patriotism: valik kaasagseid filosoofilisi võtmetekste.*

Tartu: Taru Ülikooli Eetikakeskus.

Poliitika.guru. 2015. "Sõda! Sõda?", 16. november. <http://www.poliitika.guru/memorandum-soda-soda-nadal-47/> (21.03.2018).

Roy, Oliver. 2016. "Radicalisation is not the result of failed integration." *Quantara*, 29.

märts. <https://en.qantara.de/content/interview-with-french-extremism-researcher-olivier-roy-radicalisation-is-not-the-result-of> (21.03.2018).

Torok, Robyn. 2013. "Developing an explanatory model for the process of online radicalisation and terrorism", 12. veebruar.
<https://link.springer.com/article/10.1186/2190-8532-2-6#Tab1> (21.03.2018).

Noorte poliitiline teadlikkus Rakvere Gümnaasiumi ja Tallinna Prantsuse Lütseumi õpilaste seas

Rein Olesk, Ellen Müil, Kristiina Vain

Lühikokkuvõte

Aastal 2017 avanes Eesti ajaloos esimest korda 16- ja 17-aastastel võimalus osaleda kohaliku omavalitsuse valimistel. Antud otsus tekitas eestlastes hulgaliselt eriarvamusi. Ühelt poolt peeti positiivseks, et noori kaasatakse kohalikul tasandil poliitikasse, ent kriitiline suhtumine tuli eelkõige arvamusest, et noored on poliitika suhtes ükskõiksed. Samuti ennustati, et alanenud valimisea gruppi kuuluvate valijate aktiivsus jääb madalaks. Antud uurimistöö valguses saab väita, et noortel poliitikas toimuva vastu huvi. Õpilaste endi sõnul on nende poliitiline teadlikkus kasin, kuid autorite hinnangul piisav, et pidada valimisea langetamist õigeks otsuseks.

Rein Olesk on Tartu Ülikooli riigiteaduste bakalaureuseõppe kolmanda aasta tudeng. 2016. aasta suvel käis Tartu Linnavalitsuses praktikal, millest esimene pool leidis aset Tartu abilinnapea Tiia Teppani juures ning teine Tartu Linnavalitsuse haridusosakonnas. Praktikale järgnes töökoht haridusosakonnas spetsialist- projektijuhina (2016-2018). 2017/2018 õppeaastal osaleb vabatahtlikuna rahvusvahelise programmi “Understanding Europe” kiirkursuste treenerina. Peale bakalaureuseõpet suundub programmi “Noored kooli” raames Ida-Virumaale keelekümblusprogrammi rakendatavasse kooli ühiskonnaõpetuse ja ajaloo õpetaja ametit pidama.

E-post: oleskrein@gmail.com

Rein Olesk, Ellen Müil, Kristiina Vain. 2018. “Noorte poliitiline teadlikkus Rakvere Gümnaasiumi ja Tallinna Prantsuse Lütseumi õpilaste seas” *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 54-58. Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Ellen Müil on riigiteaduste bakalaureuseõppe teise aasta tudeng ning õpib kõrvalerialana maailma keeli ja kultuure. 2017. aasta kevadel käis praktikal Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskuses (RAKE). Sama aasta suvel oli ta praktikant Riigi Infosüsteemide Ametis, aidates läbi viia ISKE uuringut. Ta on vabatahtlikuna olnud seotud konverentside ja ürituste korraldamisega, viimati rahvusvahelise noortekonverentsi Tartu ÜRO simulatsioon juures. Praegu tegutseb Tartu Ülikooli Rahvusvaheliste Suhete Ringis ning vastloodud Riigiteaduste Seltsis.

E-post: ellen.muil.mail@gmail.com

Kristiina Vain on riigiteaduste bakalaureuseõppe teise aasta tudeng. Kõrvalerialana õpib keskkonnatehnoloogiat ning soovib 2018. aasta suvel asuda praktikale Keskkonnaagentuuri. Ta aitas 2017. aasta suvel vabatahtlikuna korraldada rahvusvahelist üritust “Säästev turism” koostöös MTÜ Tipu Looduskooliga. Varem on ta kuulunud tudengiorganisatsiooni AEGEE, hetkel tegutseb aktiivselt Rahvusvaheliste Suhete Ringis ning akadeemilise organisatsiooni EÜS Põhjala abiesimehena. Lisaks sellele kuulub ta MTÜ Kaarnasse, mille eesmärgiks on pakkuda abi bakalaureusetudengitele lõputööde kirjutamisel.

E-post: kristiina.vain@gmail.com

Sissejuhatus

Uurimaks milline on uue valijate sihtgrupi suhe poliitikaga, viisid Tartu Ülikooli riigiteaduste tudengid 2017. aasta kevadel läbi uurimuse. Kvalitatiivset meetodit kasutades uuriti noorte poliitilist teadlikkust ning viidi läbi fookusgrupiintervjuud õpilastega üle Eesti. Töö teema on oluline, kuna aitab noorte seas rõhutada esmakordsetel valimistel osalemise vajalikkust. Kehtib põhimõte, mille kohaselt on valimisosalus harjumuslik käitumine ning esmastel võimalikel valimistel osalemisega luuakse valimisharjumus, mida jätkatakse ka edaspidi (Ahi 2015).

Meetod ja valim

Töös kajastatud andmed pärinevad Rakvere Gümnaasiumi ning Tallinna Prantsuse Lütseumi õpilastega läbi viidud fookusgrupiintervjuudest. Autorid uurisid, milline on õpilaste suhe poliitika ja poliitilise teadlikkusega. Valimi moodustasid seitse Tallinna Prantsuse Lütseumi ning kaheksa Rakvere Gümnaasiumi õpilast. Algne eesmärk oli viia intervjuud läbi õpilastega vanuses 16-17. See ei õnnestunud täielikult, kuna alaealiste õpilastega intervjuude läbi viimine eeldab vanemate nõusolekut. Uurimuse siht ei olnud teha üldistusi kõigi Eesti noorte poliitilise teadlikkuse kohta, vaid pigem analüüsida süvitsi noorte suhet poliitikaga.

Tulemused

Intervjuude alguses uurisid tudengid õpilastelt, milliseid tundeid tekitab neis sõna “poliitika”. Õpilased tõid välja mitu neutraalset mõistet: erakonnad, valimised, rahvusvahelised suhted ja

huvide esindatus. Enamiku intervjueeritavate jaoks tähendas poliitika aga pigem midagi negatiivset ning sellega seostusid sõnad nagu „pettumus“, „viha“ ja „korruptsioon“. Osa vastajaid väitsid, et poliitikas toimub liialt „susserdamist ja nihverdamist“.

Õpilaste jaoks peegeldus poliitiline teadlikkus selles, kui inimene on kursis Riigikogus ja valitsuses toimuvaga ning jälgib muid päevakohaseid teemasid. Oluliseks peeti ka ministrite äratundmist. Samuti võrdsustati poliitilist teadlikkust kriitilise meediatarbimise ja laia silmaringiga. Ükski noor ei pidanud end sajabrotsendiliselt poliitiliselt teadlikuks, pigem mööndi, et arenguks on ruumi. Kaalukaks omaduseks pidasid õpilased ka ühiskondlikku teadlikkust. Seejuures oli keeruline välja tuua selget vahet ühiskondliku ning poliitilise teadlikkuse vahel. Noored mainisid selle küsimuse juures uudiste jälgimist, mis tegelikult seostub samuti poliitilise teadlikkusega.

Intervjuude käigus puudutati ka poliitiliste ideoloogiate temaatikat. Õpilased pidasid enda teadmisi nendest pigem madalaks; mainiti liberaalsust, konservatiivsust ning parem-vasak skaalat. Samas ei peetud ideoloogiate tundmist oluliseks faktoriks, kuna valimistel langetatakse valik lähtuvalt erakondade lubadustest, liikmetest ning eelnevatest saavutustest. Sellegipoolest ootasid õpilased koolilt ideoloogiate tutvustamist. Uurides, kas ja milline on noorte enda maailmavaade, arvasid õpilased, et 16- ja 17-aastastel maailmavaade alles kujuneb.

Milline on aga õpilaste jaoks kooli roll poliitilise teadlikkuse tõstmisel ning kuidas suhtutakse olemasolevasse õppekavasse? Intervjueeritavad arvasid, et praegune õppekava ei toeta piisavalt poliitilise teadlikkuse arendamist noorte seas. Poliitilisi teemasid käsitletakse ühiskonnaõpetuse tundides, kuid need toimuvad vaid 9. ja 12. klassis ning antud mahtu peeti väikseks. Samal ajal oli õpilaste hinnangul üheks objektiivseimaks infoallikaks antud vanuses just kool. Tallinna Prantsuse Lütseumis toimuvad igal veerandil ülekoolilised testid, mis puudutavad sageli erinevaid poliitilisi teemasid (võimude lahusus, vasak- ja parempoolsus jm). Mitu intervjueeritat tõi välja, et ülekoolilised testid on mänginud suuremat rolli nende poliitilise teadlikkuse kujundamisel kui riiklik ühiskonnaõpetuse õppekava.

Noori kõnetavad enamasti poliitilised teemad, mis on nendega otseselt seotud. Näiteks oli Rakvere Gümnaasiumi õpilaste jaoks oluline hariduspoliitika, kuna Rakveresse plaanitakse rajada uus riigigümnaasium ning selleks kavatakse ehitada ka uus koolimaja. Rakvere Gümnaasiumi õpilased olid aga veendunud, et uus gümnaasium võiks tegutseda olemasoleva Rakvere Gümnaasiumi ajaloolises hoones. Lisaks peetakse oluliseks haldusreformi teemalisi uudiseid, kuna need on seotud paljude õpilaste kodukohtadega. Mitmed õpilased jälgisid ka sotsiaalmeedia vahendusel erinevaid sotsiaalsed liikumisi, ent nendes osaleda ei tahetud. Intervjueeritavatele pakkusid huvi välispoliitika ning rahvusvahelised konfliktid, kontrastina tekitas vastumeelsust tollal aktuaalne suhkrumaks. Paar õpilast jälgisid loodus- ning muinsuskaitsega seotud teemasid.

Uudiste jälgimisel oli õpilaste peamiseks infoallikaks sotsiaalmeedia. Eesti kõige usaldusväärsemateks ajalehtedeks pidasid intervjueeritavad Postimeest ja Eesti Päevalehte. Samas kaheldi nende objektiivsuses, kuna arvati, et suurem osa Eesti meediast on ära ostetud. Ajalehti sirvides poliitilistel artiklitel üldiselt ei peatuta.

Õpilastel esines poliitilist arutelu ka koduses keskkonnas: tihti rääkisid nad päevakajalistel teemadel (vana)vanematega. Neid diskussioone peeti aga sageli vastuoluliseks, kuna põlvkondade vahel esinevad erinevad poliitilised eelistused, eriti võrreldes vanavanematega. Õpilased arvasid, et nende vanavanemad kasvasid üles nii-öelda peapesu aegadel.

Õpilased arvasid, et vajadusel oskavad nad süstemaatiliselt infot otsida, kuid poliitiliste teemade puhul nad seda pahatihti ei tee. Samas mainisid mitu intervjuueeritat, et nad on uurinud neile tundmatute poliitiliste mõistete definitsioone, mida võib pidada teadlikuks info otsimiseks. Õpilased tõid välja ka kriitilise meediatarbimise olulisuse.

Milline on aga valimistel osalemise olulisus? Noorte hinnangul oli valimisea langetamine pigem positiivne otsus ning nad arvasid, et noorte kaasamine kohaliku tasandi poliitikasse on mõistlik lahendus. Enamik intervjuueeritavatest olid kindlad, et nad osalevad valimistel. Paaril õpilasel oli teada ka kandidaat, kelle poolt plaaniti hääletada. Uue valimisea sihtgrupi valimisaktiivsuseks ennustasid intervjuueeritavad umbes 50-60%.

Analüüs

Noorte seas eksisteerib poliitika suhtes erinevaid arvamusi, ent üldist meelestatust võib tehtud intervjuude põhjal pidada pigem kriitiliseks. Sõnaga “poliitika” seostuvad nende jaoks enamasti negatiivsed mõisted nagu korruptsioon, petmine, segadus jne. Sellegipoolest ei jäta poliitika noori külmaks - neid kõnetavad teemad, millel on nende eludega reaalne seos ja mis neid mõjutavad. Näiteks on Rakvere õpilastel selleks riigi hariduspoliitika, kuna linna plaanitakse rajada uus riigigümnaasium.

Noored peavad enda poliitilist teadlikkust pigem madalaks, ent möönsid, et poliitilised teemad siiski huvitavad neid. Õpilaste sõnul on just kool kõige objektiivsem informatsiooniallikas, kuid nad arvavad, et praegune õppekava ei toeta piisavalt poliitilise teadlikkuse tõstmist. Esmalt näib see tehtud intervjuude valguses mõneti paradoksaalsena, kuna iseseisvalt poliitilisi teemasid seejuures ei uurita. Intervjuudest selgus, et poliitiliste artiklite puhul keeratakse pigem lehte. Autorid arvavad, et siin on aga loogiline seos, kuna inimesele pakub miski huvi siis, kui tal tekib sellega seoses nii-öelda äratundmisrõõm. Kui ajalehtedes esinevad poliitilised teemad on koolis eelnevalt arutelu leidnud, tekib noortes ehk ka suurem huvi nende kohta hiljem lehest lugeda.

Noored ennustasid 2017. aasta kevadel läbi viidud fookusgruupiintervjuudes alanenud valimisea valimisaktiivsuseks umbes 50-60%. Värsketes Kantar Emor uuringu põhjal avaldatud andmetes seisab, et noorte huvi valimiste vastu oli küllalt suur ning uuest sihtgrupist osales valimistel 59%. Märkimisväärne on ka asjaolu, et üleriigilisest valimisaktiivsusest (53,4%) on tegemist kõrgema protsendiga (Tamm 2018). Seega - intervjuueeritavate ennustatud 50-60% valimisaktiivsust on täpne.

Üldistades võib pidada intervjuueeritud noori üsna poliitiliselt teadlikuks. Samas võib seda põhjendada asjaoluga, et intervjuudes soovisid osaleda õpilased, kes on enam poliitikast huvitatud. See on aga oht iga uuringu puhul - tulemused võivad olla subjektiivsed ning need ei esinda noorte üldist suhet poliitikaga.

Kokkuvõte

Uurimuse autorid viisid läbi fookusgruupiintervjuud Rakvere Gümnaasiumis ja Tallinna Prantsuse Lütseumis. Uurimuse eesmärk, milleks oli uurida noorte suhet poliitikaga, sai täidetud. Intervjuudest selgus, et noored peavad poliitika jälgimist oluliseks, ent ise poliitilistel artiklidel tihti ei peatu. Õpilased defineerisid poliitilist teadlikkust kui enda poliitikas toimuvaga kursis hoidmist, lisaks seostus see kriitilise meediatarbimise ja laia silmaringiga. Peamiseks infoallikaks oli sotsiaalmeedia, ajalehtedest peeti kõige objektiivsemaks Postimeest ja Eesti Päevalehte. Kõige kindlamaks infoallikaks pidasid intervjuueeritavad aga kooli ning nende sõnul peaks see senisest enam tegelema poliitilise

teadlikkuse tõstmisega. Valimisea langetamist pidas suurem osa noori positiivseks otsuseks ning kohaliku omavalitsuse valimiste eel olid nad kindlad, et lähevad valima.

Läbiviidud uurimus keskendus üldisematele poliitikaga seotud teemadele ning noorte poliitilisele teadlikkusele. Tulevikus võiks analüüsida täpsemalt 16- ja 17-aastastele valimisõiguse andmise tulemuslikkust ning noorte arvamust seadusmuudatuse osas. Lisaks sellele oleks oluline analüüsida, kas õpilased eelistavad pigem institutsionaliseeritud poliitikas osalemise vorme (valimised) või mitteinstitutsionaliseeritud võimalusi (petitsioonid, meeleavaldusel osalemine).

Kasutatud kirjandus

- Ahi**, Katry. 2015, "[Valimisea langetamise mõju valimisosalusele: kas 16-17- aastased läheksid valima kui saaksid?](#)", Tartu Ülikool, Riigiteaduste instituut.
- Tamm**, Mihkel. 2018 "[Uuring: noored eelistasid valimisjaoskonda internetile ega taha Facebookis poliitreklaami näha](#)", *Eesti Päevaleht*, 18 märts.

Setssessiooni eeltingimused Euroopas: flaamid ja katalaanid

Kristin Saar

Lühikokkuvõte

Setssessiooni eeltingimused on: (1) geograafiline territoorium, (2) solidaarne grupp, (3) majanduslik õiglustunne, (4) keskvalitsuse poliitilise legitiimsuse langus, (5) tajutud oht grupi identiteedile või kultuurile. Töös võrreldakse tingimuste esinemist Flandrias, Belgias ja Kataloonias, Hispaanias. Geograafilised, majanduslikud ja poliitilised eeltingimused on tugevalt esindatud mõlema näite puhul, sotsiaalsed ja psühholoogilised tingimused on flaamide puhul täidetud vaid osaliselt. Grupi absoluutne ega suhteline suurus poliitilises üksuses ei määra setssessiooni liikumise olemasolu, kuid mõjutab eeltingimuste esinemise tõenäosust. Kuna flaamide setssessiooni liikumine on katalaanidest vähem intensiivne, võib järeldada, et sotsiaalsed ja psühholoogilised tingimused on setssessiooni eeldustena kõige olulisemad – need on aga tõenäolisemad vähemusrahvuste puhul.

Kristin Saar õpib Tartu Ülikoolis riigiteaduste kolmandal kursusel. Ta on olnud vahetusüliõpilane Euroopa õpingute programmis Maastrichti Ülikoolis. Alates 2015. aastast kuulub ta Tartu Ülikooli Rahvusvaheliste Suhete Ringi, on olnud selle asepresident ning osalenud Tartu Mudel ÜRO ja Arvamusfestivalil arutelude korraldamises. Alates 2018. aastast kuulub Riigiteaduste Seltsi.
E-post: kristinsaaaar@gmail.com

Kristin Saar. 2018. "Setssessiooni eeltingimused Euroopas: flaamid ja katalaanid" *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 59-69. Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Sissejuhatus

Maailmas on viimasel kahesajal aastal olnud umbes 400 setsessiooniliikumist (Mylonas & Shelef 2014, 755). Alates 1955. aastast on rahvusliku enesemääratlemise tõttu toimunud ligi kaheksakümmend sõda ning alates 1980. aastast on peaaegu pooled relvastatud konfliktid toimunud valitsuse ja riigita rahvaste vahel (Mylonas & Shelef 2014, 755). Riigiteaduste aastakonverentsil 2017. aasta mais tööd esitades polnud Kataloonia iseseisvumisreferendumi veel toimunud ning poliitiline vastasseis Hispaanias ei olnud saavutanud oma haripunkti. Pea aasta hiljem on setsessiooniliikumiste tekkepõhjuste uurimine seda päevakohasem. Ettekanne põhines aine “Poliitiline süsteem” kursusetööl, mille eesmärk oli uurida, millised eeltingimused soodustavad setsessiooni liikumise teket ning analüüsida tingimuste olemasolu kahe Euroopa rahvusrühma puhul. Seega on analüüsi fookus pikemaajalistel protsessidel ning tööd pole Kataloonia viimaste arengutega täiendatud.

Antud töö kontekstis käsitleb autor setsessiooni liikumisi etnilise konflikti väljendusena liberaaldemokraatlikes riikides, uuritud näidete puhul eelkõige lingvistilise konfliktina (Coakley 2011, 8), käsitledes katalaane ja flaame. Katalaanid vastanduvad kastiiliakeelsele keskvõimule Hispaanias ning flaamid prantsusekeelsetele vallooniidele Belgias. Mõlemas riigis puudub tugev rahvusenamus, mida riikliku identiteediga siduda. Samas jaguneb Belgia flaamide ja vallooniide vahel peaaegu võrdselt, riigikorraldus on leppedemokraatia ning flaamid moodustavad elanikkonnast ligikaudu 60%. Hispaania on jagatud 17 autonoomseks üksuseks ning Kataloonias elab üldrahvastikust vaid 16%.

John R. Wood (1981, 111) väidab, et vähemusrahvuse olemasolu ei ole setsessiooni tingimus ning käesolev töö uurib, kuidas erineb setsessiooni eeltingimuste esinemine arvulise rahvusvähemuse ja arvulise rahvusenamuse puhul. Ehkki flaamide setsessiooniliikumine pole saavutanud katalaanidega võrreldavat intensiivsust, on Belgia populaarseim ning Flandria valitsev erakond selle juhi sõnul koostamas plaani flaamide eraldumiseks (Cerulus 2016).

Setsessiooni mõiste

Setsessioon on ametlik nõue keskse poliitilise autoriteedi koosseisust välja astumiseks, et saavutada suveräänse riigi staatus (Hechter 1992, 267). Wood (1981, 111) on seda võrrelnud poliitilise integratsiooni antiteesiga: „[Setsessioon on] deintegratsioon, kus poliitilised jõud ühes või mitmes allsüsteemis tõmbavad tagasi oma lojaalsuse, ootused ja poliitilised tegevused ühest juriidilisest keskusest ja suunavad need enda keskusele“. Seega on setsessiooni näol tegemist kahetasandilise protsessiga: toimub deintegreerumine senisest võimukeskusest ning integreerumine setsessiooninõudva üksuse sees ehk uus integratsioon toimub piltlikult vana süsteemi arvelt (Wood 1981, 112).

Setsessioon ei ole revolutsioon: setsessioon eitab riigi võimu teatud grupi ja selle territooriumi üle, kuid mitte riigi autoriteeti kui sellist ega soovi seega valitsuse või režiimi vahetust (Buchanan 1991, 326). Setsessioon eristub oma nõudmiste ulatuselt ka separatismist. Separatism on poliitilise üksuse vastuseis suurema poliitilise autoriteedi koosseisu ühendamisele ning võib väljenduda autonoomia või regionaalsete õiguste nõudmises. Setsessiooni mõiste on kitsam ning tähendab mitte lihtsalt suuremaid õigusi, vaid ka eraldumist. Sellegipoolest võib separatistlik liikumine kasutada setsessiooni kui taktikat oma strateegiliste eesmärkide saavutamiseks või vastupidi (Wood 1981, 110). Juhul, kui lahkulööv territoorium ei taha oma riiki, vaid taotleb ühinemist mõne teise riigiga, on tegemist irredentismiga (Hechter 1992, 267).

Setsessiooni eeltingimused

Setssessiooni tuleb mõista kui dünaamilist protsessi, mis eeldab mitme tingimuse ja arengu kokkulangemist. Wood (1981) on eristanud viit setssessiooni eeltingimust (1) geograafiline territoorium, (2) solidaarne grupp, (3) majanduslik õiglustunne, (4) keskvalitsuse poliitilise legitiimsuse langus, (5) tajutud oht grupi identiteedile või kultuurile. Setssessiooni eeltingimuste olemasolu ei tähenda tingimata setssessiooni, samuti erinevad protsessid sõltuvalt juhtumist nii iseloomult kui pikkuselt (Wood 1981, 109). Et analüüsis kasutatakse Woodi (1981) setssessiooni eelduste raamistikku, vaatleme tingimusi lähemalt.

- 1) *Geograafilised tingimused* setssessiooniks on loodud, kui on olemas territoorium, mille saab suuremast riigist lahutada nii, et säilib mõlema osapoole sõjaline julgeolek ning juurdepääs turule ja looduslikele maavaradele. Looduslikud barjäärid ei ole tingimata setssessiooni soodustavad, kuid mõjutavad keskvõimu suutlikkust eraldumisliikumist piirata. Klassikaliselt kujunevad setssessiooniliikumised välja võrgustikes, mis omavahel juba tihedalt suhtlevad – kehtivate regionaalsete piiride alusel (Wood 1981, 112–114).
- 2) *Sotsiaalsed tingimused* viitavad solidaarse grupi olemasolule, mille puhul on olulisim selle suurus ja paiknemine. Enamasti peetakse solidaarsuse aluseks etnilist kuuluvust rassi, keele või kultuuri alusel, ent gruppide eristumine võib toimuda ka moderniseerumise tagajärjel. Etnilisus muutub oluliseks juhul, kui saab eristada domineerijat ja allumat, näiteks sõjalise vallutuse tagajärjel. Samas võib identiteet olla manipuleeritud või üheaegselt eksisteerida mitu identiteeti (Wood 1981, 114–116).
- 3) *Majanduslikud tingimused* setssessiooniks kujunevad frustratsioonikontekstis, milles grupi majanduslikud ootused ei vasta reaalsusele. Ekspluateerimist võib tajuda nii keskmisest jõukam kui vähem jõukam grupp või regioon. Grupp leiab, et on majanduslikest hüvedest ilma jäetud, kuid võib need eraldumise teel saavutada (Wood 1981: 116–118). Jõukam piirkond soovib vabaneda rikkuse ümberjaotamisest riigi sees ning vaesem piirkond konkurentsist rikkamate regioonidega (Boylan 2015, 766).
- 4) *Poliitilised tingimused* ilmnevad kehtiva poliitilise süsteemi legitiimsuse langemisel, tajutuna nii üleriigiliselt kui konkreetses grupis. See võib tuleneda kiiretest sotsiaalsetest muutustest, grupiidentiteedi puudumisest riigis või suutmatusest tagada elanike heaolu (Wood 1981, 118–120). Soodsad tingimused setssessiooniks tekivad majanduskriisi või sõjalise konfliktiga: keskvalitsus paistab nõrgana, mistõttu väheneb nii selle suutlikkus setssessiooni ära hoida kui ka eraldumisest tulenev potentsiaalne kahju (Hechter 1992, 276). Tsentraliseerimise tagajärg võib olla kahetine. Ühest küljest võib seda käsitleda ekspluateerimisena – keskvõimu legitiimsus langeb (Wood 1981, 118–120). Teisalt soodustab detsentraliseerimine autonoomiat omavate gruppide organiseerumist ning institutsioonide kaudu rahvusliku identiteedi kujundamist – keskvõim nõrgeneb samuti (Jenne et al. 2007, 542–543). Samuti sõltub poliitiliste tingimuste esinemine poliitilisest süsteemist: üleriigiliste erakondade olemasolu soodustab regioonideülest läbirääkimist, samas kui regionaalsed erakonnad viivad pigem kapseldumiseni ning ühishuvidest mööda vaatamiseni (Wood 1981, 118–120).
- 5) *Psühholoogilised tingimused* viitavad enesesäilitamise ning turvalisuse püüdlusele. Setssessioon tuleneb hirmust, näiteks reaktsioonina kultuurilisele assimilatsioonile

või rahvaarvu vähenemisele (Wood 1981, 120–121). Hirm võib olla põhjustatud ka režiimimuutusest, mille puhul vähemusgrupid kaotavad kindlustunde, et nende õigusi austatakse (Jenne et al. 2007, 544)

Geograafiliste tingimuste esinemine Flandrias ja Kataloonias

Geograafiliste tingimuste puhul analüüsib autor setsessiooniks soodsa regiooni olemasolu ning inimgeograafilisi tegureid nagu flaamide ja katalaanide arv ning demograafilised protsessid piirkonnas. Viimased kaks paigutas Wood sotsiaalsete tingimuste alla, kuid et antud töö analüüsi kontekstis käsitletakse setsessiooni etnilise konfliktina, hinnatakse solidaarse grupi olemasolu keskvalitsusest erineva identiteedi olemasolu alusel.

Flaamid

Flaamid on setsessiooniks geograafilised eeltingimused nii territooriumi strateegilise asukoha kui rahvastiku kompaktse paiknemise tõttu. Põhiseadusmuudatus 1993. aastal kujundas Belgiast föderatsiooni, mis jaguneb flaami, prantsuse ja saksa keelekogukonnaks ning Flandria, Valloonia ja Brüsseli sotsiaalmajanduslikuks regiooniks (Winter & Baudewyns 2011, 24–25). Jättes Brüsseli välja, kattub Flandria pea täielikult flaami keelekogukonnaga – eksisteerib kultuuriliselt (eeskätt lingvistiliselt) erinev regioon. Riigi põhjaosas asuv Flandria on avatud Põhjamerele, seega on geograafiline asukoht setsessiooniks soodne ka iseseisva kaubandusliku potentsiaali tõttu. Samas on Flandria Belgia ainus väljapääs maailmamerele, mis tõstab keskvalitsuse motivatsiooni setsessiooni vältida.

Flaamikeelne kogukond paikneb riigis kompaktelt ning on rahvastikuprotsessidelt stabiilne. Flandrial oleks kerge Belgiast eralduda, kuid stabiilse demograafia tõttu pole selleks olulist motivatsiooni (vt psühholoogilised tingimused). Keeleküsimuse poliitilise tundlikkuse tõttu puuduvad uued andmed keelekasutajate paiknemise kohta, kuid on arvatud, et Flandrias on endiselt umbes 90% rahvastikust flaamikeelne (Hooghe 2003, 75). Flandria ja Valloonia rahvastikusuhe on püsinud peaaegu muutumatuna, pigem on suurenenud enamuses olnud Flandria rahvaarv, moodustades umbes 60% kogu Belgia rahvastikust (Hooghe 2003, 82).

Katalaanid

Kataloonia asukoht loob eeltingimused setsessiooniks. Hispaania on unitaarne riik, kus on kaks autonoomset linna ja 17 autonoomset kommuuni, nendest üks on Kataloonia (Boylan 2015, 764). Piirialal paiknemise tõttu ei jääks Kataloonia setsessiooni korral enklaaviks, vaid saaks olla Hispaaniast võimalikult iseseisev ja sõltumatu. Asukoht on soodne ka välise tunnustuse saamiseks: Euroopa ja Vahemere vahel paiknedes on katalaanid välisriikidega aktiivselt kaubelnud ning katalaani kultuuri väljapoole tutvustanud. Kataloonia on üritanud ka eraldiseisvat välispoliitikat kujundada (Villarroya 2012, 40–41).

Kataloonia rahvastikuprotsessid ei loo setsessiooniks vajalikke eeltingimusi, vaid pigem vähendavad ühtekuuluvustunnet ja motivatsiooni eraldiseisva Kataloonia taotlemiseks. Kataloonia rahvaarv on püsinud stabiilsena, kuid piirkond on etniliselt ja lingvistiliselt heterogeenne. Kataloonias elab umbes 16% Hispaania rahvastikust, kellest vaid kolmandik räägib katalaani keelt emakeelena (Idescat 2013). Esmalt kasvas heterogeensus lõunaosast saabunud kastiilia keelt kõnelevate elanike, hiljem Hispaaniasse tulnud välismaalaste tõttu (Milley 2011, 11). Viimased andmed 2008. aastast näitavad, et 16% Kataloonia elanikest on sündinud väljaspool Katalooniat (Villarroya 2012, 38). Katalooniat on kritiseeritud kastiilia keelt kõnelevate elanike alaesindatuse eest ning süüdistatud kastiillaste assimileerimises (Miley 2013).

Sotsiaalsete tingimuste esinemine Flandrias ja Kataloonias

Sotsiaalsete tingimuste puhul on vaatluse all flaamide ja katalaanide kogukondliku ja kultuurilise identiteedi tugevus kui potentsiaalne mobiliseerija, eeskätt selle eristumine riigiidentiteedist.

Flaamid

Belgia identiteedi puudumine loob tingimused solidaarse grupi tekkimiseks flaamide seas. Belgias pole tugevat riigiidentiteeti ning seda on peetud kunstlikuks üksuseks. Ehkki see loob teoreetilise eelduse regionaalse või etnilise identiteedi prevaleerimiseks, iseloomustab flaame leppedemokraatialle omaselt pigem topeltidentiteet. Enamus belglasi defineerib oma identiteeti umbes võrdselt nii riigi, regiooni kui ka keele kaudu. Samas on Flandrias regiooni ja keele roll identiteedis olulisem kui Vallooonias, samuti on lähenemine rahvusele ja identiteedile etniline-kultuuriline, Vallooonias seevastu pigem vabariiklik, põhinedes ühistel huvidel ja nii-öelda ühiskondlikul kokkuleppel (Jassem-Staniecka 2012, 32–34). Küsitluste kohaselt tunneb suurim osa Flandria elanikest end võrdselt belglase ja flaamina (39%), pigem flaamina umbes veerand ning flaamina 7% rahvast. Sealjuures on Belgia identiteedi tähtsus flaamide seas olnud kasvutrendis. Vallooonias nii tugevalt solidaarset gruppi pole: peaaegu pooled elanikud identifitseerivad end ainult belglasena (Deschouwe et. al 2015, 11).

Flaamid erinevad vallooonidest nii keele kui ideoloogilise kuuluvuse poolest, kuid erisuste tähtsus on aja jooksul vähenenud. Flaamide ja vallooonide vastasseisu nähakse eelkõige lingvistilise konfliktina. Samas on keelt peetud vaid üheks poliitilise ja sotsiaalmajandusliku lõhe sümboliks (Blommaert 2011: 244). Alates 19. sajandi lõpust on flaame ja valloone peale keele eraldanud ka ideoloogiline kuuluvus: Flandria on konservatiivsem ja katoliiklikum ning Valloonia tööstuspiirkonnale omaselt sotsialistlikum (Jassem-Staniecka 2012, 28). Separatistlikke meeleolusid on omistatud pigem väiksele osale Flandria eliidist ning keskmiselt on rahvale olulisemad föderaalsed probleemid nagu migratsioon, tööpuudus ja turvalisus ning nendele nähakse lahendust üleriigilisel tasandil (Winter & Baudewyns 2011, 35–38). Seega võib flaamide setsessiooniliikumisi pidada püüdluseks natsionalismi arvelt poliitilist populaarsust võita.

Katalaanid

Katalaanide identiteet on tugev ning eksisteerib setsessiooniks vajalik solidaarne grupp. Katalaani identiteet põhineb keelel, ajalool ning kollektiivsel mälul. Kataloonia on ajalooliselt olnud poliitiliselt ja majanduslikult mõjukas Vahemere piirkond, seega on olemas nii-öelda Kataloonia hiilgeaeg, millele rahvuse konstrueerimisel viidata. Peale Hispaania pärlussõda algas katalaani keele ja kultuuri allutamine Kastilia seadustele (Hoffman 2000, 51–53). Assimileerimiskatsed on katalaanide identiteeti pigem tugevdanud, kujundades rahvale ühesuguse ajalootunnetuse ning motivatsiooni kultuuri säilitamiseks poliitiliselt mobiliseeruda. Kõige enam pooldavad Kataloonia Hispaaniast eraldumist end katalaanina või võrdselt katalaani ja hispaanlasena identifitseerivad inimesed, eraldumisest oodatav majanduslik kasu on vähem tähtis (Burg, 2015). Sealjuures on ka leitud, et katalaani identiteet on seotud etnilisusega ning iseseisvumist toetavad enam inimesed, kelle mõlemad vanemad on katalaani päritolu (Serrano 2013, 531).

Hispaanias puudub tugev rahvusgruppidevõrgeline identiteet, mis katalaanidevahelist solidaarsust nõrgestaks. Hispaania keskvalitsus on viimastel aastatel üritanud regioonide tasakaalustamiseks ning immigrantide lõimimiseks taolist riigiidentiteeti kujundada (Villarroya 2012, 35–36). Franco režiimile järgnenud demokratiseerumine tõi kaasa pluralistliku lähenemise, mis tunnistab kõiki regioonides elavaid rahvusgruppe osana

suuremast Hispaania rahvast (Hoffmann 1999, 63). Selline lähenemine, eeskätt rahvusgruppide keeleõiguste laiendamine ning kastiilia keele osatähtsuse vähenemine, on õõnestanud riiklikku ühtekuuluvustunnet. Vastusena üritab keskvalitsus Hispaania identiteeti üles ehitada habermasilikule põhiseaduslikule patriotismile, mis põhineb kultuuri asemel kodakondsusel ja õigusruumil (Villarroya 2012, 35–36). See strateegia tundub ainuvõimalik, kuna autonoomsete üksuste ja rahvusgruppide õiguste vähendamine suurendaks veelgi keskvalitsuse ja regioonide vahelisi pingeid. Seni pole Hispaania identiteet aga katalaanide iseseisvumispüüdeid takistanud.

Majanduslike tingimuste esinemine Flandrias ja Kataloonias

Majanduslike tingimuste puhul analüüsitakse majandusliku ebavõrdsuse eksisteerimist flaamide ja Belgia ning katalaanide ja ülejäänud Hispaania vahel.

Flaamid

Flaamide kontekstis on majanduslik õiglustunne kui setssessiooni eeltingimus täidetud. Flandria ja Valloonia vahel on järjest süvenev sotsiaalmajanduslik lõhe, mida flaami natsionalistlikud liikumised enda kasuks pööravad. Flandria territoorium on riigist 45%, kuid moodustab Belgia sisemajanduse koguproduktist (SKP) 58%. Brüssel on riigi jõukam regioon, seega on Flandria majandusnäitajad riigi keskmisest vaid veidi kõrgemad, Vallooniaga on vahe aga märgatav. Näiteks on tööpuudus Valloonias Flandriast kaks korda kõrgem (vastavalt 5% ja 10%) ning Valloonia SKP inimese kohta on ligikaudu 24 000 eurot Flandria 32 000 vastu (European Commission 2017a; European Commission 2017b).

Valloonia majanduslik mahajäämus on viinud ümberjagamiseni, mis on Flandrias ebapopulaarne. Flandria majandus on olnud Vallooniast mitmekesisem ning domineerib kõrgelt arenenud tööstus. Valloonia majandus sõltub seevastu tugevalt kolmest peamisest artiklist: rauast, terasest ja ehitusmaterjalidest, mis kõik on tootmise osatähtsuses läbi teinud languse, jättes Valloonia majanduse Flandriast maha (Hooghe 2003, 82). Sotsiaalkindlustus on Belgias föderaalpädevus ning ümberjagamise kaudu suunatakse erinevatel andmetel Flandriast riigi ülejäänud osasse miljardeid eurosid. Flaami meedia ja erakonnad kujutavad seda ebaõiglase toetusena „laiskadele valloonlastele“ (Winter & Baudewyns 2011, 34). Seega kasutatakse majandusliku ekspluateerimise lõpetamist setssessiooni argumendina.

Katalaanid

Kataloonias on majanduslikud eeltingimused setssessiooniks olemas. Kataloonia on riigi keskmisest jõukam ning majanduslik ebaõiglus on osa katalaanide retoorikast setssessiooni põhjendamisel. Kataloonia sisemajanduse koguprodukt inimese kohta oli 2015. aastal ligi 29 000 eurot, võrrelduna 23 000 euroga Hispaanias keskmiselt (Idescat 2015). Majandus on mitmekesine, arenenud on kõrgtehnoloogiline tööstus ning regiooni iseloomustab suur välisinvesteeringute osakaal (European Commission 2017c). Katalaanid leiavad, et keskvalitsus eraldab neile liiga vähe rahalisi vahendeid: Katalooniast laekub riigile tulumaksu 19%, regiooni tagasi suunatakse 14% (Boylan 2015, 765). Sellega põhjendatakse fiskaalvõimekuse toomist regionaalsele tasandile (Serrano 2013, 534).

Tunnetus majanduslikust ebaõiglusest mobiliseerib inimesi Kataloonia iseseisvust toetama. Avaliku arvamuse küsitluste põhjal toetab 63% iseseisvusepooldajatest seda Kataloonia heaolu tagamiseks, 25% peab setssessiooni võimaluseks säilitada katalaani identiteeti (Serrano 2013, 534). Need tulemused on esmapilgul vastuolus varem viidatud Steven L. Burgi (2015) uurimusega, mis hindab olulisemaks katalaani identiteedi olemasolu. Erisus tuleneb faktist, et Burgi kohaselt toetavad iseseisvust end katalaanina identifitseerivad

inimesed, Serrano järelendus majanduse olulisusest on aga juba protsent iseseisvust pooldavatest inimestest. Seega tõstab katalaani päritolu tõenäosust iseseisvust toetada, kuid otsust põhjendatakse enamasti majanduslikult – ekspluateerimise tundel on mobiliseeriv mõju.

Poliitiliste tingimuste esinemine Flandrias ja Kataloonias

Poliitiliste tingimuste puhul uuritakse regionaalsete erakondade olemasolu ning riigivõimu legitiimsust.

Flaamid

Belgia poliitiline süsteem ja regionaalsed erakonnad loovad eeltingimused setsessiooniks. Belgias on kujunenud kaks valimissüsteemi, mis suurendab kogukondade vahelist eraldumist ning nõrgestab keskvalitsust. Flaami liikumises tekkisid separatismi ja irredentismi nõudvad osad ühes flaami erakondade loomisega peale teist maailmasõda. Liigse radikaalsuse tõttu liitusid mõõdukad poliitikud üleriigiliste erakondadega, kuid sajandi teises pooles muutusid regionaalsed erakonnad taas populaarsemaks ning üleriigilised nimekirjad ei suutnud parteisiselt kõiki regioone rahuldavat programmi kujundada (Winter & Baudewyns 2011, 23–24). Toimus jagunemine regionaalseteks üksusteks, mis kehtib tänini (Winter & Baudewyns 2011, 26).

Täna on Flandria ja Valloonia poliitika üksteisest suures osas lahutatud. Alates 1978. aastast on Belgias kaks eraldiseisvat valimissüsteemi, kus flaamid ei esita nimekirjasid Vallooonias ega vastupidi (Winter & Baudewyns 2011, 26); valijad saavad hääletada ainult oma ringkonnas ning erakonnad ei pööra riiklikele küsimustele seetõttu nii suurt tähelepanu. Kapseldumist ja keskvalitsuse nõrkust sümboliseerib ka Belgiale kuuluv rekord aastatest 2010–2011, kus riik oli poolteist aastat ilma valitsuseta, sest vallooniid ja flaamid ei saanud selle moodustamises kokkuleppele (Brans *et al* 2016). Selline vastandumine on vähendanud mõõdukate erakondade eeliseid radikaalsemate ja natsionalistlike ees (Blommaert 2011, 242). Hetkel on arvuliselt enim esindatud erakond Flandrias ja Belgias *Nieuw-Vlaamse Alliantie* (N-VA), mille eesmärk on konföderalism ning Flandria tunnistamine Euroopa Liidu eraldi liikmesriigina (NVA kodulehekülg 2017).

Katalaanid

Poliitilised tingimused katalaanide setsessiooniks on loodud Hispaania keskvalitsuse legitiimsuse langemise tõttu, mis on põhjustatud iseseisvusliikumise piiramisest ning majanduskriisist. Rahulolematuse Hispaania kehtiva poliitilise süsteemiga korreleerub iseseisvumise toetamisega (Boylan 2015, 776). Michael Strubell (2016) on Hispaania keskvalitsuse tegevust katalaanide suhtes kirjeldanud „külma repressioonina“, viidates Kataloonia liidrite vastu suunatud laimukampaaniale, keskvalitsuse vihjetele blokeerida Kataloonia liikmelisust Euroopa Liidus ning iseseisvusliikumist toetavate kohtunike distsiplinaarmenetlusega ähvardamisele. Kataloonia ja keskvalitsuse vahelised pinged tõusid peale läbirääkimisi Kataloonia autonoomse piirkonna statuudi üle. Põhiseaduskohus tühistas sätted, mille kohaselt oleks tõusnud regioonile suunatud tulumaksu osakaal ning sätestatud katalaani keele kasutamine administratiivses asjaajamises, meedias ja hariduses (Burg 2015, 292–293). Otsus langes ajaliselt kokku majanduskriisiga, mille tulemusel Kataloonia tööpuudus kahekordistus – valitsuse legitiimsus langes veelgi (Idescat 2016). Hispaania puhul on seega kohane mudel, kus valitsuse vastuseis detsentraliseerimisele langetab legitiimsust langetavat ning mobiliseerib katalaane riigi „jõunäitamise“ vastu välja astuma.

Katalaani erakonnad toovad setsessiooni päevakorda ning kujundavad regionaalset poliitilist eliiti, kuid ei halva ega dikteeri riikliku poliitika kujundamist. Hispaania

regionaalsed parlamendid on soosinud regionaalsete erakondade teket ja mõjukust Kataloonias: Kataloonia, ühes Baskimaaga on järjepidevalt eristunud ülejäänud riigist, kus regionaalsed erakonnad nii mõjukad ei ole, mõnes autonoomses piirkonnas puuduvad need täielikult (Llera 2011). Samas on rahvuslike-regionaalsete erakondade tähtsus riiklikul tasandil madal. Keskvalitsuses on võim koondunud üleriigiliste erakondade kätte ning esmajoonel toimub jagunemine vasak-parem teljel, alles seejärel tuum-perifeeria lõhe alusel (Llera 2011, 65). Hetkel on regionaalsetest erakondadest riigitasandil esindatud ainult kolme kohaga Kataloonia vasakerakond *Esquerra Republicana de Catalunya* (ERC), mis taotleb Kataloonia iseseisvust (Esquerra Republicana 2017).

Psühholoogiliste tingimuste esinemine Flandrias ja Kataloonias

Psühholoogiliste tingimuste kontekstis analüüsib autor tajutava ohu olemasolu flaami ja katalaani kultuurile eeskätt Belgia ja Hispaania kultuuri- ja keelepoliitika näol.

Flaamid

Flaamidel puuduvad psühholoogilised eeltingimused setsessiooniks, kuna pole tõsiseltvõetavat ohtu kultuuriliseks assimilatsiooniks või hääbumiseks. Flaami keel on Flandria ametlik keel ning flaamidel on suur otsustusõigus haridus- ja kultuuripoliitika üle. Võrdsuse tagamist ja flaamide huvide kaitset soodustab, et kogukonnad saavad seadusi vetostada. Samuti kasutatakse parlamendis kvalifitseeritud häälteenamust ning kehtib nõue, mille kohaselt peab Belgia valitsus koosnema võrdsest arvust flaami- ja prantsusekeelsetest ministritest (Winter & Baudewyns 2011, 28–30). Vaatamata poliitilistele meetmetele flaamide huvide kaitseks, võib psühholoogilise faktorina näha flaamide vastumeelsust prantsuse keele domineerimisele. Flaame häirib prantsuse keele järjest suurem mõjuvõim Brüsselis, mis asub geograafiliselt Flandria territooriumil. Valglinnastumise tagajärjel on Flandria Brüsseliga piirnevad alad muutunud flaamidele vastumeelselt suures osas prantsusekeelseks (Winter & Baudewyns 2011, 31–33).

Tabel 1. Setsessiooni eeltingimuste olemasolu flaamide ja katalaanide puhul

<i>Setsessiooni eeltingimus</i>	<i>Flaamid</i>	<i>Katalaanid</i>
Geograafiline territoorium	eksisteerib, tugev	eksisteerib, tugev
Solidaarne grupp	eksisteerib, nõrk	eksisteerib, tugev
Majanduslik õiglustunne	eksisteerib, tugev	eksisteerib, tugev
Keskvalitsuse poliitilise legitiimsuse langus	eksisteerib, tugev	eksisteerib, tugev
Tajutud oht grupi identiteedile või kultuurile	eksisteerib, nõrk	eksisteerib, tugev

Allikas: autori koostatud.

Katalaanid

Psühholoogilised tingimused setsessiooniks on eelkõige katalaanide arvu vähenemine ja Kataloonia elanikkonna lingvistilise ja etnilise mitmekesisuse tõus. Riiklikult on loodud arvukalt võimalusi, et katalaani kultuuri säilitada – katalaani kultuuri diskrimineerimine psühholoogilise eeltingimuseks aktuaalne ei ole. Hispaania on alates 1978. aasta

põhiseadusest tunnistanud riigi pluralistlikku iseloomu. Enamus kultuuripoliitikast on kohaliku või regionaalse tasandi otsustada, näiteks 2010. aastal moodustas riigi panus kultuuri rahastamisest vaid 15%, võrrelduna kohaliku tasandi 55% ja regiooni 30%-ga (Villarroya 2012, 34–35). Samuti on katalaani keel kastiilia keele kõrval Kataloonia ametlik keel, mille kasutamine on nõutud ka kohalikus meedias (Villarroya 2012, 39). Samas on vähenenud Kataloonia homogeensus ning katalaani keelt kõnelevate inimeste arv. Ehkki 2008. aastal oskas katalaani keelt 78% Kataloonia elanikest, kasutas seda sotsiaalses suhtluses vaid 35% (Villarroya 2012, 39). Seega võib katalaani keele tähtsuse langus kujundada ettekujutuse ja hirmu kultuuri hääbumisest, luues tingimused setsessiooniks.

Järeldused

Mõlema juhtumi puhul on olemas geograafilised, majanduslikud ja poliitilised eeltingimused setsessiooniks. Nii flaamil kui ka katalaanidel on olemas eraldumist soosiv geograafiline territoorium: eksisteerivad regionaalsed poliitilised üksused ja isevalitsemisharjumus ning soodne asukoht välissuhtluseks ja kaubanduseks. Samuti valitseb flaamide ja katalaanide seas majanduslik ebaõiglustunne. Flandria ja Kataloonia on riigi jõukamad piirkonnad ning setsessiooni nähakse alternatiivina keskvalitsusepoolsele rikkuse ümberjagamisele. Kolmas jagatud eeltingimus on keskvalitsuse madal legitiimsus Belgias ja Hispaanias. Uuritud juhtumite puhul avaldub n-ö tsentraliseerimise paradoks. Belgia puhul on keskvalitsus nõrk eriomase riigikorralduse tõttu, mis on võimu detsentraliseerinud regioonidesse. Hispaania keskvalitsuse legitiimsus on langenud reaktsioonina katalaanide iseseisvuskatsete piiramisele. Seega tuleneb legitiimsuse langus Belgia puhul detsentraliseerimisest, Hispaania puhul tsentraliseerimisest.

Analüüsi alusel on setsessiooni eeltingimusena kõige olulisem enesesäilitamise soovist tulenev psühholoogiline surve ning solidaarse grupi olemasolu. Kataloonia setsessiooni liikumise intensiivsust saab seletada reaktsioonina rahvaarvu vähenemisele ja assimileerumise hirmule, mida flaamil ei esine. Hispaania ja Belgia nõrk riigiidentiteet on loonud eeldused solidaarse grupi tekkimiseks rahvuste tasandil ning flaame ja katalaane seob lingvistiline erisus ülejäänud riigist. Ehkki Flandria on demograafiliselt Katalooniast tunduvalt homogeensem, vähendab Belgias setsessiooni tõenäosust, et enese flaamina määratlemine on langustrendis. Flaamil puudub reaalne oht keele ja kultuuri hääbumisest: flaamikeelne elanik moodustab Belgia rahvusenamuse ning flaami keel on ametlik riigikeel, samuti puudub leppedemokraatias domineeriv rahvusgrupp, mis rahvusidentiteeti ohustaks. Seevastu katalaanid on Hispaanias rahvusvähemus ning katalaani keelt kõnelevate inimeste hulk väheneb ühes Kataloonia homogeense demograafilise koosseisuga – psühholoogiline surve mobiliseerib väiksemat solidaarset gruppi vaatamata regiooni kui terviku suuremale heterogeensusele.

Uurimuse põhjal võib järeldada, et setsessiooniliikumiste olemasolu ei sõltu seda nõudva grupi suhtelisest suurusest, kuid on tõenäolisem rahvusgruppide puhul, mis on riigis arvulises vähemuses. Rahvusvähemuste puhul esinevad tugevamalt psühholoogilised ja sotsiaalsed tingimused setsessiooniks, mis on vajalikud poliitilise liikumise tekkimiseks ja toetuspinna leidmiseks. Samuti saab järeldada, et psühholoogilised ja sotsiaalsed tingimused on setsessiooniks kõige olulisemad ning seetõttu on flaamide setsessiooniliikumine vähem aktiivne. Töö põhjal ei saa väita, et Belgia leppedemokraatia on parim viis etnilise konflikti ennetamiseks või vähendamiseks. Detsentraliseerimisel on kahesuunaline mõju flaamide motivatsioonile setsessiooniks, samuti õõnestab see Belgia kesk võimu ning on tekitanud riigis teist laadi vastandumise ja võimuvaakumi. Sellegipoolest näitlikustab analüüs sarnasusi erinevate setsessiooni liikumiste loogikas ning ilmestab nähtuse mitmetahulist ja keerukat iseloomu.

Kasutatud materjalid

- Blommaert**, Jan . 2011. „The Long Language-ideological Debate in Belgium“ *Journal of Multicultural Discourses* 6(3): 241–256.
- Boylan**, Brandon M. 2015. „In Pursuit of Independence: the Political Economy of Catalonia’s Secessionist Movement“ *Nations and Nationalism* 21(4): 761–785.
- Brans**, Marleen, Valérie **Pattyn**, and Geert **Bouckaert**. 2016. „Taking Care of Policy in Times of Crisis: Comparative Lessons from Belgium’s Longest Caretaker Government“ *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice* 18(5): 448–463.
- Buchanan**, Allen. 1991. „Toward a Theory of Secession“ *Ethics* 101(2): 322–342.
- Burg**, Steven L. 2015. „Identity, Grievances, and Popular Mobilization for Independence in Catalonia“ *Nationalism and Ethnic Politics* 21(3): 289–312.
- Cerulus**, Laurens. 2016. „Flemish Nationalists Break Cover on Belgium’s Future“ *Politico* 23.01.2016, <http://www.politico.eu/article/flemish-nationalists-break-the-silence-on-belgiums-future-separatism-independence-bart-de-wever/> (külastatud 17. märts, 2017)
- Coakley**, John. 2011. „Comparing Ethnic Conflicts: Common Patterns, Shared Challenges“ *Pathways From Ethnic Conflict*, eds. John Coakley. Abingdon: Routledge, 261–279.
- De Winter**, Lieven, Pierre **Baudewyns**. 2011. „Belgium: Towards the Breakdown of a Nation-State in the Heart of Europe?“ *Pathways From Ethnic Conflict*, eds. John Coakley. Abingdon: Routledge, 20–44.
- Esquerra Republicana**. 2017. „Republican Left of Catalonia“ <http://www.esquerra.cat/language/english> (külastatud 8. mai, 2017).
- European Commission**. 2017a. „Flanders“ <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/base-profile/flanders> (külastatud 8. mai, 2017).
- European Commission**. 2017b. „Walloonia.“ <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/base-profile/wallonia> (külastatud 8 mai, 2017).
- European Commission**. 2017c. „Catalonia.“ <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/base-profile/catalonia> (külastatud 8 mai, 2017).
- Hechter**, Michael. 1992. „The Dynamics of Secession“ *Acta Sociologica* 35(4): 267–283.
- Hoffmann**, Charlotte. 2000. „Language, Autonomy and National Identity in Catalonia“ *The Sociological Review* 48(S1): 48–78.
- Hooghe**, Liesbet. 2003. „Belgium: from Regionalism to Federalism“ *The Territorial Management of Ethnic Conflict*, eds. John Coakley. London: Frank Cass Publishers, 73–98.
- Idescat**. 2013. „Language Uses of the Population 2013. Population aged 15 or more. By linguistic Identification with Catalan. Areas“ *Statistical Yearbook of Catalonia*. <http://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=804&lang=en> (külastatud 8. mai, 2017).

- Idescat.** 2015. „GDP per inhabitant. 2011-2015. In purchasing power parity (PPP)“ *Statistical Yearbook of Catalonia*. <http://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=356&lang=en> (külastatud 8 mai, 2017).
- Idescat.** 2016. „Unemployment rate. 2001-2016. By sex. Provinces“ *Statistical Yearbook of Catalonia*. <http://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=318&lang=en>. (külastatud 7. mai, 2017).
- Jassem-Staniecka**, Anna. 2012. „Community Conflict in Belgium and its Linguistic Reflections“ *Annual of Language & Politics and Politics of Identity* 6(2): 23–44.
- Jenne**, Erin, Stephen M. **Saidemann** and Will **Lowe**. 2007. „Separatism as a Bargaining Posture: the Role of Leverage in Minority Radicalization“ *Journal of Peace Research* 44(5): 539–558.
- Llera**, Jose F. 2011. „Spain: Identity Boundaries and Political Reconstruction“ *Pathways From Ethnic Conflict*, eds. John Coakley. Abingdon: Routledge, 45–75.
- Miley**, Thomas J. 2013. „Blocked articulation and nationalist hegemony in Catalonia“ *Regional & Federal Studies* 23(1): 7–26.
- Mylonas**, Harris, Nadav **Shelef**. 2014. „Which Land Is Our Land? Domestic Politics and Change in the Territorial Claims of Stateless Nationalist Movements“ *Security Studies* 23(4): 754–786.
- New Flemish Alliance** 2017. „Frequently Asked Questions“ <http://english.n-va.be/frequently-asked-questions#belgium> (külastatud 3. mai, 2017).
- Villarroya**, Anna. 2012. „Cultural Policies and National Identity in Catalonia“ *International journal of cultural policy* 18(1): 31–45.
- Wood**, John R. 1981. „Secession: a Comparative Analytical Framework“ *Canadian journal of political science* 14(1): 107–134.

Võimuvastased meeleolud Venemaal: aktiveerumine?

Aleksei Jašin

Lühikokkuvõte

Viimase Vladimir Putini ametiajaga kaasnesid Venemaa majanduse langus ning venemaalaste elujärje allakäik. Samal ajal marginaliseeriti kodanikuühiskonda riikliku meedia propaganda ja poliitiliste õiguste mahasurumisega. 2017. aastal, mil toimusid esimesed suuremad meeleavaldused Bolotnaja platsi miitingute ajast, oli poliitiline opositsioon Aleksei Navalnõi eestvedamisel Venemaal taas ärkamas. Liberaalseid vaateid toetav noorem kontingent näitas viimaste meeleavalduste jooksul enneolematut poliitilist aktiivsust. Antud fakt annab põhjust loota, et lähitulevikus võib tänu põlvkonnavahtetusele oodata Venemaad demokratiseerumine.

Aleksei Jašin on Tartu ülikooli 2. aasta riigiteaduste tudeng. Aastal 2017 oli ta Tallinna Ülikooli teaduseassistent, mille käigus aitas teostada Eesti ühiskonna integratsiooniuringut.
E-post: alexey.jn@gmail.com

Aleksei Jašin. 2018. "Võimuvastased meeleolud Venemaal: aktiveerumine?" *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 70-73. Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Sissejuhatus

„Inimene, kes koges vabadust ja täiel määral nautis oma õigusi tõelise kodanikuna, ei naase piiravate eeskirjade ning kehtestatud dogmade videvikku” (Kozyrev 1992, 288).

Üldistades võib öelda, et Venemaal valitsevad samad riigitegelased juba 18 aastat. Eelnevate valimiste tulemused näitavad, et rahvas on suurriigi eestvedajate tööga ülimalt rahul. Vaatamata langevale osalusele valimistel sai Ühtne Venemaa 76% toetusega 343 kohta riigiduumas. Aastal 2012 sai võimsa ülekaaluga ning 64% toetusega presidendiks taas Vladimir Putin. Tänapäeval on toimunud Venemaa sise- ja välispoliitikas mitu olulist sündmust, mis on mõjutanud nii riigisisest elu kui ka seeläbi rahva meeleolu. 2017. aasta märtsis ja juunis toimunud üleriigiliste miitingute taustal tundub, et vähemuses olev võimukriitiline elanikkond on aktiveerumas. „Dissidentide” meeleolud on valitsusvastased ning nad taotleavad võimuvahetust. Mis aga sunnib inimesi meelt avaldama ja milliseid muutusi oodatakse?

Maailma jaoks tavaline suundumus kerkib esile ka Venemaal – riigis, kus sotsiaalmajanduslik tase on langemas, rahva rahulolematuse võimu suhtes on tõusmas. Nafta hinna langus ning lääneriikide sanktsioonid põhjustasid rubla odavnemist ja muutusi elujärjes: ligikaudu 20 miljonit venelast elab vaesuses. Samal ajal miinimumpalk on ca 30% võrra madalam kui elukallidus. Situatsiooni stabiliseerimiseks arendab ning rakendab valitsus ebapopulaarseid reforme. Näiteks ilmunud maksusüsteem Platon korjab lisamaksu veokijuhtidelt (üks põhjustest, miks keskmine toidukorv on kallinenud), et teha lõpuks maanteed korda. Antud maksusüsteem põhjustas veokijuhtide proteste ning isegi boikotte. Võimuvastaselt meelestatud kodanikud spekulatsioonivad, et taolised seadused on seotud korruptsiooniga.

Tõsi on, et enamik ainult riiklikku meediat tarvitavatest inimestest ei suuda seostada elatustaseme halvenemist poliitilise suunaga. Julgen väita, et seevastu enamik meeleavaldajatest tarvitavad alternatiivlikaid. Kuigi *Freedom House* (2017) tunnistas Interneti Venemaal „osaliselt vabaks”, siis televisiooni langev populaarsus annab põhjust loota, et meediaväli on rikastumas just tänu Internetile.

Võitlus ekstremismiga või kruvide kinnikeeramine?

On põhjust arvata, et need kaks käivad käsikäes. Nii sai tuntud videoblogija Ruslan Sokolovski 3,5 aastat tingimisi vangistust (*Lenta.ru* 2017), kuna solvas usklike tundeid oma videotega. Jehoova tunnistajad on mõistetud Venemaal ekstremistideks, nende tegevus ja jumalateenistus on nüüdseks keelatud (BBC 2017). Rahalisi trahve või tingimisi karistusi on saanud ka inimesed, kes väidetavalt õhutasid separatismi või riigipööret, avaldades meelt sotsiaalmeedias ning jagades pilte, luuletusi ja blogipostitusi (RBC 2016). Eriti märkimisväärsed on süüdistused Ukraina kontekstis. Siinkohal süüdistatakse neid, kes keelduvad tunnustamast Krimmi Venemaa territooriumina ning avaldavad selle vastu meelt. Kohtumenetluste sisu on seotud Venemaa karistusseadustiku 282. paragrahvi (ekstremismi õhutamise).

Inimesed ei ole rahul ekstremismivastase seadusega eelkõige selle ebamäärasuse tõttu. Kodanikud ei tea täpselt, millised tegevused või ütlused on seaduse järgi ekstremistlikud. Mitmed süüdistused on rahva silmis näinud ebaõiglastena ja viinud protestideni. *Online*-petitsioon seaduse tühistamiseks korjas vajalikud 100 000 allkirja, kuid valitsus lükkas selle tagasi (Балашова 2017). Võimukriitilised allikad on nimetanud antud seadust ebainimlikuks. Nende arvates ei ennetata see terrorismi (ametlik seaduse eesmärk), vaid õhutab seda, kuna toodab inimestes võimuorganitevastast viha.

Poliitiline opositsioon on 2018. aasta presidendivalimiste eel tegutsemas täies hoos. Siinkohal on tähelepanu pälvinud Aleksei Navalnõi ning tema korruptsioonivastane fond, millega on loodud mitu dokumentaalfilmi, milles räägitakse võimulähedaste ja võimulolevate inimeste rikkusest ning väidetavast korruptsioonist. Hetkel on fondi tegevus peädinud filmiga Dmitri Medvedevist. Videot on Internetis vaadatud üle 20 miljoni korra ning sellele järgnesid Aleksei Navalnõi üleskutsed koguneda märtsis ja juunis korruptsioonivastastele miitingutele üle kogu Venemaa. Ametlikel andmetel osales 12. juunil miitingutel kuni 98 000 inimest 154 linnas, kusjuures vahistati vähemalt 1700 inimest (Meduza 2017a). Tegu oli suurima võimuvastase miitinguga pärast Bolotnaja platsi proteste. Vene riikliku meedia vaikus antud sündmuste puhul paneb mõtlema traditsioonilisele tsensuurile. Samas, Levada keskuse andmetel langes märtsi kuuga Medvedevi toetus rahva seas 10% võrra ning on hetkel 42% tasemel (Meduza 2017b).

Mäletatavasti algas 2011. aastal Venemaal kaheaastane võimuvastaste miitingute sari. Tol ajal avaldas rahvas meelt valimistulemuste võltsimiste vastu ning liikumise peamiseks loosungiks oli „ausate valimiste eest”. *Grani.ru* (2011) andmetel kogunes 10. detsembril 2011. aastal Bolotnaja platsi miitingule kuni 150 000 inimest ning samal päeval toimusid meelevaheldused umbes 150 linnas nii Venemaal kui ka välismaal. Ainuüksi Moskvast vahistati meelevahelduste sarja käigus umbes 5000 inimest. Miks aga vaibusid Bolotnaja platsi protestiliikumised ning kuidas nad erinevad tänapäevastest rahva meelevaheldustest?

Esiteks soovin taaskord rõhutada sotsiaalmajanduslikku seisut. Bolotnaja platsi miitingute ajal oli Venemaa SKP maailmas 6. kohal ning venemaalaste sissetulekud kasvasid. Seejärel tuli 2014. aasta Krimmi anneksioon, mis taastas V. Putini kõrge reitingu. Hetkel on Venemaal aga majanduskriis ning minu hinnangul Krimmi-laadne poliitiline skeem enam teist korda võimu populaarsust ei taastaks. Selle põhjuseks on kasvav arusaamine, et elutaseme langus on anneksiooniga seotud.

Kas tulevik on noorte kätes?

Paljud panid tähele, et suur osa 26. märtsi protestijatest olid 30-aastased ning nooremad inimesed. On arvatud, et noored on Venemaal apoliitilised, kuid hetkel võib järeldada vastupidist. Olen kuulnud arvamust, et Vene riikliku meedia sisu on loodud nõukogudeaegsete inimeste poolt samasuguste inimeste jaoks. Sellega taheti öelda, et võimumeelse meedia kontseptsioon noortele ei mõju. Enamik neist ei tarbi televisiooni, vaid kasutab informatsiooni saamiseks Interneti, mis on aga ka peamiseks platvormiks võimukriitilistele allikatele, kus tegutseb muuhulgas A. Navalnõi ning teised blogijad.

Ajakirjaniku Vladimir Pozneri arvamusel on Venemaa suurimaks probleemiks tänapäeval Nõukogude inimeste valitsemine ajal, mil elukorraldus on ammu muutunud (Snob 2015). Tema tagasihoidliku prognoosi järgi hakkab riigivõim demokratiseeruma siis, kui nooremad ja vabama Venemaa esindajad jõuavad võimule – seda ehk umbkaudu 10 aasta pärast.

Arutelu kokku võttes tundub, et hetkel on võimuvastane elanikkond Venemaal kogu V. Putini „ajastu“ jooksul oma aktiivsuse tipus ning selleks on kolm peamist põhjust. Esiteks põhjustab sotsiaalmajandusliku taseme langus rahulolematust võimuga. Samal ajal on karmistumas režiim. See väljendub teo- ja sõnavabadust piiravates seadustes, mis meelevaheldavad kodanikke võimuorganite vastaselt. Vürtsi lisavad opositsioonilised poliitikud. On saabunud õige aeg nende tegevuste jaoks ning võimuvastane resonants vajab eestvedajaid.

Noorte venemaalaste osalus ning kogu võimuvastase liikumise aktiveerumine annab alust arvata, et tulevikus ootavad Venemaad muutused, milleks võiks olla riigi

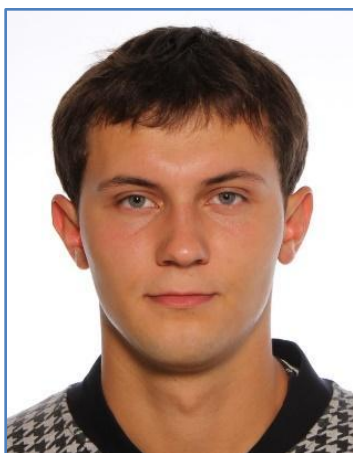
demokratiseerumine. eda võib väita ennekõike varasemalt viidatud Kozyrevi mõttest lähtudes – vabadust nautinud kodanik ei naase tahtlikult piiravate eeskirjade ning kehtestatud dogmade videvikku.

Kasutatud kirjandus

- Антонова, Елизавета, Рождественский, Илья & Осипов, Иван.** 2016. “Два года за репост. Как власти борются с экстремизмом в Сети” *RBC*, <https://www.rbc.ru/newspaper/2016/05/10/572ca7d09a794742dedc645c> (külastatud 20.03.2018).
- Балашова, Анна & Конобеевская, Надежда.** 2017. “В правительстве отклонили петицию об отмене «закона Яровой»”. *RBC*, <https://www.rbc.ru/business/19/01/2017/5880ac8b9a794734c7b32465> (külastatud 06.04.2018)**Freedom House.** 2017. “Freedom in the World 2017. Russia” *Freedom House*, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/russia> (külastatud 20.03.2018).
- Голубева, Анастасия.** 2017. “Полгода как экстремисты: что происходит со "Свидетелями Иеговы" в России” *BBC*, <http://www.bbc.com/russian/features-41331942> (külastatud 18.03.2018).
- Grani.ru.** 2011. “Митинг на Болотной собрал от 85 до 150 тысяч человек”, <https://grani.ru/Politics/Russia/activism/m.193917.html> (külastatud 18.03.2018).
- Гусарова, Юлия.** 2015. “Владимир Познер: Проблема России в том, что ею управляют советские люди”, <https://snob.ru/selected/entry/102412> (külastatud 18.03.2018).
- Kozyrev, Andrei.** 1992. „Russia and Human Rights” *Slavic Review* 51 (2): 287-293.
- Lenta.ru.** 2017. “Ловившему покемонов блогеру Соколовскому дали три с половиной года условно” *Lenta.ru*, <https://lenta.ru/news/2017/05/11/sokolovskii/> (külastatud 18.03.2018).
- Meduza.** 2017a. “12 июня на улицы вышло больше людей, чем 26 марта”, <https://meduza.io/feature/2017/06/13/skolko-lyudey-protestovali-12-iyunya-i-skolko-zaderzhali> (külastatud 20.03.2018).
- Meduza.** 2017b. “«Левада-центр» зафиксировал резкое снижение рейтинга Медведева”, <https://meduza.io/news/2017/04/05/levada-tsentr-zafiksiroval-rezkoe-snizhenie-reytinga-odobreniya-medvedeva> (külastatud 20.03.2018).

Brexiti diskursuse võrdlev analüüs eesti- ja venekeelse meedia kontekstis

Artur Panov

Artur Panov on Tartu Ülikoolis omandanud bakalaureusekraadi riigiteaduste õppekaval rahvusvaheliste suhete suunal ning kõrvalerialana õppinud prantsuse keelt ja kirjandust. Alates 2017. aasta sügisest õpib ta Århusi Ülikoolis (Taanis) magistriõppes rahvusvahelisi suhteid.

E-post: artur.panov@outlook.com

Artur Panov. 2018. "Brexiti diskursuse võrdlev analüüs eesti- ja venekeelse meedia kontekstis." *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 74-77.
Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Idee tekkimisest

Antud kaastöö ja ettekanne 2017. aasta riigiteaduste aastakonverentsil põhineb minu bakalaureusetööl. Selle teema uurimiseks andis inspiratsiooni 2016. aastal toimunud Brexiti referendum, mille tulemusel otsustas Suurbritannia lahkuda Euroopa Liidust, ning viimastel aastatel palju tähelepanu pälvinud propagandasõda Vene ja Lääne meedia vahel. Uuritav sündmus on päevakohane jätkuvalt kestva Brexiti-arutelu raamistikus.

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli välja selgitada, kas Eesti venekeelne meedia peegeldab rohkem Venemaa või Eesti positsiooni Brexiti küsimuses ning mõista, kuidas erinev keskkond mõjutab Brexiti kajastust meedias (Panov 2017, 53). Selleks, et eesmärgini jõuda, oli vaja läbi lugeda ning analüüsida suurt hulgal artikleid, mis ilmusid Eesti ja Vene meedias. Brexiti juhtumiga kaasnenud ülisuur meediatähelepanu pakkus meediaanalüüsiks head alust, võimaldades uurida sündmuse kajastamist Eesti ja Vene meedias.

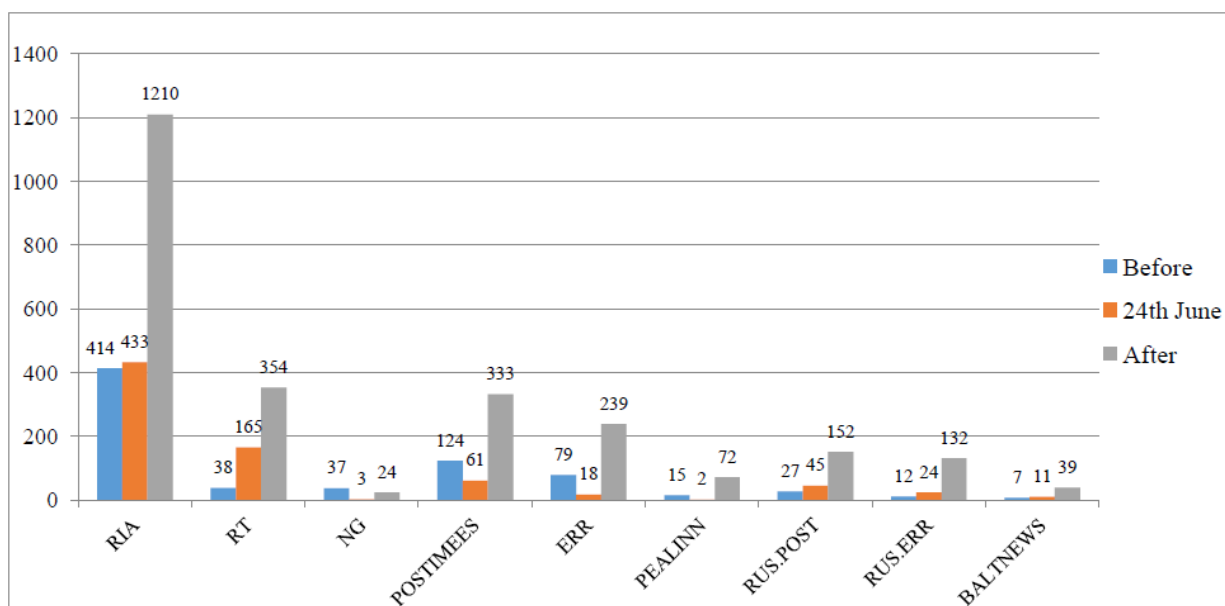
Metodoloogia

Töös analüüsitakse artikleid kolmest erinevast grupist: 1) Eesti meedia eestikeelsele lugejaskonnale, 2) Eesti meedia venekeelsetele lugejatele ja 3) Venemaa meedia. Igas grupis analüüsitakse kolme meediaallikat, millest kaks on kas riiklikus omanduses või toetavad riiklikku seisukohta ning üks on alternatiivne ehk riigiga mitteseotud meediaallikas. Analüüsiks valiti väljaanded *Russia Today*, *Ria Novosti*, *Novaja Gazeta*, Postimees, ERR ning *Baltnews*. Artiklid valiti nende sisu (Brexit pidi olema põhiteemaks) ning ilmumisperioodi järgi. Kõik analüüsitavad artiklid ilmusid ajavahemikul 23. märts kuni 23. september 2016 ehk täpselt kolm kuud enne ja kolm kuud pärast Brexiti referendum toimumist. Artiklitele tehti sisuanalüüs ning uuriti, kas artikkel on Brexiti suhtes positiivne, negatiivne või neutraalne. Saadud andmete põhjal võrreldi Eesti venekeelset meediat eestikeelse ja Venemaa meediaga ning seejärel hinnati, kummale narratiivile on Eesti venekeelne meedia lähedasem. Analüüsiks valiti kokku 166 artiklit.

Tulemused

Tekstide diskursuse võrdleva analüüsi põhjal oli võimalik teha erinevaid järeldusi ja tähelepanekuid. Esiteks ei räägi artiklid ainult Brexitist, vaid kajastavad ka erinevaid „kõrvalteemasid“, mida on bakalaureusetöös põhjalikumalt kirjeldatud. Lisaks räägitakse töös täpsemalt sellest, kas artiklid olid Brexiti suhtes pigem positiivsed, negatiivsed või neutraalsed. Analüüsi alguses uurisin, kui palju Brexiti-teemalisi artikleid ilmus väljaannetes kolm kuud enne, kolm kuud pärast ning referendumile järgneval päeval. Siit ka mõned tähelepanekud.

Umbes pooltes väljaannetes ilmus 24. juunil 2016 rohkem artikleid Brexiti teemal kui eelneva kolme kuu jooksul. Ainuüksi selle põhjal võiks järeldada, et referendumitulemus tuli suure üllatusena ning sellele pöörati palju tähelepanu. Kõrvalteemade puhul paistis silma kalduvus rääkida Brexiti mõjust Euroopa Liidule ja Suurbritanniale, mis iseloomustas nii Eesti kui ka Vene meediat. Üldiselt oli analüüsi põhjal võimalik teha kaks järeldust:

Joonis 1. Sõna “brexit” sisaldavad artiklid perioodil 23.03-23.09.2016

Allikas: autori töö.

1. Venekeelne meedia Eestis on rohkem mõjutatud eestikeelse meedia poolt, kuigi esinevad ka Vene meediale omased tunnused. Need mõjud avalduvad näiteks kõrvalteemade kajastamises ja artikli tonaalsuses. Venekeelne meedia räägib rohkem teemade nendest tahkudest, mis huvitavad venekeelseid lugejaid, näiteks kuidas Brexit mõjutab Venemaad ja kas Brexit mõjutab sanktsioonipoliitikat Venemaa suhtes. Eestikeelses meedias ei olnud sellised teemad fookuses. Lisaks hoiavad venekeelsed artiklid neutraalsemat seisukohta teema kajastamises kui eestikeelsed artiklid, mis on Brexiti suhtes kriitilisemad.
2. Narratiiv sõltub palju sellest, kas meediaallikas on riiklik või alternatiivne. Eesti alternatiivne venekeelne meedia on Brexiti suhtes positiivsem ning peegeldab rohkem Vene meedia positsiooni.

Siiski tuleb rõhutada, et tulemused on mitmetähenduslikud, mis tähendab, et ei ole võimalik leida selget seost kirjutise keele ja narratiivi vahel.

Edasiseks uurimiseks

Juba töö kirjutamise faasis tekkis mõtteid, kuidas seda teemat edasi arendada ning mis oleksid võimalikud uurimisküsimused. Lugejatele ja antud tööst huvitunutele panen neist kirja kaks. Uurida võib näiteks, kuidas alternatiivsed meediaallikad (nagu *Baltnews*) mõjutavad ühiskonna maailmavaadet ning kas need allikad on inimeste jaoks olulised ja usaldusväärsed. Seda teemat oleks huvitav analüüsida, kuna on alust arvata, et inimesed otsivad alternatiivset informatsiooni, mis pakuks neile teistsugust vaatenurka. Teiseks võimalikuks teemaks oleks mahukam Eesti, Vene ja Eesti venekeelse meedia võrdlev analüüs, milles uuritaks Eesti venekeelse meedia üldiseid mõjutajaid, mitte ainult Brexiti või mõne muu teema raames.

Töö kirjutamise kogemus – näpunäiteid tulevastele lõpetajatele

Töö kõige raskemaks osaks oli leida sobivaid artikleid ning anda oma hinnang teksti tonaalsusele (positiivne, negatiivne, neutraalne). Võttis väga kaua aega artikleid lugeda ja leida kõrvalteemasid ning lisaks tuli andmeid veel liigitada. Seega oleks olnud kasulik, kui

need oluks esitatud kodeeritult, kuid kahjuks ei jätkunud selleks piisavalt aega. Üldiselt oli väga huvitav tööd kirjutada, kuna teema vastas minu huvidele ja juhendaja hoiak oli toetav.

Kasutatud kirjandus

Panov, Artur (2017). *Comparative analysis of the discourse on Brexit in the context of Estonian and Russian language media* (saadaval siit: <http://dspace.ut.ee/handle/10062/56921>).

Sisepoliitilised väljakutsed Saksamaal liiduvalimiste kontekstis

Gert Siniloo

Lühikokkuvõte

Möödunud kevadel, kui riigiteaduste aastakonverentsil sai räägitud Saksamaa poliitika päevakajalistest teemadest ja parteide jõuvahekordadest, oli parlamendivalimisteni jäänud täpselt neli kuud. Nüüdseks on olukord kardinaalselt muutunud: esialgsed koalitsioonikõnelused jooksid liiva, riik on olnud rekordilise ajavahemiku uue valitsuseta ning vastu paljude tahtmist jätkub ikkagi kahe rahvapartei võimuliit. Kuna aeg on edasi läinud, on selle kirjutise mõte vaadelda, kuidas jõuti eelmise aasta maist esmalt liiduvalimisteni ning seejärel tänasesse päeva, Merkeli neljanda ametiaja läveni.

Gert Siniloo on Tartu Ülikooli rahvusvaheliste suhete ja Euroopa uuringute magistrant. Oma magistritöös uurib ta kuidas parempopulistid Euroopa Parlamendis välispoliitikat kujundavad. Bakalaureusekraadi riigiteadustes sai Gert samuti Tartu Ülikoolist. Oma ülikooliõpingute vältel on ta veetnud vahetussemestrid Saksamaal ja Belgias. Ta on töötanud reporterina Postimehes ning tema artikleid on avaldatud Delfis, Müürilehes ja Sirbis.

E-post: gsiniloo@gmail.com

Gert Siniloo. 2018. "Sisepoliitilised väljakutsed Saksamaal liiduvalimiste kontekstis." *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 78-81. Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

I Enne valimisi

Saksamaa läks parlamendivalimistele vastu olukorras, milles aastapäevad varem olid Suurbritannias võidutsenud Brexiti-pooldajad, üllatuslikult USA presidendiks valitud Donald Trump püüdis ellu viia oma valimislubadusi, Geert Wildersi erakond oli teinud Hollandis paremuselt teise tulemuse ja Marine Le Pen oli jõudnud Prantsusmaa presidendivalimiste teise vooru ja saanud kolmandiku häältest. Paljude analüütikute huulil oli moesõna „populism“ ning pilgud pöördusid Euroopa Liidu (EL) võimsaima riigi ja suurima majanduse poole. Saksamaal oli populaarsust kogumas Alternatiiv Saksamaale (AfD) – erakond, mis sai kunagi alguse Euroopa ühisraha vastasest kriitikast, kuid arenes ajapikku parempopulistlikuks parteiks. Saksa suurima erakonna Sotsiaaldemokraatliku Partei (SPD) etteotsa oli valitud endine Euroopa Parlamendi president Martin Schulz, kes taotles kantslerikohta. Pikalt riigi populaarseim poliitik olnud mitmekordne endine välisminister Frank-Walter Steinmeier (SPD) valiti presidendiks. 2013. aastal parlamendist välja jäänud liberaalne erakond Vabad Demokraadid (FDP) oli küsitluste järgi tegemas *comebacki* uue liidri Christian Lindneri juhtimisel. Kristlik-Demokraatliku Liidu (CDU) ja selle Baieri sõsarpartei Kristlik-Sotsiaalse Liidu (CSU) koalitsiooni eesotsas soovis neljandat korda kantsleriks saada Angela Merkel (CDU), korduvalt Euroopa võimsaimaks tituleeritud poliitik.

Küsitluste järgi polnud Merkelil muretsemiseks erilist põhjust. 2017. aasta maikuus juhtis CDU/CSU 37%-ga, lähim konkurent SPD oli 10% kaugusel, ehkki aasta alguses olid sotsiaaldemokraadid korra isegi liidrid. Samal ajal toetasid pooled vastanuist Merkeli järgmise kantslerina, Schulzi toetus jäi 36 protsendi juurde. Paljukõneldud Schulzi-efekt tundus olevat läbi saanud: vaatlajate hinnangul ei suutnud Schulz piisavalt hästi valijaskonda kõnetada ning uue tulija tiitel on paratamatu varem või hiljem hääbuma. Samal kuul ütles 66 protsenti küsitletutest, et neile on ebaselge, millise poliitika eest Schulz seisab. Ohumärk SPD-le oli ka see, et kui tervikuna toetas toonast CDU/CSU ja SPD suurt koalitsioonivalitsust 55%, siis SPD-d selles valitsuses vaid 40 protsenti (võrdluseks: CDU toetus oli 53%, CSU-l 30%). Need ei olnud sugugi paljulubavad märgid Schulzile ega tema parteile, kes soovisid saada valitsuse juhterakonnaks ja olla võimul Merkelita. SPD võimalikel partneritel ei läinud ka paremini: FDP toetus oli enamasti alla 10%, rohelist (Grüne) toetus oli samuti langustrendis ja alla 10% (Ehni 2017). Veel enam: selleks ajaks olid sotsiaaldemokraadid kaotanud kolmed liidumaa valimised järjest: Saarimaal, Schleswig-Holsteinis ning eriti valusalt Nordrhein-Westfalenis, kus kaotati ligi kolmandik parlamendikohtadest ja jäädi opositsiooni. SPD hoog oli selgelt raugenud.

On selge, et Schulzil ja tema parteil oli keeruline Merkeli vastu kampaaniat teha. Ehkki Schulz ise oli uus nägu Saksa sisepoliitikas, oli tema partei istunud äsja neli aastat kristlike demokraatidega ühes valitsuses ning olnud koalitsioonipartner ka aastail 2005-2009. Seega oli ametisoleval valitsusparteil raske kritiseerida otsuseid, mille kinnitamise juures ise oldi. SPD üritas Schulzi juhtimisel teha kogu valimisdebati keskseks teemaks sotsiaalset võrdsust, kuid see ei kandnud hästi vilja. Saksamaa majandusel läks (ja läheb jätkuvalt) hästi: 2017. aasta mais olid 81% küsitletuist majandusolukorraga rahul või väga rahul. Raske oli midagi öelda ka Merkeli 2015. aasta otsuse kohta Saksamaa piirid põgenikele avada, sest avatud ja salliv suhtumine põgenikesse oli SPD-le väga oluline. Pealegi oli asüülitootajate hulk 2015. aastaga võrreldes mitu korda langenud.

Valijate jaoks oli oluline ka siseturvalisus, mille märksõnad olid terrorioht ja Vene häkkerite mõjutustegevus valimistel, aga neil teemadel nägi jällegi enamik valijaid CDU/CSU liitu usaldusväärsemana. Ka vastandumine AfD-le ei toonud kuigivõrd toetajaid juurde, sest koostöö nendega oli Merkel nagunii välistanud. Saksa poliitikateadlase Oskar Niedermayeri arvates vajanuks SPD sellist teemat, mille puhul valitseks ühiskonnas arvamus, et nemad on

selle parimad asjatundjad (Neuerer 2017). Tagantjärele teame, et säärast teemat SPD-l leida ei õnnestunudki. Korraks näis, et selleks võivad saada suhted Türgiga, mis olid pärast otsust Saksa sõdurid Incirliki sõjaväebaasist ära tuua taas halvenenud. Samas sai kohe selgeks, et isegi kui Merkel ei toeta EL-i ja Türgi liitumiskõneluste kohe katkestamist nagu Schulz, on kristlikud demokraadid ikkagi Türgi suhtes väga kriitilised ja valmis seda ka välja ütlema. Ka eurointegratsiooni ja ELi reformimise osas olid trumbid ametisoleva kantsleri käes, millele andis uue laengu Emmanuel Macroni valimine Prantsusmaa presidendiks ja sellele järgnenud ühised ülesastumised.

Arvestades populistide tugevat esinemist viimase aja valimistel Euroopas ja mujalgi, oli muidugi tähelepanu all ka AfD. Kevadeks 2017 oli erakond olnud juba mõnda aega siseheitleste küüsis. Parteikaaslaste toetus senisele liidrile Frauke Petryle oli kõvasti kahanenud ning aprillis valiti liiduvalimiste juhttandemiks hoopis senine aseesimees Alexander Gauland ja uue tulijana rahvusvahelise kogemusega ekspankur Alice Weidel, kelle valimises nähti soovi mõjuda valijatele liberaalsema ja avatuma erakonnana. Igatahes eeldati pool aastat enne valimisi, et AfD pääseb tõenäoliselt parlamenti.

II Valimised ja järgnenud kõnelused

24. septembril 2017 toimunud valimiste tulemus oli kahele suurele parteile suur pettumus ning AfD-le joovastav edulugu. Suurimaks kaotajaks peeti sotsiaaldemokraate, kes tegid oma kõige nõrgema tulemuse pärast Teist maailmasõda. Nende poolt hääletas vaid 20% valijaskonnast, mida oli 5 protsendipunkti vähem kui aastal 2013. Kehvasti läks ka CDU/CSU liidul, mis võitis küll 33% toetusega valimised, kuid kaotasid sealjuures eelmiste valimistega võrreldes ligi 9%. Juubeldused kõlasid aga AfD liikmete seas, sest lisaks esmakordsele pääsule parlamenti said nad peaaegu 13% häältest, mis andis kolmanda koha suurte parteide järel. Ülejäänud erakondadest tegid möödunud korra veidi parema tulemuse vasakpoolne *Die Linke* ja rohelised ning liberaalne FDP sai tagasi Bundestagi, kogudes ligi 11% häältest.

Kohe pärast valimistulemuse selgumist teatas Schulz, et sotsiaaldemokraadid jäävad vabatahtlikult opositsiooni. Partei oli ilmselges madalseisus, sest kukkumine oli ränk: Schulzist loodeti kampaania alguses Saksa sotsiaaldemokraatia taaskäivitajat ning uut kantslerit, ent selle asemel saadi hävitav kaotus. Kuna AfD ning ka *Die Linke* oli koostöö välistatud, oli ainuke variant enamusvalitsuse moodustamiseks niinimetatud Jamaica kombinatsioon: kristlikud demokraadid (erakonna värvus: must), liberaalid (kollane) ja rohelised. Kuu pärast valimisi algasidki nelja erakonna eelkõnelused, mille jooksul pidi selguma, kas leidub piisav ühisosa koalitsioonikõneluste alustamiseks. Ehkki kõneluste pooled olid paljudes valdkondades üksteisest valgusaastate kaugusel, näis pärast mitu nädalat kestnud läbirääkimisi, et kokkulepe on käeulatuses. Ootamatult teatasid aga liberaalid novembri keskel, et nemad edasi minna ei saa, tuues põhjenduseks ületamatud vastuolud energia- ja rändepoliitikas.

Ebaõnnestunud kõnelused jätsid lauale kolm varianti: erakorralised valimised (mida tahtis põhimõtteliselt vaid AfD, kelle toetus oli teiste arvelt pärast valimisi veelgi tõusnud), Saksa poliitilises ajaloos veel proovimata vähemusvalitsus⁶ (mida ei soovinud Merkel) ning nõndanimetatud suure koalitsiooni (GroKo; tuleneb sõnadest *groß* ja *Koalition*, kokku suur koalitsioon) jätkumine. Viimase variandi oli Schulz peale valimisi välistanud, ent president Steinmeieri, Merkeli partei ja osa sotsiaaldemokraatide endi surve viisid jaanuari lõpuks selleni, et CDU/CSU ja SPD alustasid ametlikke koalitsiooniläbirääkimisi. Märtsi esimesteks

⁶ Vähemalt kolmel korral on liidutasandil vähemusvalitsus küll eksisteerinud, ent kahel korral oli see vahetult pärast koalitsiooni lagunemist ning kolmandal juhul pärast parlamendiliikmete väljaastumist valitsevast fraktsioonist. Viimati valitses Saksamaad vähemusvalitsus 1982. aastal, seda kahe nädala vältel.

päevadeks, mil SPD liikmed kiitsid uue koalitsioonileppe heaks, oli selge, et GroKo tuleb taas.

III Mis saab edasi?

Märtsi keskel toimusid Bundestagis kantslerivalimised. Neljanda ametiaja pälvimiseks oli Merkelil tarvis 355 häält, mille ta sai kokku. Pärast hääletust sai Merkel asuda valitsust kokku panema. Pikalt CDU käes olnud rahandusministri koht läks koalitsioonipartneritele ning ministriks ja asekancleriks sai SPD esimehe kohusetäitja, senine Hamburgi linnapea Olaf Scholz. Ka välisministri koha said sotsiaaldemokraadid, kuid ametisolev Sigmar Gabriel, endine parteijuht, enam valitsuses ei jätkata. Valitsusse ei läinud ka Martin Schulz, kellest pidi enne parteikaaslaste mässu saama uus välisminister. Kristlikud demokraadid esitasid uueks siseministriks Horst Seehoferi, Baieri sõsarpartei CSU esimehe ja liidumaa senise peaministri (Ferstl 2018).

Niisiis on ligi pool aastat kestnud arutelude ja ametlike kõneluste järel Saksamaal uus-vana valitsus. See oli kompromiss, mis meeldis vähestele, kuid mis näis ühel hetkel vältimatuna. Samas on valijad tagasihoidlikud: viimased küsitlusandmed näitavad GroKole 46% toetust. Enim on sellele vastu AfD poolehoidjad, kes võivad rõõmustada, sest partei populaarsus on kasvanud 15%-ni, mis tähendab, et 18% peal oleval SPD-l ollakse tihedalt kannul (Ehni 2018). Sotsiaaldemokraadid on aga praeguse olukorra suurimad võitjad: nende toetus on juba langenud alla viimaste valimiste tulemuse, seega läinuks neil erakorraliste valimiste puhul veel halvemini. Nüüd on nad jätkuvalt valitsuspartei, kuid aeg näitab, kas nende „võit“ on lühiajaline või õnnestub sedapuhku Merkeliga koos valitsedes ka oma populaarsust tõsta.

Kasutatud kirjandus

- Ehni**, Ellen. 2017. Schulz-SPD sackt ab. Tagesschau, 11. mai <https://www.tagesschau.de/inland/deutschlandtrend-775.html> (külastatud 09.03.2018).
- Ehni**, Ellen. 2018. Mehrheit bleibt GroKo-skeptisch. Tagesschau, 1. märts <http://www.tagesschau.de/inland/deutschlandtrend-1167.html> (külastatud 09.03.2018).
- Ferstl**, Max. 2018. Wie es nach dem Ja der Genossen weitergeht. Süddeutsche Zeitung, 4. märts <http://www.sueddeutsche.de/politik/spd-wie-es-nach-dem-ja-der-genossen-weitergeht-1.3890182> (külastatud 09.03.2018).
- Neuerer**, Dietmar. 2017. „Die Kernwählerschaft der SPD schrumpft immer mehr“. Handelsblatt, 20. juuli <http://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/oskar-niedermayer-die-kernwaehlerschaft-der-spd-schrumpft-immer-mehr/20081800.html> (külastatud 09.03.2018).

Johan Skytte instituudi ning ühiskonnateaduste instituudi seminarisüsteemi võrdlus Oxfordis kasutusel oleva *tutorial system*iga

Andres Reimann, Kristel Jakobson, Karl Juhan Saks

Lühikokkuvõte

*Antud töö eesmärk on vaadata hetkel Tartu Ülikoolis kasutusel olevat „loeng + seminar“ õppesüsteemi kriitilise pilguga ning esitada alternatiiv maailma tippülikoolide praktikast, kus õppemeetod sisaldab loenguid ning tutoriale (tutorial system). Selline süsteem on kasutusel näiteks Oxfordi ja Cambridge'i ülikoolides. Antud teema paelub autoreid peamiselt põhjusel, et nad on ka ise „osa süsteemist“ – autorid õpivad Johan Skytte instituudis ning neid huvitavad alternatiivid hetkel rakenduvale seminaride süsteemile. Töö baasiks oleva uurimistöö keskne küsimus on järgmine: **kas ja kuidas on tuutorisüsteem (tutorial system) rakendatav Johan Skytte poliitikauuringute ning ühiskonnateaduste instituudis?** Lisaks huvitab autoreid, kui efektiivseks hindavad õppejõud hetkel kasutusel olevaid seminaride läbiviimise vorme.*

Andres Reimann õpib Tartu Ülikooli Johan Skytte poliitikauuringute instituudis riigiteadusi teisel kursusel. Alates 2017. aastast on ta tegev Poliitikalabori kaastöölisena.
E-post: andres.reimann@outlook.com

Andres Reimann, Kristel Jakobson, Karl Juhan Saks. 2018. "Johan Skytte instituudi ning ühiskonnateaduste instituudi seminarisüsteemi võrdlus Oxfordis kasutusel oleva *tutorial system*iga." *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool. lk 82-85. Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Kristel Jakobson õpib Tartu Ülikoolis Johan Skytte poliitikauuringute instituudis riigiteaduste erialal teisel kursusel. Alates 2018. aastast kuulub ta Riigiteaduste Seltsi juhatusse.
E-post: kristeljakobson9@gmail.com

Karl Juhan Saks õpib teisel kursusel Tartu Ülikooli Johan Skytte poliitikauuringute instituudis riigiteadusi. Alates 2017. aastast on ta tegev ka Rahvusvaheliste Suhete Ringis.
E-post: karljuhan.saks@gmail.com

Johan Skytte poliitikauuringute instituudis ja ühiskonnateaduste instituudis viidi mugavusvalimi raames läbi intervjuud programmijuhtide Alar Kilbi ja Margit Kelleriga (läbi viis Kristel Jakobson), tuutorisüsteemis õppinud ning õpetanud Illimar Ploomi ja Ahto Lobjakaga (läbi viis: Andres Reimann) ning sel hetkel aktiivselt seminare läbi viivate õppejõudude Raul Toomla ja Heiko Pääboga (läbi viis: Karl Juhan Saks). Valimi koostamisel pidasid autorid silmas intervjuueeritavate võimalikult erinevaid kokkupuutepindu (või nende puudumist) teemaga.

Tuutorisüsteemi olemus

Oxfordis on kasutusel *tutorial system*, eestikeelse vastena tuutorisüsteem. See kontseptsioon on lahti seletatud Oxfordi kodulehe alaveerus, mis selgitab bakalaureuseastme tudengitele seminaride vormi. Tuutor jälgib õpilase akadeemilist arengut ning annab õpilasele võimaluse arutada teemat oma ala ekspertidega (University of Oxford 2017). Tuutoritundide eesmärk on tegelikult defineeritud üsna hajusalt – kriitilise mõtlemise arendamine. Need peaksid ideaalvormis meenutama Vana-Kreeka poliste tsiviliseeritud vestluse algmudeleid.

Tuutoritundide vormis toimuvates seminarides osaleb üldjuhul lisaks tuutorile üks (kõige sagedasem), kaks või kolm õppurit. Nende peamiseks tegevuseks on esitleda ning kaitsta oma seisukohti, olla vastuvõtlik konstruktiivsele kriitikale ja kuulata ka kaasõpilas(t)e ning tuutori ideid-lahendusi. Tihti ei käsitleta loengutes ammendavalt kohustuslikke lugemismaterjale ning töö nendega jääb peamiselt tudengite hooleks. See on tingitud asjaolust, et loengud ise on sageli arutlevas, seminarilaadses, tudengeid kaasavas vormis (mis nõuab omakorda klassikalisest loengust rohkem aega). Seega on tuutoritundides olulisel kohal just kohustuslikest tekstidest ning nendega seotud iseseisvalt teostatud ülesannetest (lühiesseed ja -arutelud tekstidega seotud küsimuste alusel) “ülekäimine” (*ibid*).

Kui ajalooliselt on tuutoriteks olnud õppejõud, siis täna täidavad seda positsiooni aina sagedamini vanemad üliõpilased – ennekõike (õppeasutuse poolt) materiaalsel põhjustel. Magistrandid ja doktorandid on üldjuhul tuutoriteks teise ja kolmanda aasta bakalaureuseastme tudengitele.

Lisaks tuutoritundidele toimuvad igal nädalal tuutori poolt organiseeritud kohtumised, kus tehakse üliõpilastega (tavapäraselt ollakse tuutoriks 10-15 inimesele) midagi koos – tavaliselt organiseeritakse debatte, kohtumisi ülikooliväliste inimestega ning filmiõhtuid (pärast filme toimub arutelu või peab kirjutama essee). Harvemini käiakse koos ka teatris – hiljem antakse etendusest lähtuvalt ülesanne.

Tuutoritunnid aitavad märgatavalt kaasa tudengite arengule, nõudes neilt kõige muu kõrval väga suures mahu ka iseseisvat tööd. Heites pilgu tudengi iseseisva töö mahu hinnangutele ühes nädalas, on erinevus ilmne — tuutoritundidega ülikoolides on arvestatud töötunde ligikaudu 40 ühiku ulatuses ja mitte-tuutoritundidega koolides 20-28 ühiku ulatuses (*ibid*). Teiseks on tuutoritunnid distsiplineerivad, sest nendest hoidumine võib viia eksmatrikuleerimiseni. Kahe fenomeni koosmõjul on näiteks Oxfordi Ülikoolist väljalangemise tõenäosus madal, olles 1% ringis (Horn 2013, 354).

Intervjuude tulemused

Intervjueeritavad leidsid üldiselt, et seminaride eesmärgid on samad, olgu tegemist siis tuutorisüsteemi või traditsiooniliste seminaridega. Üliõpilane peaks endiselt saama vahetada mõtteid õppejõuga, kuid kindlasti õppima ka kaasüliõpilastega suheldes. Nii ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis (edaspidi: AKI) kui ka Johan Skytte poliitikauuringute instituudis (edaspidi: JSI) tõid programmijuhid välja aspekte tuutorisüsteemist, mis on juba mõlemas instituudis vastavalt kasutusel. Näitena toodi välja bakalaureuse- ja magistritööde juhendamine kolme- kuni neljaliikmelistes gruppides, mis intervjueeritavate arvates sarnaneb olemuselt tuutorisüsteemile.

Intervjueeritavad tõid korduvalt välja mõlema süsteemi erinevaid puudujääke ning eeliseid. Peaaegu kõik intervjueeritavad väljendasid muret üliõpilaste arvamuse mitmekesisuse vähenemise pärast tuutorisüsteemi rakendamise puhul. Mida suurem on grupp, seda rohkem on arvamusi. Neljases gruppis on arvamusi vähem kui viieteistkümneses.

Mõned intervjueeritavad aga rõhutasid isikliku lähenemise olulisust. Tuutorisüsteemi järgi õppinud intervjueeritavad hindasid kõrgelt õppejõu vahetut suhtlust üliõpilastega ning selle olulisust tagasiside saamisel. Vahetu suhtluse eelisega olid samuti nõus programmijuhid, kes arvasid, et tuutorisüsteem muudaks suhtluse üliõpilase ja lektori vahel oluliselt kiiremaks ning hoiaks muu hulgas kokku ka lektori aega – tagasiside kirjutamine on tihti väga ajamahukas töö.

Intervjueeritavad, kes olid seotud AKI või JSI-ga, hindasid traditsioonilise seminari vormi üldiselt paremaks. Lektorid, keda intervjueerisime, olid samuti rahul oma rakendatuga ega kibelenud seda tuutorisüsteemi vastu vahetama. Mõlemad intervjueeritud programmijuhid tõid siiski välja erinevaid variante, kuidas tuutorisüsteemi oleks võimalik vastavates instituutides rakendada.

Johan Skytte instituudi bakalaureuseastme programmijuht jõudis intervjuu vahendusel õppemeetodini, mis tuutorisüsteemi mugavdamise tagajärjel sarnaneb enim Madalmaades juba levinud ja kasutusel oleva *Problem Based Learning* meetodiga. AKI programmijuht pidas tuutorisüsteemi rakendatavaks. Takistuseks on aga, et kuna tuutorisüsteem paneb selle läbiviijatele suurema koormuse, oleks ülikoolil lektoreid juurde vaja - see ei ole aga võimalik lektorite ega ka finantsiliste võimaluste vähesuse tõttu.

Järeldused

Töö lõpuks selgus, et tuutorisüsteemi rakendamine oleks mõlemas instituudis keeruline. Seda põhjustavad nii piiratud rahalised võimalused, mida antud ümberkorraldustesse investeerimine endast nõuaks, kui ka inimressursi vajakajäämine, mida taas kord tuutorisüsteemiga kaasamine tähendaks.

Samuti arvati, et antud õppevorm ei sobiks kõikidesse ainetesse. Näitena toodi magistriõppes või ka juba bakalaureusetasemel toimuv juhendamine, milles tudengeid juhendatakse kolmest neljast gruppides ja seminariks valmistatakse midagi konkreetset ette - kõik sarnaneb olemuselt tuutorisüsteemiga. Alusainetena määratletud ained (näiteks "Sissejuhatus sotsioloogiasse", mis on eeldusaine nii AKI kui ka JSI õpilastele) on sageli ülerahvastatud ning nende puhul ei oleks tuutorisüsteemi rakendamine võimalik.

Intervjueeritavad, kes olid tuutorisüsteemist varem kuulnud või seda ka kogenud, soovitasid selle rakendamisele mõelda ka Tartu Ülikoolis. Siiski peeti tuutorisüsteemi olemust põnevaks ning intrigeerivaks ka nende poolt, kes sellega varem kokku puutunud ei olnud. Tulevikus soovitavad autorid uurida lähemalt AKI ja JSI üliõpilaste arvamust ning nende teadlikkust erinevatest seminaride läbiviimise vormidest, muuhulgas ka tuutorisüsteemist.

Kasutatud allikad

Horn, Julia. 2013. "Signature pedagogy/ powerful pedagogy: The Oxford tutorial system in the humanities." *Journal of Arts & Humanities in Higher Education* 12 (4): 350–366

University of Oxford. 2017. "Tutorials".

<http://www.ox.ac.uk/admissions/undergraduate/why-oxford/studying-at-oxford/tutorials#> (külastatud 21.03.2018).

Soovituslik kirjandus

Cosgrove, Rush. 2011. "Critical thinking in the Oxford tutorial: a call for an explicit and systematic approach." *Journal of Higher Education Research & Development* 30 (11): 343-356.

Karm, Mari. 2013. *Õppemeetodid kõrgkoolis*. Sihtasutus Archimedes.

McAllister, Anita, Janna Aanstoot, Inger Lundenborg Hammarström, Christina Samuelsson, Eva Johannesson, Karin Sandström & Ulrika Berglind. 2014. "Learning in the tutorial group: A balance between individual freedom and institutional control." *Journal of Clinical Linguistics & Phonetics* 28 (1-2): 7.

Tõhusamast info otsimisest ja kontrollimisest

Kristel Vits

Kristel Vits on Johan Skytte poliitikauuringute instituudi doktorant. Tema uurimistöö keskendub *de facto* riikide ning nende patroonriikide vaheliste suhete analüüsile. Varasemast on ta Tartu Ülikoolis omandanud bakalaureusekraadi riigiteadustes (2010) ning magistrikraadi rahvusvahelistes suhetes (2014). Magistri- ning doktoriõpingute jooksul on Kristel tegutsenud ka õppeassistendi ning lõputööde juhendajana ning panustanud muuhulgas ka Johan Skytte instituudi tudengitele erinevate juhendmaterjalide koostamisesse.

E-post: kristel.vits@ut.ee

Sissejuhatus

Riigiteaduste aastakonverentsil 2017. aasta kevadel pidasin ettekande, mis käsitles internetist info otsimise ja kasutamise seonduvat. Hea infokirjaoskus on nii akadeemilises kui ka igapäevaelus oluline oskus, mida ei tasu võtta iseenesestmõistetavana. Aeg-ajalt tasub mõtiskleda selle üle, kas viisid, kuidas me infot otsime ja kasutame, viivad meid parimate tulemusteni? Kas keskendumine kõige kiiremate või kõige asjalikemate allikate leidmisele? Ja kas suudame tänapäevases infomüra orienteerudes leitud piisavalt hästi sõeluda, sobivaid allikaid omavahel kombineerida ning nende põhjal uut teadmist sünteesida? See artikkel annab ülevaate sellest, kuidas tõhusamalt infot otsida ning miks see on iseäranis akadeemilises keskkonnas oluline. Suuresti on tegemist nii-öelda baasteadmiste ja -oskustega, mida tasub oma infopädevuse arendamiseks siiski aeg-ajalt üle korrata.

Mis on tõhusam info otsimine?

Ülikoolis õppides puutume sageli kokku vajadusega otsida ja leida asjakohast infot erinevate uurimistöode, essee, lõputööde jms kirjutamiseks. Oskust vajaminevat informatsiooni leida, seda hinnata ning efektiivselt kasutada nimetatakse infopädevuseks ehk infokirjaoskuseks (American Library Association 1989). Politoloogia kui ühiskonnateaduse ning hea infokirjaoskuse vahel on eeldatav loogiline seos ning internet pealtnäha ammendamatu infoallikana pakub võimalust kasutada mitmekesisemat ja värskeimat allikmaterjali kui kunagi varem. Teisalt tõstab selline info üleküllus – ja ka süvenev libauudiste ja kallutatud info probleem – üha teravamalt esile vajaduse leitud info asjakohasust ja sobivust hinnata. Sobivate allikate leidmine ei olegi seetõttu alati nii lihtne kui esmapilgul näib ning oma infootsingute tõhustamiseks tuleks kaaluda erinevaid strateegiaid.

Alustuseks tuleb mõista, et tõhusam info otsimine ei tähenda tingimata kiiremat protsessi. Tõhusama info otsimise eesmärgiks on pigem sobivaimate allikate väljaselgitamine kõnealuse uurimisprobleemi lahkamiseks. See eeldab teemasse süüvimist, laiema allikate ringi kaardistamist esmase ülevaate loomisel, mitmekülgsema ning põhjalikuma ülevaate kujundamist antud teemast. Tõhusam info otsimine on seega osa niinimetatud sügavast õppeprotsessist (*deep learning*), mille eesmärgiks ei ole lihtsalt ülesande ära tegemine (pinnapealne ehk niinimetatud *surface learning*), vaid ka sisust päriselt aru saamine, loetu mõistmine ja mõtestamine laiemas kontekstis. Sellise lähenemise puhul tuleb allikate otsimine ja nende läbitöötamine planeerida kirjutamisprotsessi sisse, arvestades selle jaoks ka piisavalt aega – vahetult enne töö tähtaega kiiruga kokku kogutud allikad ei moodusta tingimata parimat infokogumit teema mõistmiseks.

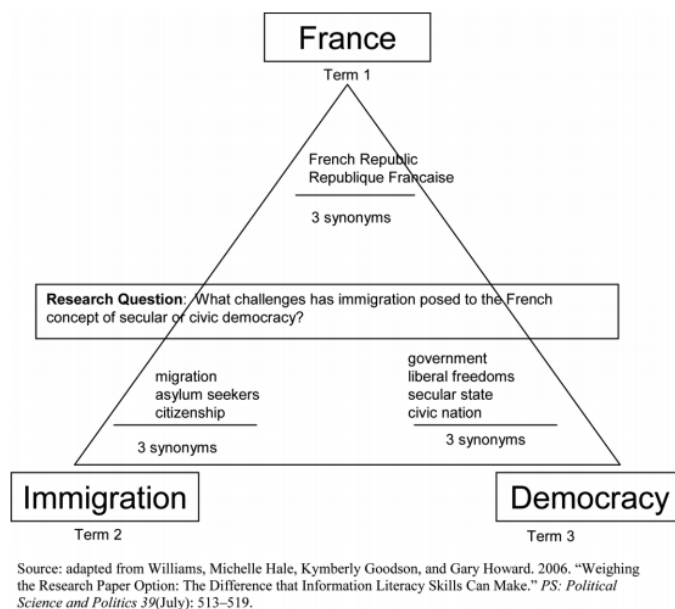
Allikmaterjali otsimine – kust ja kuidas alustada?

Info otsimist huvipakkuva teema kohta tasub alustada kursuse enda lugemismaterjalidest ning õppejõu poolt viidatud lisaallikatest. Õppejõud mõtlevad hoolikalt läbi, milliseid tekste kursusel lugemiseks anda ning need ongi sageli parimaks sissejuhatuses vastava teemaga seotud probleemistikku. Samuti tasub lähemalt uurida vastava teksti joonealuseid märkuseid ja / või kasutatud allikate loetelu – need juhatavad omakorda järgmiste temaatiliste artiklite või raamatuteni.

Alustades aga nii-öelda päris algusest ehk uute allikate otsimisega, tasub teadvustada erinevaid strateegiaid ja võimalusi oma otsingute lihtsustamiseks. Näiteks võiks otsimootorites kasutada erinevaid, üksteisele lähedasi termineid, millega otsinguid läbi viia. Seejuures soovivad mõned autorid kasutada nii-öelda terminite triangulatsiooni – teha otsingut kolme terminiga korraga, kasutades seejuures sarnaste otsisõnade kombinatsioone (Williams & Evans 2008). Joonisel 1 on kujutatud näidet, milles uurimisküsimus „Milliseid

väljakutseid on immigratsioon tekitanud Prantsuse sekulaarse või kodanliku demokraatia kontseptsioonile?“ on „lammutatud“ kolmeks keskseks kontseptsiooniks, millele on omakorda otsitud lähedasi või sarnaseid termineid. Neid erinevaid kombinatsioone otsimootorites katsetades leiab komplementaarseid allikaid, mis aitavad uurimisteemat erinevate nurkade alt avada, tagades samas selle, et otsingute käigus ei kaoks temaatiline fookus.

Joonis 1 – otsisõnade triangulatsiooni harjutus

Allikas: Williams & Evans 2008

Internetiotsingutes võib terminite kombineerimiseks kasutada erinevaid loogikaoperaatoreid (*Boolean operators*), näiteks AND, OR, NOT – nende kasutamisel teeb otsimootor meie eest ära osa filtreerimistööd, tagades selle, et kuvatavad tulemused on suurema tõenäosusega seotud huvipakkuva teemaga. Lisaks on mõnikord abi n-ö domeeni- või leheküljepõhisest otsingust, mis tähendab, et huvipakkuvat terminit otsitakse vaid ühest kindlast keskkonnast. Oletame näiteks, et meid huvitab, kas ja kuidas on haldusreformi teemat käsitletud Sotsiaalministeeriumi veebilehel. Selleks on mitu erinevat võimalust. Võib minna ministeeriumi kodulehele ning seal lihtsalt ringi vaadata, võib kasutada ministeeriumi kodulehele sisse ehitatud otsingu funktsiooni (kui seda pakutakse) või siis panna Google'i otsinguribale käsklus vormis site:[domeeni või lehekülje aadress][tühik][otsingusõna]; antud näite puhul siis järgnevalt: site:sm.ee haldusreform. Seejuures ei ole vahet, kas domeeni- või leheküljenimi on enne või pärast otsingusõna. Näiteks toimib samaväärselt järgnev otsing: haldusreform site:postimees.ee, kus eesmärgiks on leida, kuidas on haldusreformi teemat kajastatud ajalehes Postimees.

Kuigi Vikipeedia ei ole akadeemilistes töodes sobilik allikas – selle ühisloomeline iseloom muudab keeruliseks arusaamise, kes on sisu autoriks ja seega ka selle õigsuse eest vastutajaks ning kas ja kui palju on avaldatud materjali kontrollitud –, ei kahanda see Vikipeedia väärtust uurimistöö tegemisel, eriti algfaasis, mil eesmärgiks on luua ülevaade uurimisprobleemist või huvipakkuvast küsimusest. Seejuures on ka Vikipeedia kasutamisel mitmeid nippe, mis muudavad selle veelgi tõhusamaks abimeheks. Paljud Vikipeedia artiklid on nüüdseks varustatud põhjalike allikaviidetega algmaterjalile, mida saab uurimistöös kasutada. Vikipeedia artiklite lugemisest võib olla kasu ka eespool välja toodud „lähedaste mõistete“ ülesande lahendamisel, sest need artiklid võivad anda ideid, milliste suuremate

debattide või vooludega on kõnealune mõiste seotud. Lisaks tasub katsetada Vikipeedia funktsiooni, mis võimaldab lugeda sama artiklit teistes keeltes (Teistes keeltes või *Languages* vasakpoolsel tööriistaribal) – sageli tuleb ette, et mõnes võõrkeeles kirjutatud artikkel on palju põhjalikum kui emakeelne artikkel ning selline linkimine võimaldab kiirelt aru saada, milliseid termineid otsitava nähtuse kohta teistes keeltes üleüldse kasutatakse. Mitmes keeles tehtud otsingud on samuti sageli kasulikud täiendavate allikate leidmisel. Muidugi peab siinkohalgi rakendama tervet mõistust, hindamaks, kas eri keeltes välja käidud terminid on omavahel ka ikka sisuliselt vastavuses. Eesti keeles aitavad terminite õigsust kontrollida ja hinnata erinevad Eesti Keele Instituudi keelekogud ning sõnaraamatud, mis on veebis kättesaadavad, näiteks „Õigekeelsussõnaraamat“ või „Eesti keele seletav sõnaraamat“.

Teaduslike allikate kasutamise olulisusest

Akadeemiliste tööde tarbeks tuleb kindlasti lugeda ka teaduskirjandust ehk raamatuid ja artikleid, mis on ilmunud eelretsenseeritud teadusajakirjades. Teaduslike allikate kasutamine on vajalik seetõttu, et akadeemilist tööd peaks lihtsast kirjeldavast / esseistlikust laadist eristama püüd paigutada uuritavat nähtust laiemasse konteksti; see on osa maailma mõtestamisest. Just selles peitub tõhusama info otsimise olulisus ülikoolis tehtava uurimistöö kontekstis. Töötades peamiselt kirjeldavate lühiallikatega (näiteks ajaleheartiklid, erinevad kirjeldavad ülevaated ja raportid, arvamused, *Youtube*’i videod jne), jääb sageli vajaka sellisest taustamaterjalist, mis aitab loetut laiemasse konteksti paigutada ning mõtestada, kuidas paigutuvad antud sündmused üldisesse teaduslikku raamistikku. Nii valmivad tööd, mis on väga head sündmuste kirjeldamisel ja ülevaate andmisel uuritavast probleemist, kuid milles jääb puudu analüüsist, mille alusel teha üldistavaid järeldusi, pakkuda uusi tõlgendusi või seostada üksikjuhtumeid laiemate trendidega.

Üks mugavam koht teaduslike allikate otsimiseks on *Google Scholar*, mis toimib suuresti nagu tavaline *Google*’i otsimootor, kuid on keskendunud just akadeemilise kirjanduse indekseerimisele. *Google Scholar*’i üheks suurimaks eeliseks teiste teaduslike andmebaaside ees on võimalus teha andmebaasideülest otsingut – selmet korrata oma otsingut igas üksikus andmebaasis eraldi, saab seda kõike teha ühes aknas. Ülikooli arvutivõrgus viibides võimaldab *Scholar* minna otse nende artiklite täistekstide juurde, mis on TÜle avatud.

Ka *Scholar*’il on mõningaid funktsioone, mis aitavad info leidmist omakorda tõhustada. Näiteks võimaldab *Scholar* piirata ajavahemikku, mille jooksul avaldatud allikaid tulemustes kuvatakse. See on kasulik, kontrollimaks mingi teema ajakohasust ning jõudmaks kiiremini uuemate allikateni. Lisaks on suurema osa tulemuste all veel mõned kasulikud lingid, millele tasub vajutada. „*Cited by*“ viib lugeja otse nende tööde juurde, mis on kõnealust allikat tsiteerinud, samas kui „*Related articles*“ viib sarnase teemaga või kõnealuse allika poolt viidatud tööde juurde. Mõlemad funktsioonid on kasulikud, kujundamaks kiiremini ülevaate kõige asjakohasematest temaatilistest allikatest, oma uurimisväljast.

Muidugi on ka *Google Scholar*’il oma puudusi, näiteks kuvatakse tulemuste hulgas ka patente ja tsiteeringuid, mis ei ole sageli allikadena kasulikud ja seega vaid risustavad otsingutulemusi (need saab küll vasakust küljemenüüst välja filtreerida), samuti on viimasel ajal rohkem indekseeritud erinevate ülikoolide magistri- ja doktoritöid, mille kvaliteet võib olla kohati küsitav. Ning paratamatult lipsab sisse palju allikaid, mis ei ole eri põhjustel meile kättesaadavad. Kokkuvõttes tuleb ka *Google Scholar*’it kasutades rakendada samu kriteeriumeid, mida muudegi allikate puhul: tuleb kaaluda selle a(s)jakohasust, sobivust teemasse ning päritolu.

Info otsimisest selle kasutamiseni

Kui eespool sai keskendunud pigem sellele, kuidas ja kust infot leida, siis järgmine samm info kasutamiseni jõudmisel on samuti väga oluline – selleks on kogutud informatsiooni kriitiline hindamine. Ühelt poolt on mitmekesisiste allikate kasutamine siinkohal suureks abiks, sest see annab juba iseenesest mitmetahulisema ülevaate uurimisprobleemist. Samuti tuleks pigem eelistada akadeemilisi allikaid, sest nende autorid üldjuhul püüdleval objektiivse ning tasakaalustatud probleemikäsitlemise poole, tuues välja erinevaid seisukohti ning seades uuritava teema omakorda laiemasse konteksti. Kui midagi tundub küsitav, tasub uurida autori ja / või teksti avaldaja tausta ning võimalusel kontrollida ka algallikaid. Seejuures võib tekst, mis esitab erinevaid fakte ja arvulisi näitajaid viitamata nende allikale, olla iseenesest juba ohumärgiks. Samuti tasub jälgida teksti avaldamise aega. Näiteks kui uurimistöö käigus on eesmärgiks esitada ülevaade asjade viimasest seisust mingis küsimuses, võivad allikad, mis pärinevad 10 ja enama aasta tagusest ajast olla vastava kirjelduse koostamiseks küsitava väärtusega. Seda eriti juhul, kui soovitakse kirjeldada erinevaid sotsiaalseid protsesse, milles muutused võivad toimuda väga kiiresti.

Samuti tasub kaaluda, millisele auditooriumile on tekst suunatud, milline on teksti toon ja selle eesmärk. Sellised asjaolud on olulised näiteks juhul kui käsitletakse uurimisprobleeme, kus on selgelt erinevad osapooled ja huvigrupid ning konfliktseid teemasid. Sellistes olukordades on tavaline, et osapooled püüavad esitada seisukohti, mis edendavad just nende arusaama probleemist või konfliktist. Juhul kui uurija ei kaalu allikate päritolu ega püüdle aktiivselt oma allikate tasakaalustatuse poole, on suur oht, et kujunev üldpilt probleemist – ja pakutavad järeldused või soovitused – on samuti kallutatud. Lisaks kasutatakse uurimistöodes üsna sageli erinevates ajalehtedes ilmunud uudiseid või arvamuskäsitlusi, võtmata arvesse seda, et ajalehed on eeskätt suunatud ühele kindlale (siseriiklikule) auditooriumile ning ei pruugi seetõttu olla objektiivse info kandjad. Samavõrra kui internet pakub meile võimalusi mitmekesistada kasutatavaid allikaid, pakub see ka info esitajatele lugematuid võimalusi oma sõnumi esitamiseks, muuhulgas kasutades erinevaid strateegiaid oma seisukohtade legitimeerimiseks, näiteks avaldades raporteid mõttekodade lehtedel, mis toimivad tegelikult lobirühmadena.

Eelnevat arvesse võttes on selge, et tõhus info otsimine ei ole ega saagi olla kiireloomuline ja pinnapealne protsess, kuna see hõlmab mitte ainult allikate leidmist, vaid ka nende kriitilist hindamist. Tõhus info otsimine on oskus, mida saab – ja tuleks – järjepidevalt arendada. Lõpetuseks lisan veel mõned soovitused selle kohta, kust ja kuidas leida täiendavat abi oma õppimis- ja kirjutamisprotsesside tõhustamiseks. Esiteks tasub huvi tunda selle vastu, kuidas teised, näiteks kaastudengid või ka õppejõud, infot otsivad ja hindavad, leidmaks täiendavaid nippe või saamaks soovitusi heade allikate kohta. Ka veeb ise on siinkohal abiks, pakkudes ülevaateartikleid või blogipostitusi kas või näiteks *Google*'i ja *Scholar*'i täiendavate võimaluste ja funktsioonide kohta. Erinevaid nippe tasub kindlasti katsetada, leidmaks üles just endale mugavaimad ja toimivad lahendused. Tartu Ülikoolis pakutakse lisaks mitmesuguseid infopädevuse kursusi ning Tartu Ülikooli raamatukogu konsultandid on samuti valmis abistama tudengeid andmebaasidest otsingute sooritamisel. Abi oma tekstide koostamisel ja vormistamisel võib saada ka Akadeemilise Väljendusoskuse Keskusest ehk AVOKist.

Kasulikud lingid

Tartu Ülikooli infopädevuse e-kursus: <https://sisu.ut.ee/infootsitugi/>

Tartu Ülikooli raamatukogu koolitusmaterjalid ja juhendid:
<https://utlib.ut.ee/koolitusmaterjalid-ja-juhendid>

Akadeemilise väljendusoskuse keskus (AVOK): <https://www.maailmakeeled.ut.ee/et/avok>

Eesti Keele Instituut (EKI): <http://portaal.eki.ee/>

Viidatud allikad

American Library Association, Presidential Committee on Information Literacy. 1989.

“Final Report”, <http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/presidential>
(külastatud: 15.03.2018).

Williams, Michelle Hale, & Jocelyn Jones **Evans**. 2008. “Factors in Information Literacy Education.” *Journal of Political Science Education* 4 (1), 116-130.

Socratic'i testide mõju kontrolltöödele ainetes „Inimõigused“ ja „Rahvusvaheline kord“

Raul Toomla

Lühikokkuvõte

Käesoleva lühiuurimuse eesmärk oli välja selgitada, kas üliõpilased, kes teevad loengutes lühikesi teste edukalt, saavutavad parema tulemuse ka lõpptestis. Ained, milles tudengid teste tegid, olid 2017. a kevadsemestril loetud „Inimõigused“ ja „Rahvusvaheline kord“, mõlemad bakalaureuseõppes. „Inimõigused“ (6 EAP) on rahvusvaheliste suhete erialamooduli ning „Rahvusvaheline kord“ (8 EAP) on riigiteaduste suunamooduli aine. Alljärgnev ongi väike ülevaade ning katse seoseid leida.

Raul Toomla on Johan Skytte poliitikauuringute instituudi rahvusvaheliste suhete lektor. Ta on lõpetanud Tartu Ülikooli bakalaureuse õigusteaduste alal (2004), magistri ning doktoriõppe politoloogias vastavalt 2008. ja 2014. aastal. On uurinud tunnustamata riike ning õpetab rahvusvahelisi suhteid ja poliitökonoomiat.

E-post: raul.toomla@ut.ee

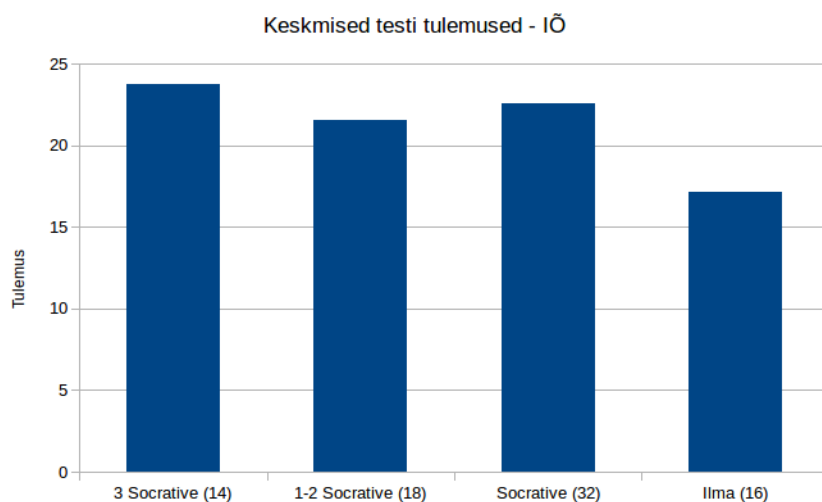

Raul Toomla. 2018. “Socratic'i testide mõju kontrolltöödele ainetes „Inimõigused“ ja „Rahvusvaheline kord“.”. *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 92-95.
Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Loengute ajal sooritasid tudengid teste keskkonnas Socrative. Testiküsimused olid valikvastustega ja testi lõppedes sai kohe tulemusi näha ning probleemid üle korrata. Seega said tudengid kohe tagasiside oma sooritusele, kuigi mitte isikliku, vaid üldise ja kogu auditooriumit haarava. Ainete lõpptestid olid samuti valikvastustega ning Socrative'i omadega küllaltki sarnased. Kuna mõlema aine hindamisel kasutati ka muid hindamismeetodeid, siis kontrolliti testis tudengite teadmisi kõige olulisemas. Kuivõrd Socrative'i testide eesmärk oli üle korrata loengute olulisim, siis ei saa nendes suurt sisulist erinevust olla.

Socrative'i testide juures tuleb ära märkida, et neid saab sooritada anonüümselt. Seega oli tudengite endi valik, kas nad tegid teste isikustatava nime või suvalise fantaasianime all. Kuigi neid julgustati oma nime kasutama, ei teinud seda siiski kõik. See omakorda mõjutas valimit, mida antud juhul kasutame. Kuigi enamik tudengitest sooritas lõpptesti, ei saa me kõiki Socrative'i vastustega siduda. See on tekitanud ka olukorra, milles mõned tudengid, kes tegelikult Socrative testi sooritasid, on hilisemas analüüsis paigutatud mitte-osalejate kategooriasse. Aga sellest täpsemalt edaspidi.

Inimõiguste kursuse ülesehitusest tulenevalt toimus seal kolm loenguseanssi, millest igaühe lõpus oli Socrative'i test (maksimumhindeks 100). Kursusel osales 55 üliõpilast, kellest positiivse tulemuse said 48. Need seitse, kes ainet ei läbinud, ei kukkunud ühtegi osa otseselt läbi, vaid jätsid mõne osa sooritamata. Kõik kolm Socrative'i testi läbis kokku 14 tudengit. Sellele lisandub 18 tudengit, kes sooritasid vähemalt ühe testi. Seega kokku tegid Socrative teste 32 üliõpilast ning kordagi ei teinud loengus testi kaasa 16 tudengit. Antud juhul sai kõik 32 testi tegijat tuvastada, kuid tuleb siiski arvestada, et mõni tudeng võis auditooriumis viibida ning sai tagasisidest osa, kuigi testi ennast ei sooritanud. Lõpptesti keskmised tulemused vastavalt Socrative'i testis osalemisele on ära toodud joonisel 1.

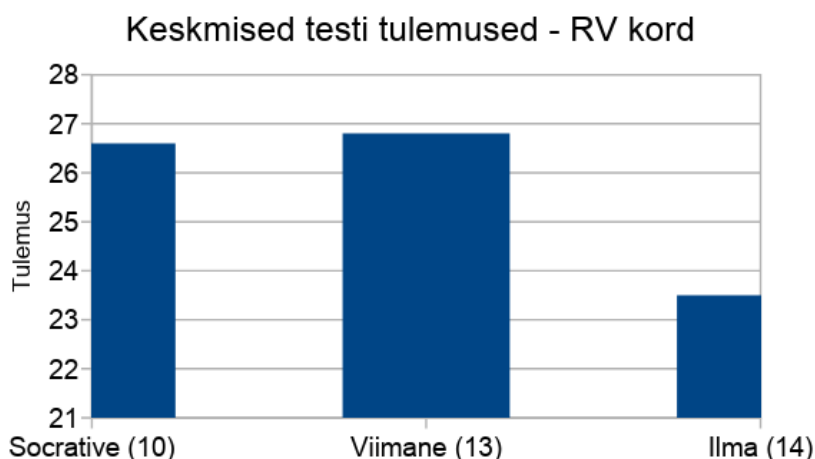

Joonis 1. Inimõiguste aine läbijate lõpptesti tulemused Socrative'i testis osalemise põhjal

Jooniselt 1 selgub, et tudengid, kes sooritasid kõik Socrative'i testid, said keskmiselt veidi kõrgema keskmise hinde (23,8/30) kui need, kes tegid kas ainult ühe või kaks testi (21,6/30). Selgem vahe paistab sisse tulevat nendega, kes ühtegi loengutesti ei teinud (17,1/30). Lisaks on joonisel ära toodud kõik vähemalt korra Socrative'i loengutesti sooritanud (kokku on neid 32) ning nende tulemus (22,6/30) jääb oodatavalt kolm testi ning 1-2 testi sooritanute vahepeale. Samas näitab see siiski Socrative'i testi teinute kerge edu võrreldes nendega, kes testi ei sooritanud. Kindlasti tuleb siinkohal arvestada mõningate võimalike sekkuvate

tingimustega enne kui lõplike järeldusteni tormata. Olulisim on neist ehk see, et teste sooritati loengus. Seega tegid testi tudengid, kes loengus füüsiliselt kohal olid ning neli akadeemilist tundi ära kuulasid. Üheks tulemuste mõjutajaks võibki olla, et tudengid, kes hoolikamalt loengutes kuulamas käivad, on ka ainekult rohkem huvitatud või lihtsalt distsiplineeritumad õppijad, kes saavad seetõttu ka testides paremaid tulemusi. Siiski ei saa me tulemusi mõnede väga laiskade tudengite kaela ajada, kuna nii Socrative'i 32 kui ka loengutes mittekäinud 16 õpilase keskmise 50% (*interquartile range*) tulemused sarnanevad joonisel 1 esile tooduga, vastavalt 23,2 ja 17,8 punkti.

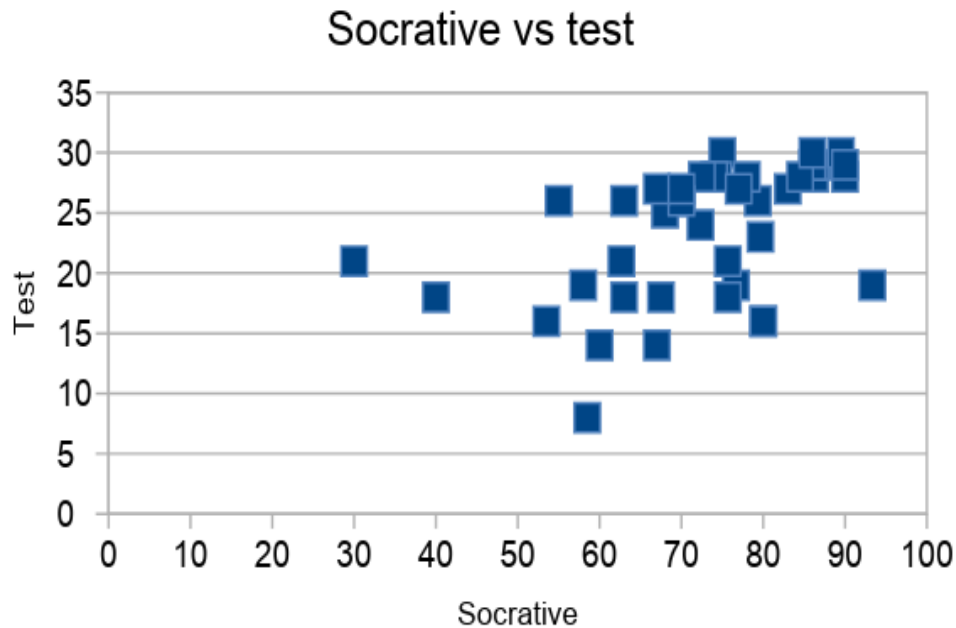
Aine „Rahvusvaheline kord“ ülesehitus oli veidi teistsugune ning sellest tulenevalt erines ka loengusisene testimine. Kolme loengukorra asemel oli neid terve semestri jagu, kokku 14 (sisaldas reservaega ning 1.mai riigipüha). Kokku tehti kuus testi ning lisaks viimases loengus kursust kokku võttev test. Kokku osales kursusel 43 üliõpilast (positiivse hinde sai 40), kuid valimid on mõnevõrra väiksemad. Kuna kokku sooritati kuus testi, siis siinkohal võtan arvesse ainult tudengid, kes tegid neist vähemalt pooled ehk siis kolm. Selliseid tudengeid oli kokku kümme. Kokkuvõtva testi juures tuvastati 13 sooritajat. Üheks erinevuseks võrreldes inimõiguste ainega oligi anonüümsete testide suurem hulk. Seda tuleb arvesse võtta, kuna mõned üliõpilased, kes võisid sooritada ka mõningad Socrative'i testid, võivad seetõttu olla kvalifitseeritud seda mitteteinuks. Kokku oli mitte-tegijaid 14. Kõrvale jäävad tudengid, kes sooritasid alla kolme testi. Tulemused on ära toodud joonisel 2.

Joonis 2. Rahvusvahelise korra aine läbinud õpilaste keskmine tulemus Socrative testis osalemise põhjal

Tulemused näitavad taas tuvastatud Socrative'i testi tegijate mõneti paremaid tulemusi ka lõpptestis. Enam kui kolm loengusisest testi sooritanute keskmine tulemus lõpptestis oli 26,6/30 ning viimase suurema testi tegijatel 26,8/30. Loenguteste mitte teinud tudengite keskmine tulemus oli 23,5/30. Lisaks inimõiguste aine juures väljatoodule lisandub siin veel eespool mainitud valimi koostamise problemaatika.

Lõpetuseks graafin mõlema testi (loengusisesed ja kursuse lõpptest) tulemused, mis on ära toodud joonisel 3.

Joonis 3. Socratic ja lõpptesti tulemuste seos

Joonise x-teljel on mõlemas aines loengus testi teinud tudengite keskmine (inimõiguste aine puhul vähemalt üks ning rahvusvahelise korra puhul kolm testi, N=42) ning y-teljel kontrolltööde keskmine. Kuigi jooniselt paistab kaks selgemat võõrväärtust (*outlier*), on neid kõrvale jättes näha veidi tõusvat trendi. Seega võib üldistada, et tudengid, kes teevad loengute käigus teste paremini, kipuvad neid paremini tegema ka kursuse lõpus.

Mida selle harjutuse kokkuvõtteks öelda? Kindlasti ei saa väita, et loengutes kokkuvõtivate testide tegemine oleks kuidagi kahjulik. Pigem näitavad tulemused, et loengutestide parem sooritamine toob kursuse lõpuks ka parema tulemuse. Siiski tuleb arvesse võtta ka eespool väljatoodud hoiatusi. Metodoloogiliselt on valimi koostamisega seotud iseärasused ning nende mõju, eriti aine „Rahvusvaheline kord“ tulemuste juures, ei tohiks alahinnata. Sisuliselt peame arvestama, et loengus võivad käia motiveeritumad tudengid, kes sooritaks kontrolltöö paremini ka loengutes tehtavate testideta.

Üliõpilase pilguga õppetöö eesmärkidest

Rain Soosaar

Rain Soosaar on bakalaureusekraadid ajaloo (2000) ja riigiteaduste (2015) erialal, millest viimase omandas ta Tartu Ülikooli Skytte instituudis. Praegu õpib ta Skytte instituudi Läänemere regiooni uuringute magistrantuuris ning töötab ajalehe Eesti Kirik reporterina. Peamiseks huvivaldkonnaks on Kesk- ja Ida-Euroopa riikide ajalugu, ühiskond ja poliitika (peamise fookusega Lätil, Valgevenel ja Poolal). Erasmuslasena on Rain täiendanud end Poolas Wrocławis ja Varssavis ülikoolides. Lisaks pakuvad talle huvi ka Euroopa Liidu, identiteedi, heoluriigi ja religiooniga seonduvad teemad.

E-post: rainsoosaar@yahoo.co.uk

Rain Soosaar. 2018. "Üliõpilase pilguga õppetöö eesmärkidest." *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 96-99. Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Tänapäeval paistavad ülikoolid olema kimpus tudengite sisemise motivatsiooniga. Miks muidu meelitatakse neid loengusse osalus- ning seminaris sõna võtma aktiivsuspunktidega? Seda enam on põhjust arutleda aga selle üle, mida teha, et ülikoolis õpetatav üliõpilasi rohkem kõnetaks. Mõned kurdavad näiteks, et ülikoolis ei õpetata sugugi seda, mida päriselus tarvis läheb. Minu meelest nõuab üldine hüve aga vastupidist – pigem peaksid ülikoolid jõudumööda ühiskonda ümber kujundama, et õpetatav tegelikus elus relevantsemaks muutuks. Just sellest peaks lähtuma ka avalik arutelu õppetöö eesmärkidest.

Selline lähenemine on ehk mõnevõrra harjumatu, sest kõrgharidust käsitletakse tänapäeval „avaliku teenusena“, mis peab lähtuma „klientide“ nõudmistest. Siinkohal ei väida ma, et ülikoolid ei peaks oma tegevust planeerides üliõpilaste, tööandjate jt eelistusi silmas pidama. Need on inimeste lõikes äärmiselt erinevad, kuid heal juhul siiski ka ühiskonna üldise kasuga ühitatavad. Mis näiteks minusse puutub, siis olen sotsiaalteadustega kokku puutudes hakanud paremini mõistma ümbritseva maailma keerulisust ning hindama empiirilisele

“Sotsiaalteadustega kokku puutudes olen hakanud paremini mõistma ümbritseva maailma keerulisust ning hindama empiirilisele andmestikule toetuvate teoreetiliste seletuste väärtust.”

andmestikule toetuvate teoreetiliste seletuste väärtust. Seetõttu hindan eelkõige selliseid loengukursuseid, mis annavad süstemaatilise ülevaate mingist ainevaldkonnast, tutvustades põhilisi probleeme, tuntumaid teooriaid ja lugemisväärilist kirjandust. Mulle meeldib, kui seminaritekstide valik on hästi läbi mõeldud ning arutelu koosneb loetu üksikasjalikust lahtiseletamisest ning igapäevaelu kogemuste, varemõpitu ja tänapäeva kontekstiga seostamisest. Paraku ei saa öelda, et päris kõik kursused oleksid nii

asjalikud olnud. Pealegi olen paljut õpitust juba jõudnud unustada, sest pole vastavate teemadega hiljem kunagi kokku puutunud. Ometi hindan väga kõrgelt seda, et olen Skytte instituudis õppinud vaatlema maailma värske ja vähemasti enda arvates adekvaatsema pilguga. Ja tänu sellele julgen arvata, et võiksin ka kaasinimestele ja ühiskonnale varasemast kasulikum olla.

Mitmel korral olen aga kogenud, et üliõpilaste seas lähevad hinnangud õppeainete sisukusele ja kvaliteedile päris palju lahku. Eriti hämmastav on see, et mitu korda on minu lemmikõppejõudude kursused saanud ÕIS-is väga halba tagasisidet. Niisiis näib, et mõnel üliõpilasel on minu omadest sootuks erinevad ootused õppetööle. Sellel näibki olevat ühist kurtmisega, et ülikoolis õpetatav peaks olema vähem teoreetiline ning praktilisem. Bakalaureuseõpingute ajal panin aga ka tähele, et leidis neidki tudengeid, kes seminarideks eriti ette valmistunud ei olnud, kuid olid seevastu aktiivsed sõna võtma. Seetõttu kippus ka arutelu teemast kõrvale kalduma, näiteks poliitikaelu päevaküsimustele, kusjuures toetuti pigem argitarkusele ja omaenda elukogemustele kui teoreetilistele teadmistele ja teadustulemustele.

Ent siinkohal ei tahaks ma sugugi taolisi tudengeid kõrgilt hukka mõista. Kas ei peaks me mitte otsima probleemide struktuurseid põhjuseid, selmet rahulduda selgitustega, mille järgi on kõiges süüdi teistsuguste inimeste rumalus või halb iseloom? Tõepoolest, tudengite vähene süvenemine õppetöösse on paljudel juhtudel mõistetav ja isegi arukas. Suur osa bakalaureuseõppesse astunuist soovib nimelt siirduda poliitikasse, asuda tööle ajakirjanduses või riigiametis jne. Teisisõnu soovivad nad ennast teostada kohtades, kus maailma sotsiaalteaduslike prillide läbi pole tavaks vaadata. Teooriate asemel on seal tavaks juhinduda juurdunud ühiskonnaalastest uskumustest, mida peetakse enesestmõistetavateks tõdedeks. Sellisteks on tänapäeva Eestis näiteks sotsiaalsete lõhede olulisust eirav ettekujutus

ühtsest rahvusest või neoliberaalsetest ideedest inspireeritud majanduse ja avaliku halduse alased tõekspidamised.

Pole vahest liialdus väita, et kui sotsiaalteaduslikke õpinguid liiga tõsiselt võtta, võib see tööturul isegi kahjuks tulla. Jõudmaks elus edasi, on nimelt vaja olla konformistlik, ülikoolis õpetatav aga kipub tudengit muutma teistest inimestest erinevaks. Näiteks kui ümberringi tähistatakse vabariigi aastapäeva, kipub ta pead murdma selle üle, milline küll võiks olla selliste pidustuste sotsiaalne funktsioon ning kuidas presidendi kõnes rahvusidentiteeti konstrueeritakse. Kui arutletakse selle üle, kas Eesti on olnud edukas, tõstatab ta küsimuse, mida „Eesti“ all mõista ja milliste kriteeriumite alusel edukust hinnata. Sellistel inimestel on raske isegi seltskondliku vestluse kontekstis teistega ühist keelt leida, rääkimata tööülesannete eduka täitmise väljavaadetest asutustes, kus tooni annavad inimesed, kes maailmale sotsiaalteaduslikust vaatenurgast ei lähene.

Seejuures ei arva ma sugugi, et riigiasutuste mehitamine sotsiaalteadlastega hea mõte oleks. Tegelikult võimu teostamiseks on nimelt vaja teisigi oskusi kui teaduslik maailmaseletusviis, mistõttu igapäevased riigiasjad võiks ka edaspidi nn praktikute kätte usaldada. Seega pole midagi halba selleski, kui ka ülikoolis politoloogiaeriala tudengid saaksid õppida rohkem aineid, mis neid nende tegelikuks tööeluks paremini ette valmistaks. Pean silmas näiteks keele- ja kultuurialast, projektikirjutamist, sotsiaalseid oskusi arendavaid

“Ühiskonnas annavad tooni inimesed, kelle sotsiaalteaduslik kirjaoskus võib olla kaunis puudulik.”

ja muid taolisi kursuseid, eriti aga hästi läbi mõeldud praktikaid. Kõik üliõpilased ei pea ka sugugi teoreetilistesse üksikasjadesse süvenema. Ent ometi oleks hädavajalik, et iga bakalaureuseõppe lõpetanu saaks aimu teaduslikust meetodist ning sotsiaalteaduste pakutavatest võimalustest maailma mõistmisel - kas või selleks, et tunda ära olukorrad, mille puhul on arukas kunagi ülikoolis õpitut meelde tuletada või teadlaste arvamust küsida.

Praegu aga tundub, et sotsiaalteadusliku kirjaoskusega on Eestis üpris kehvad lood. Kõrgelt hinnatakse arvamuslimidreid, kelle asjatundmatuses võib veenduda iga tudeng, kes mõne sissejuhatava sotsiaalteadusliku ainekursuse läbinud on. Teisalt palutakse meil erinevalt teiste riikide meediast ühiskonnaasju harva kommenteerima ülikoolide õppejõude. Tõsi, aeg-ajalt seda siiski tehakse, kuid siis ei pälvi nende öeldu millegipärast piisavalt tähelepanu. Näiteks tavatsetakse ikka veel arvamusküsitluste tulemusi kommenteerides teha julgeid järeldusi erakondade populaarsuse suhteliselt väikeste ja lühiajaliste kõikumiste pinnalt, ehkki sellise lähenemise küsitavusele on korduvalt avalikult viidatud.

Otsustajate ning ka avalikkuse vähenenud huvi akadeemilise maailma seisukohtade vastu võib aga viia üsna kahetsusväärsete tagajärgedeni. Heaks näiteks on see, kuidas Eesti poliitikud viimase majanduskriisi eel ja ajal majandusteadlaste soovitusi eirasid. Praegu aga on meedias ühtepuhku juttu nn populistide esiletõusust, kuid seejuures jääb mulje, et politoloogide seisukohtadega eriti hästi kursis ei olda. Seetõttu jäävad ka tehtavad järeldused kardetavasti ekslikeks. Sellises olukorras peaks ülikooli põhieesmärke olema teadusliku maailmaseletusviisi propageerimine nii eliidi kui rahva seas. Õieti on see ka ülikooli enda seisukohast vältimatu, sest kui ühiskond teaduse väest ja tarvidusest aru ei saa, pole lootustki adekvaatsele rahastusele ega õppe- ja teadustööd soodustava institutsionaalse keskkonna loomisele. Isegi kui laiem avalikkus teadusküsimustes kaasa rääkida ei suuda, on nimelt hädavajalik, et võimalikult paljud kodanikud õpiks ülikooli usaldama ja neis tehtavat tööd väärtustama.

Just seetõttu tuleb eriliselt hinnata õppejõude, kel on nii mahti kui tahtmist loenguid hoolikalt ette valmistada, kirjatöödele põhjalikku tagasisidet anda, end metoodiliselt täiendada

ja tudengitega mitteformaalses õhkkonnas suhelda. Mida rohkem üliõpilasi nimelt lisaks karjääriks ettevalmistumisele ülikoolis ka kriitiliselt mõtlema õpib ning sotsiaalteaduste vastu huvi tundma hakkab, seda parem nii ülikooli enda tulevikule kui ka ühiskonnale tervikuna. Arvatavasti just Skytte instituudis õppijatest saavad mitmedki ju mõjukateks inimesteks tuleviku Eestis. Lisaks sellele oleks aga soovitatav, et ka humanitaar- ja loodusteaduste üliõpilased saaksid valida rohkem kursuseid, mis tutvustaksid erinevate sotsiaalteaduste aluseid. Tuleb arvestada, et paljud neist pole kahjuks ka koolist saanud piisavaid eelteadmisi, et ühiskonnas toimuvast adekvaatset pilti saada ja selle põhjal oma poliitilisi otsuseid langetada. Nagu öeldud, oleme praegu olukorras, kus ühiskonnas annavad tooni inimesed, kelle sotsiaalteaduslik kirjaoskus võib olla kaunis puudulik. Jääb mulje, et just

seetõttu kannatab ka ülikoolide rahastamine, mis ka õppetööle oma pitseri vajutab. Mida piiratud ressursside tingimustes üldse annaks ära teha? Küllap mõningaid muudatusi õppekavades ja õpetamise meetodikas. Ent ka ÕIS-i tagasiside küsimustik tuleks ümber teha, kuna praegu kajastab see üpris ühekülgsed arusaamu õppetöö kvaliteedist. Miks mitte piirduda võimalusega anonüümselt ja vabas vormis kommenteerida seda, kas ja mis põhjusel oli üliõpilane kursusega rahul? Siis kaoks võimalus, et kogemata kombel mingit ainet õppima sattunud üliõpilaste enamus „hääletab maha“ õppejõu, kes teistsuguste huvide ja eesmärkidega tudengite seltskonnas ainult kiidusõnu pälviks.

“Ülikooli olemasolu mõte on selle tagamine, et ühiskonnas toimuva mõtestamisel ja selle tuleviku kujundamisel osataks senisest märksa enam kasutada ka erinevate teaduste poolt pakutavaid võimalusi.”

Tahaksin rõhutada ka kommunikatsiooni tähtsust. Uute tudengite värbamisel ei tuleks näiteks ainult rõhutada Tartu Ülikooli häid kohti kahtlase väärtusega edetabelites ja siin pakutava hariduse väärtuslikkust ametialase karjääri tegemise seisukohast. Miks mitte esile tuua ka võimalusi, mida sotsiaalteaduslik haridus pakub eneseteostuseks ning kaasinimeste ja ühiskonna teenimiseks? Ja muidugi tuleks kindlameelselt vastu seista igasugustele katsetele panna ülikooli teenima mitte „tõejumalat“, vaid selliseid inimesi, kellel on raha. Hämmastav, et 2014. aastal Tartu Ülikooli tulevikku puudutaval seminaril kõlanud sellekohane mõtteavaldus ei pälvinud eriti suurt avalikku tähelepanu ega meelepaha.

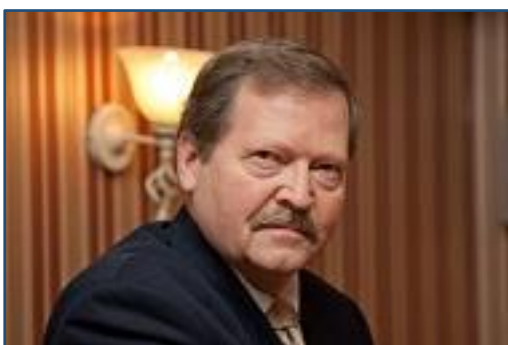
Kokkuvõttes tuleb igatahes nentida, et isiklikult minu jaoks on head ülikoolid need, mis tänapäeva ühiskondlikes tingimustes püüavad ujuda vastuvoolu. Tegelikke olusid realistlikult hinnates tuleb tõenäoliselt küll teha mõningaid kompromisse, muuhulgas ka vastu tulles ühiskonna ootustele ning üliõpilaste erinevatele vajadustele ja soovidele. Ent ülikooli olemasolu mõte on siiski selle tagamine, et ühiskonnas toimuva mõtestamisel ja selle tuleviku kujundamisel osataks senisest märksa enam kasutada ka erinevate teaduste poolt pakutavaid võimalusi. Õppetöö arukal läbiviimisel on selle suure eesmärgi saavutamisel märksa olulisem roll, kui esmapilgul võiks arvata. Seetõttu väärivad suuremat tähelepanu ka viisid, kuidas õpetamist planeeritakse, praktiliselt läbi viiakse ning avalikkusele kommunikeeritakse.

Loengutes osalemise mõttekusest

Rein Toomla

Lühikokkuvõte

Loengutes osalemise ja loengumaterjalide alusel sooritatud eksami tulemuste vahel võib täheldada kõige ilmsemat seost siis, kui loengutes osalemine on enam kui tagasihoidlik, ent see ei ole veel piisav ajend muutmaks loengutes osalemine kohustuslikuks. Kahest läbiviidud katsest paistab, et suurimat positiivset mõju eksamitulemustele omab vabatahtliku osalemise tõhusus.

Rein Toomla on kirjutanud kaks raamatut Eesti erakondadest (*Eesti erakonnad* ja *Eesti erakonnad 2000-2010*), on olnud koostaja ja toimetaja kümnel artiklite kogumikul, on analüüsinud Eesti poliitilist süsteemi kuues rahvusvahelises artiklite kogumikus. Aastatel 2004-2007 oli Rein Toomla politoloogia osakonna juhataja.

E-post: rein.toomla@ut.ee

Rein Toomla. 2018. "Loengutes osalemise mõttekusest." *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 100-103. Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Õppejõu jaoks on tegemist igavese probleemiga – kuidas võiks tema loenguesitus olla seotud üliõpilaste õppetulemustega? Eriti veel siis, kui õppetulemuste täielikuks aluseks on õppejõu enda jutt – ja ei midagi lisaks. Mõningal juhul pole see probleem, vähemasti ei tundu ta tõsisena. Seda juhul, kui tudengite õppetulemused ehk siis eksamihind on korralikud. Muidugi – siin ripub õhus veel võimalus, et eksam on teadlikult koostatud kergevõitu, aga jätame selle võimaluse praegu kõrvale. Probleem on siis, kui tulemused on halvad või vähemasti keskpärased. Sellisel juhul võib põhjuseks olla õppejõu esitatava loengukursuse kvaliteet – kindlasti arvestatav, kuid raskesti mõõdetav. Las jääb samuti praegu kõrvale. Jääb üle üks – üliõpilased pole eksamiks korralikult valmistunud ja sealt siis need kehvad tulemused.

Kui eksamitulemused on lihtsalt mõõdetavad, siis proovime mõõta ka neid tulemusi mõjutavat põhjust. Olgu selleks loengutel osalemine. Ülikooli regulatsioonid ei tee loengutel käimist kohustuslikuks, kuid selle kirjatöö hüpoteesi võiks sõnastada niimoodi – loengutel osalemine mõjutab üliõpilase eksamitulemust. Vähene osalemine viib tulemuse alla, maksimaalne osalemine toob kaasa ka maksimaalse tulemuse.

Olen proovinud sellist seost leida kahel korral – 2010. aasta kevadel õppeaines „Rahvusvahelised organisatsioonid“ (RO) ja 2015. aasta kevadel õppeaines „Rahvusvaheliste suhete süsteem“ (RSS). Selle seose otsimise meetod oli mõlemal korral erinev. 2010. a kursusel said tudengid loengutes osalemise eest tasustatud – 10% lõpphinde punktidest (see oli ka 10 punkti), kui osaleti kõikidel loengutel, iga puudumine vähendas proportsionaalselt osaluspunktide osakaalu. 2015. a juhtum rajanes täielikult vabatahtlikkusel – tudengite kohalolek pandi kirja, kuid see ei toonud kaasa mingeid hüvesid.

Oluline on teada, et üliõpilaste osalemine ei olnud seotud vastava ainekursuse lõpliku hindegaga, seda seost sai mõõta ikkagi ainult loengumaterjali alusel koostatud osaeksami suhtes. Seminariõppe ja kodus koostatud uurimistöö tulemusi ei mõjutanud loengutes osalemine kuigivõrd. Loengueksami osakaal mõlemas aines oli 50% lõplikust hindest ehk 50 punkti. Järgnevas tabelis on esitatud andmestik loengutes osalemise ja osaeksami tulemustega. Osalemise 10 punkti tähendab, et tudeng oli kohal kõikides loengutes. Skaala teises otsas on 0 punkti – ei käidud üheski loengus. 2015. a osalemistulemused on teisendatud võrreldavateks 2010. a tulemustega – 2015. aastal loengutes kohal käimise eest mingeid punkte ei saadud. Osaeksami oletuslikud hindad on kujundatud 10% kaupa maksimaalsest võimalikkusest:

- A – 46-50 punkti
- B – 41-45
- C – 36-40
- D – 31-35
- E – 26-30
- F – 25 punkti ja vähem

Tabel 1. Osalus ja loengueksami tulemused mõlemas aines

	A	B	C	D	E	F
10 punkti	XXX XXXX	XXXXX XX	XXXXX	XX		X
9 punkti	X	XXX X	XXX	X		
8 punkti	X	X X		X XX	XXX	
7 punkti		X X	XX X	XX XX		X
6 punkti		XXX X	X	X	XX	X
5 punkti	X	X	XX	X	X	
4 punkti		XX	X	X	XX XX	XX
3 punkti		X		XX	X	XX
2 punkti		X		X	X X	
1 punkt		X		X		
0 punkti			X	XX	XXX	X

X – Rahvusvahelised organisatsioonid (RO)

X – Rahvusvaheliste suhete süsteem (RSS)

Mõlemad ained kuulusid rahvusvaheliste suhete õppekava alla, nende maht oli ühesugune, kummagi loengumaterjalidele tuginev osaeksami oli ülesehituselt sarnane – pooled osaeksami punktid tulid etteantud vastustega testiküsimustest, pooled lühivastustena. Sarnaseks võib pidada ka ainekursustes osalemist – osaeksami sooritasid RO-s 45 ja RSS-s 50 üliõpilast.

Kui aga otsida väliseid erinevusi, siis torkab silma kolm:

1. RO-s osalemine oli tunduvalt aktiivsem – keskmiselt 7,7 punkti väärtuses, samas kui RSS-i puhul tuli samaks väärtuseks 5,0. Sellise erinevuse seletamine ei ole keeruline: RO puhul panustas osalemine ka lõpphindesse, RSS-is osalemine oli rangelt vabatahtlik.
2. Põgus pilk andmestikule ütleb, et RO tulemuslikkus on kõrgem kui RSS-i osaeksami oletuslikud hinded. Seda kinnitavad ka keskmised hinded – RO kursuse osaeksami keskmiseks tuli 2,98 ja RSS vastav näitaja oli 2,36.
3. Kolmas erinevus paistab peituvat tõhususes. RO kursuses oli päris palju neid, kes ei jätnud vahele ühtegi loengut, kuid nende osaeksami tulemused olid üsna hajuvad – kuni selleni välja, et maksimaalsest osalemisest hoolimata oli tulemuseks läbikukkumine. RSS-i kursus oli selles tähenduses palju ilmekam – korralik osalemine tõi kaasa ka korraliku tulemuse, ehkki erandeid leiab siitki.

Kas sellest katsetusest saab midagi järeldada? Kui, siis hästi ettevaatlikult - pigem saab juhtida tähelepanu. Ilmselt on olemas seos loengutes osalemise ja loengumaterjalide alusel sooritatud eksami tulemuste vahel. Silmatorkavamalt paistab selline seos välja siis, kui loengutes osalemine on enam kui tagasihoidlik. Kuid oleks riskantne väita, et kui loengutes

osalemine teha kohustuslikuks, siis muutuvad paremaks ka eksamihinded. Pigem võib leida neist kahest katsest kinnitust vabatahtliku osalemise tõhususest. Jääb aga mõistatuseks, mis väega oleks võimalik seda vabatahtlikkust veelgi tugevdada.

Pragmatistlik politoloogia pedagoogika

Alar Kilp

Lühikokkuvõte

Pragmatistlikku lähenemist iseloomustab: a. keskendumine konkreetsetele, igapäevastele ja reaalelulistele küsimustele; b. ükskõiksus (st ei keskenduta) abstraktse teooria ja abstraheritud (inimkogemustest puhastatud, inimeseks olemisest võõrandatud) andmete suhtes; c. mitmelisus (pluralism ja relatsioonilisus, ent mitte anarhism, relativism, nihilism) kõigis tahkudes (osapooltes, kogemustes, kontekstides, teadmistes). Pragmatism lähenemisena vastandub saientismi, positivistliku teaduse ja abstraktse (utopistliku, normatiivse) teooriaga ning on pedagoogilise lähenemisena kõige paremini kasutatav demokraatlikus kodanikuhariduses ehk selles, kuidas üksikisikud poliitikas käituvad ja praktilisi valikuid langetavad.

Alar Kilp on Tartu ülikoolis õppides omandanud bakalaureusekraadi usuteaduses (2000), politoloogiamagistri (2002) ja politoloogiadoktori (2012). Alates 2004 töötab võrdleva poliitika lektorina ning alates 2014 on riigiteaduste bakalaureuseõppe programmi juht. 2015-2017 omistas Tartu ülikool talle „hea õpetamise stipendiumi“, ta on tunnistanud Johan Skytte poliitikauuringute instituudi aasta õppejõuks (2015/2016) ja üheks viiest Tartu ülikooli aasta programmijuhist (2017).

E-post: alar.kilp@ut.ee

Alar Kilp. 2018. “Pragmatistlik politoloogia pedagoogika.” *Poliitika uurimine, õpetamine ja õppimine: riigiteaduste 2017 aastakonverentsi ettekannete kogumik*, toim. Alar Kilp, Karl Lembit Laane, Helen Urmann. Tartu: Tartu ülikool, lk 104-108. Kättesaadav: <http://hdl.handle.net/10062/59793>

Sissejuhatus

Esimesel riigiteaduste aastakonverentsil (26.06.2017) peetud ettekandes esitasin andmeid, mis olid saadud 2017. aasta talvel toimunud gümnaasiumiõpilastele mõeldud ja Tartu Ülikooli arengufondi toetatud 10-nädalasel e-kursusel "Aktiivse kodaniku ABC", mille käigus 29 gümnaasiumiüliõpilast (õpilased olid pärit 24st erinevast Eesti gümnaasiumist) andsid refleksiivseid ja "oma seisukoha võtmist nõudvaid" vastuseid kolmele küsimusele: 1. Kas see, kes valimistel ei osale, ei peaks avaldama ka arvamust? 2. Millisest kaalutlusest lähtuvalt tuleks teha valimisotsus (maailmavaatest, kandidaadist, erakonna lubadustest, erakondade minevikust või mõnest teisest kaalutlusest)? 3. Kas valimisea langetamine (kohalikel valimistel) 16-aastastele oli õigustatud? Miks? Refleksiivsetel küsimustel puudus üks ja ainuõige vastus.

Et neile küsimustele antud vastuste analüüs ilmus juunis 2017 *Riigikogu Toimetiste* 35ndas numbris (Kilp 2017) ning on vabalt kättesaadav kõigile huvilistele, ei esita käesolev artikkel uuesti juba avaldatud analüüsi ning piirdub mainitud e-kursusel kasutatud "pragmatistliku politoloogia pedagoogika" kui lähenemise tutvustamise ja õigustamisega.

Pragmatistlik mõistena

Pragmatistlik lähenemine politoloogias põhineb eelkõige John Dewey (1991; 2004) ja Aristotelese (1996) käsitlustel.⁷ Keeleliselt oleks võib-olla õigem kasutada „pragmatistlik“ (pragmatism viitab eelkõige filosoofiale ja loogikale) asemel igapäevases kõnes kasutatavat sõna „praktiline“ (praktilist kasu ja tulemuslikkust väärtustav) või pigem semiootikas kasutatavat sõna „pragmaatiline“. Aristoteles kasutas teoses *Nikomachose eetika* samasuguse nähtuse kohta sõna *phronêsis*, mille teose eestindaja Anne Lill tõlkis "mõistlikkuseks", lisades aga veel juurde, et *phronêsis* viitab ka praktilises tegevuses avalduvale mõistusele, arusaamisele, arukusele (Aristoteles 1996, 382-383).

Aristoteles eristas "mõistlikkust" (ehk praktilist teadmist) teaduslikust teadmisest (*epistêmê*) ja oskusest või oskusteadmisest (*technê*) (Flyvbjerg 2004, 399) üsna samamoodi nagu kaasaegsed pragmatistid vastandavad pragmatistlikku lähenemist positivistlikule-saientistlikule.

"Pragmatistlikku" võib seetõttu nimetada ka mõistlikkusele põhinevaks või praktiliseks tarkuseks (selliseks tarkuseks, mis väljendub tegevuses ning mis ei ole pelgalt intellektuaalne teadmine). Aristotelese väitel mõistlikkus nõuab inimeselt oskust vaagida ja kaalutleda (leida mitmete võimalike variantide seast endale sobivaim), samas kui teaduslike teadmiste ja oskusteadmiste puhul ei pruugi kaalutlemiseks olla ei vajadust ega ka võimalust (kuna viimastes lihtsalt on vaid üks ja õige variant):

"... *mõistlik* on see, kes suudab hästi kaalutleda, mis on tema puhul hea ja kasulik, mitte ainult ühes suhtes, nagu näiteks tervise või jõu seisukohalt, vaid hea elu seisukohalt üldiselt. ... Keegi ei kaalutle aga asjade üle, mis ei saa teisiti olla või mida tal endale pole võimalik teha. Nii et kui teadmisega kaasneb tõestus, siis *nende asjade kohta, mille lähtealused võivad teisiti olla, tõestus puudub* (sest neil võib kõik olla ka teisiti) ning kaalutlemist pole ka asjade puhul, mis on paratamatult olemas – *seega ei saa mõistlikkus olla ei teadmine ega oskus*. Ta

⁷ Kuulsad klassikalised pragmatistid on ka Charles Sanders Peirce ja William James, kuid kumbki neist ei tegelenud süsteemselt politoloogiaga. Uuema aja kuulsate pragmatistide hulka kuuluvad nt Hilary Putnam ja Richard Rorty.

pole teadmine, sest tegutseda võib ka teisiti, ja ka mitte oskus, kuna tegutsemine ja loomine on eri liiki asjad.” (Aristoteles 1996, 127)⁸

Pragmatistliku politoloogia pedagoogika kasutusvõimalused

Politoloogia kui eriala on vähemalt osaliselt pragmatistlik (praktilise hoiakuga, väärtustab ambivalentisust või mitmelisust suurte eesmärkide ja maailmavaadete suhtes ning avalike otsuste tegemise ühe viisina ka samm-sammulist inkrementalismi) (Farr 1999, 521). Samamoodi pole ilma pragmatismita mõeldav ka demokraatlik haridus (Višnovsky, Zolcer 2016, 55). Sellest hoolimata on pragmatistlik pedagoogika kõige asjakohasem siis, kui õppeaineks on see, kuidas *kodanikud* (ehk üksikisikud) poliitikas käituvad ja kuidas inimesed poliitikas käitumist praktiliselt õpivad.

Pragmatistlik politoloogia pedagoogika on vähem otstarbekas näiteks erakondadevahelise võistluse, struktuuralse ebavõrdsuse, võimu ja vastupanu või hegemoonia ja vastuhegemoonia uurimisel ja õppimisel, kuna viimastes ei pruugi valikuvariandid olla niivõrd vabad ja inimese subjektiivseid otsustus- ja kaalutlusvõimalusi niivõrd rohkelt kui näiteks on kodanikul oma valimisvaliku tegemisel või (päeva)poliitika kohta käiva arvamuse kujundamisel.

Pragmatism sobib seega eelkõige indiviidi tasandile (mitte huvigrupi, sotsiaalse liikumise, erakonna või riigivalitsuse ja riikidevahelisele tasandile) ning küsimuste juurde, mille puhul individ ise kaalutledes ja ise vastutades langetab eneseteadlikke valikuid (Hildreth 2009, 780). Ka Aristoteles tõdes (Nikomachose eetika VI.8), et mõistlikkus kirjeldab rohkem üksikisikuid kui riigivalitsejaid: „Näib, et see on mõistlik inimene, kes tunneb ennast ja hoolitseb enda eest, riigitegelased aga on ringiaskeldajad” (Aristoteles 1996, 131).

Kui jätta siis kõrvale organiseerunud poliitiliste toimijate (sotsiaalsed liikumised, huvi- ja survegrupid, erakonnad) uurimine ja keskendumine eelkõige üksikisikutele, siis pragmatistlik politoloogia tõstatab küsimusi “mida antud olukorras saab ja peab tegema”, “kuidas seda teha”, “mida on hea või soovitatav teha antud olukorras” (Schram 2012, 19), “kuhu oleme teel?”, “kes võidab ja kes kaotab ning tänu millisele võimu mehhanismile?” (Flyvbjerg 2001, 162). Vastusevariandid, mille vahel kaaluda, põhinevad teadmistel sellest, milliseid kaalutlusi teevad samasuguses kontekstis ja situatsioonis olnud ja olevad inimesed.

Pragmatistliku lähenemise tunnused

Pragmatistlikku lähenemist iseloomustab (Dieleman *et al.* 2017, 5):

- a. *keskendumine konkreetsetele, igapäevastele ja reaalelulistele küsimustele* eesmärgiga, et inimese oskuses langetada igapäevaelulisi valikuid ja hallata probleeme (Biesta, Burbules 2003, 107) leiaks aset „kasv“ (Hildreth 2009, 795), st et inimene areneks täiuslikumaks;
- b. *ükskõiksus* (st ei keskenduta) *abstraktse teooria ja abstraheritud* (inimkogemustest puhastatud-kaugendatud, inimeseks olemisest võõrandatud) *andmete suhtes* (Farr 1999, 532; Flyvbjerg 2004, 413). Nii lähenedes on pragmatism (metodoloogiliselt) realistlik (Bagg 2016, 238-241), lähtub inimekäitumise analüüsil inimkogemusest ning

⁸ Kaldkiri on tsitaadis juurde lisatud selleks, et rõhutada mõistlikkuse kohta käivaid mõtteid. Antud tsitaat pärineb Nikomachose eetika kuuendast peatükist (VI.5), analoogiline mõte on ka VI.7: “Mõistlikkus puudutab aga inimlikku külge ja asju, mida saab kaalutleda. Ütleme ju, et mõistliku inimese põhitoiminguks on hästi kaalutleda, keegi aga ei kaalutle selle üle, mis ei või teisiti olla ja ka millel puudub teatud lõppeesmärk, milleks on tegutsemisel saavutatav hüve” (Aristoteles 1996, 130).

vastandub saientistliku lähenemisega (Flyvbjerg 2001, 168) utopismi ja dogmatismiga (Hildreth 2009, 781), kuna need ei kirjelda realistlikult inimese sotsiaalseid kogemusi.

- c. *ükski idee või tõde pole eesmärk iseeneses*, kõik ideed on esialgsed ja vaidlustatavad tööriistad, mida kasutada ning millest igaüht võib välja vahetada nii pea, kui ilmub uus idee, mis on praktilises kasutuses kasulikum ja tulemuslikum (Hyttén 2009: 404). Inimesest lahus ja eraldi oleva objektiivse tõeni jõudmine pole eesmärk, kuna tõde on igas kontekstis ja situatsioonis mitmeline ja kultuuriline (Schram 2012, 19). Samas saab inimene liikuda vähemalt arusaamiselt rohkema ja parema arusaamise suunas ehk nagu John Dewey ütles, „kasvu“ suunas;
- d. *mitmelisus* - pluralism ja relatsioonilisus (Selg 2015), kontekstualism ja situatsiooniline eetika (Flyvbjerg 2004, 407), ent mitte anarhism, relativism, nihilism - *kõigis tahkudes* (osapooltes, kogemustes, kontekstides, teadmistes). Miks? Sest inimkogemus on alati mitme-, mitte ühemõõtmeline, inimesed lähtuvad oma valikutes erinevatest harjumustest ja harjumused põhinevad erinevatel kogemustel; praktiline mõistlikkus ei seisne mitte suvaliste valikute tegemises, vaid oskuses otsustada lähtuvalt kontekstist, sotsiaalsest olukorrast ja sellest teadmisest, kuidas samasuguses olukorras olnud inimesed varem on käitunud (Schram 2012, 18).

Nii lähenedes ei ole inimese (praktilise) kompetentsuse mõõdupuuks mitte (ainu)õige või kõige tõenäosuslikum, keskmine või kõige seaduspärasem teadmine, vaid oskus (võimekus) võtta valikute langetamisel (otsustamisel) arvesse rohkem selliseid kaalutlusi, mida inimesed vastavalt otsust (nt valimisvalikut) tehes arvesse võtavad.

Kasutatud kirjandus

- Aristoteles.** 1996. *Nikomachose eetika*. Tõlkinud ja kommenteerinud Anne Lill. Tartu : Ilmamaa.
- Bagg,** Samuel. 2016. “Between Critical and Normative Theory: Predictive Political Theory as a Deweyan Realism.” *Political Research Quarterly* 69 (2): 233–244.
- Biesta,** Gert J.; Burbules, Nicholas C. 2003. *Pragmatism and Educational Research*. Lanham, Boulder: Rowman & Littlefield.
- Dieleman,** Susan; Rondel, David; Voparil, Christopher. 2017. *Pragmatism and Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Dewey,** John. 1991 [1910]. *How We Think*. New York: Prometheus Books.
- Dewey,** John. 2004 [1916]. *Democracy and Education*. Mineola, NY: Dover Publications.
- Farr,** James. 1999. “John Dewey and American Political Science.” *American Journal of Political Science* 43 (2): 520–541.
- Flyvbjerg,** Bent. 2001. *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Flyvbjerg,** Bent. 2004. “A Perestroika Straw Man Answers Back: David Laitin and Phronetic Political Science.” *Politics & Society* 32 (3): 389–416.
- Hildreth,** R.W. 2009. „Reconstructing Dewey on Power.“ *Political Theory* 37 (6): 780–807.
- Hyttén,** Kathy. 2009. „Deweyan Democracy in a Globalized World.“ *Educational Theory* 59 (4): 395–408.

- Kilp**, Alar. 2017. „Noortega noorte kompetentsusest valimistel.“ *Riigikogu Toimetised*, 35, 39–50, <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2017/06/Kilp.pdf>
- Schram**, Sanford. 2012. “Phronetic social science: an idea whose time has come.” Bent Flyvbjerg, Todd Landman, Sanford Schram (eds.) *Real Social Science: Applied Phronesis*. Cambridge: Cambridge University Press, 15–26.
- Selg**, Peeter. 2015. “Mis on relatsiooniline võimukäsitus?” *Acta Politica Estica* 6: 67–92.
- Talisse**, Robert B. 2005. *Democracy after liberalism: pragmatism and deliberative politics*. New York, London: Routledge.
- Višnovsky**, Emil; Zolcer, Štefan. 2016. „Dewey's Participatory Educational Democracy.“ *Educational Theory* 66 (1-2): 55–71.